

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Kayseri University Journal of Social Sciences

Volume 3 Number 1
June 2021

KAYUJSS

Cilt 3 Sayı1
Haziran 2021

KAYÜSOSDER

sosder@kayseri.edu.tr

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Kayseri University Institute of Graduate Education

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 3 Sayı:1 Haziran 2021

İmtiyaz Sahibi / License Owner
Kayseri Üniversitesi adına Rektör
Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA

Editör / Editor
Prof. Dr. Hatice ERKEKOĞLU
Kayseri Üniversitesi

Teknik Editör-Yardımcı Editör / Technical Editor
Co-Editor
Dr. Öğr. Üyesi Ebru SÖNMEZ KARAPINAR
Kayseri Üniversitesi

Yayın Sorumlusu / Broadcast
Manager
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan DURAK
Kayseri Üniversitesi

Dergi Sekreteryası / Journal Secretary
Arş. Gör. Ayşegül BOZDOĞAN
Kayseri Üniversitesi

Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından yayımlanan hakemli, disiplinlerarası akademik bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder>).

Kayseri University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Kayseri University Institute of Graduate Education. All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim, scope and other full details <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder>.

Dergimiz Asos ve Google Akademik tarafından indekslenmektedir.
Our journal is indexed by Google Scholar and Asos
Dergimiz TR Dizin tarafından izlenmektedir.
Our journal is monitored by TR Index.

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Unvan, Ad-Soyad Title, Name-Surname	Üniversite-Kurum University-Institution	Ülke Country
Prof. Dr. Adem Üzümcü	Kafkas Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Yörük	Kadir Has Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ali Deran	Tarsus Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Anvarbek Mokeev	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Bayram Zafer Erdoğan	Anadolu Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Cengiz Tomar	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Kazakistan
Prof. Dr. Cihan Çobanoğlu	University of South Florida	ABD
Prof. Dr. Derviş Boztosun	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Doğan Gürsoy	Washington State University	ABD
Prof. Dr. Ebru Aykan	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Fevzi Okumuş	University of Central Florida	ABD
Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hüdaverdi Bircan	Cumhuriyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan Yazıcıoğlu	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Kemal Birdir	Mersin Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Lütfullah Cebeci	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Sarıışık	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Michael Baker	Strathclyde University	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Michael Basil	University of Lethbridge	Kanada
Prof. Dr. Muhsin Halis	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Orçan	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Muzaffer Uysal	University of Massachusetts Amherst	ABD
Prof. Dr. Ömer Şanlıoğlu	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ömer Torlak	İstanbul Ticaret Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Philip Kitchen	Salford University	Birleşik Krallık
Prof. Dr. Salih Kuşlivan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Sameer Deshpande	University of Griffith	Avustralya
Prof. Dr. Semra Aksoylu	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Seyhan Çil Koçyiğit	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Tuncay Çelik	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Vefa Taşdelen	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	Kırgızistan
Prof. Dr. Yunus Yoldaş	Erciyes Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Yüksel Ekinci	University of Portsmouth	Birleşik Krallık
Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Neslihan Demirel	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Oğuz Öcal	Kayseri Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Özgür Demirtaş	Kayseri Üniversitesi	Türkiye

Yayın Kurulu listesi unvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır. /
Editorial board members are listed by academic titles and alphabetically by the first names

 KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Dergisi İletişim Bilgileri / Contact information	
	sosder@kayseri.edu.tr
	+90 352 432 38 38
	+90 352 504 38 37
	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kayusosder_https://enstitu.kayseri.edu.tr/HM/Hizli-Menu/2
	Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mevlana Mah. 15 Temmuz Yerleşkesi No: 6, 38030 Kayseri Türkiye

Bu Sayının Hakemleri/Blind Referees of This Issue

Cilt: 3 Sayı:1 Haziran 2021

	Unvan, Ad-Soyad <i>Title, Name-Surname</i>	Üniversite-Kurum <i>University-Institution</i>
1	<i>Prof. Dr. Çiğdem ÇİFTÇİ</i>	<i>Necmettin Erbakan Üniversitesi/Konya</i>
2	<i>Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
3	<i>Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ</i>	<i>Nevşehir Üniversitesi/Nevşehir</i>
4	<i>Prof. Dr. Muharrem AKOĞLU</i>	<i>Erciyes Üniversitesi/Kayseri</i>
5	<i>Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ</i>	<i>Akdeniz Üniversitesi/Antalya</i>
6	<i>Doç. Dr. Hatem TÜRK</i>	<i>Giresun Üniversitesi/Giresun</i>
7	<i>Doç. Dr. Korhan KARACAOĞLU</i>	<i>Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Nevşehir</i>
8	<i>Doç. Dr. Özer KARAKAYACI</i>	<i>Konya Teknik Üniversitesi/Konya</i>
9	<i>Dr. Öğr. Gör. Seçkin SARP KAYA</i>	<i>Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü/İzmir</i>
10	<i>Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir BAYRAM</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
11	<i>Dr. Öğr. Üyesi Deniz AKGÜL</i>	<i>Ahi Evran Üniversitesi/Kırşehir</i>
12	<i>Dr. Öğr. Üyesi Öznur ÖZDARICI</i>	<i>Kırıkkale Üniversitesi/Kırıkkale</i>
13	<i>Dr. Öğr. Üyesi Saniye KÖKER</i>	<i>Kayseri Üniversitesi/Kayseri</i>
14	<i>Doktorant Eda TANYILDIZI</i>	<i>Fırat üniversitesi/Elazığ</i>

Hakem listesi unvana ve alfabetik olarak da ada göre sıralanmıştır. /
Blind referees are listed by academic titles and alphabetically by the first names.

İçindekiler / Contents

Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	University- Institution	Makale Türü Paper Type	Sayfalar Pages
1	Sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi altında Jorge Luis Borges'in "El Sur" (Güney) isimli kısa öyküsünün Türkçe ve İngilizce çevirilerinin karşılaştırmalı çözümlemesi <i>Comparative analysis of Jorge Luis Borges' short story "El Sur" in Turkish and English translations under the influence of social and cultural factors</i> Neslihan ORTAÇ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Social Science University of Ankara	Araştırma Research	1-9
2	Türk-İslam sentezcilerinde devlet tasavvuru ve din-devlet ilişkileri <i>Concept of state and religion-state relations according to Turkish-Islamic synthesizers</i> Ahmet Selim KADIOĞLU	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi/ Social Science University of Ankara	Araştırma Research	10-23
3	"Gün Olur Asra Bedel" romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı <i>In the novel "Gün olur asra bedel", the events in the present are placed into the plot and the use of narrative techniques in the novel</i> Sueda DEMİR	İstanbul Aydın Üniversitesi Istanbul Aydın University	Araştırma Research	24-40
4	TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması <i>Investigation of the construction-industry and service sectors agglomeration at provincial level in TR72 region by location quotient method</i> M. Bilgehan BAŞ Bariş ERGEN	Erciyes Üniversitesi Erciyes University	Araştırma Research	41-59
5	Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri <i>A local anecdote type in Erzincan Üzümlü: Çöçem Fikri</i> Muhammed Sami ÜNAL Yunus AKTEPE	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Erzincan Binali Yıldırım University	Araştırma Research	60-73
6	Hedonik tüketimle yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişki: Ampirik bir araştırma <i>The relationship between hedonic consumption and new media literacy: An empiric study</i> Fikret IŞIK Yeşim AYTOP	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi/ Alanya Alaaddin Keykubat University	Araştırma Research	74-91
		Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/ Kahramanmaras Sutcu Imam University		

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma makalesi	Yıl	2021	ss.	1-9
Gönderi Tarihi	31.03.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusosder.907414
Kabul Tarihi	24.06.2021	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2021	Ay	Haziran		

Sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi altında Jorge Luis Borges'in "El Sur" (Güney) isimli kısa öyküsünün Türkçe ve İngilizce çevirilerinin karşılaştırmalı çözümlemesi*^Δ

Comparative analysis of Jorge Luis Borges' short story "El Sur" in Turkish and English translations under the influence of social and cultural factors

Neslihan ORTAÇ¹

Öz

Bu çalışma Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in 'El Sur' (Güney) isimli hikâyesinin İspanyolca aslından Türkçe ve İngilizceye yapılan çevirilerini sosyal ve kültürel etkenleri de göz önünde bulundurarak karşılaştırmalı bir çözümleme yapmayı hedeflemektedir. Çevirmenler kaynak ve erek kültürlerin özelliklerini tahlil ederek yeri geldiğinde ekleme yeri geldiğinde eksiltme vb. yollarla bu hikâyeyi kendi dillerine kazandırmışlardır. Kültürlerarası zenginliğin artması ve iletişimin ilerleyebilmesi için yapılan çeviriler farklı dünyaların birbirlerine ev sahipliği yapmasına olanak tanır. Edebi hayatı boyunca metafiziksel, fantastik ve tamamen sübjektif ürünler ortaya çıkaran Borges, büyülu gerçekçilik akımının öncelikli isimleri arasında yerini almıştır. Böylesine düşünceleri ve kalemi kuvvetli bir yazara ait öykünün tahlilinde ilk olarak kültürlerarasılık konusundan bahsedeceğiz, hemen ardından bahsi geçen hikâyenin Türkçe ve İngilizce çevirileri üzerine karşılaştırmalı bir analiz yapacağız. Çeviride yaşanan kültürel ve sosyal etkenlerin aktarımda yarattığı sıkıntılar, kaynak ve erek kültürlerin birbirleriyle olan ya da olmayan etkileşimleri makalemizin çıkış noktalarını oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jorge Luis Borges, El Sur, Çeviri, Çeviri Sorunsalları, Kültürlerarasılık

Abstract

This study aims to make a comparative analysis of the translation of 'El Sur' (South) by Jorge Luis Borges from the original Spanish to Turkish and English, taking into account the social and cultural factors. The translators analyze the properties of the source and target. The translation of intercultural richness and the translation of communication allows different worlds to host each other. Borges, which produced metaphysical, fantastic and completely subjective products throughout his literary life, has taken its place among the top names of the magical realism movement. We will first talk about the interculturalism, and then we will make a comparative analysis on the Turkish and English translations of the mentioned story. The problems created by the cultural and social factors in translation and the interactions between the sources and the target cultures will be the starting points of our article.

Key Words: Jorge Luis Borges, El Sur, Translation, Translation Problems, Interculturalism

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Öğretim Görevlisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, ortacneslihan@gmail.com

Ortaç, N. (2021). *Sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi altında Jorge Luis Borges'in "El Sur" (Güney) isimli kısa öyküsünün Türkçe ve İngilizce çevirilerinin karşılaştırmalı çözümlemesi.*

1. Giriş

1899-1986 yılları yaşamış olan Arjantinli yazar Jorge Luis Borges, 20. yüzyılın yenilikçi ve önemli edebiyat figürlerinden biridir. Eserlerinde geleneksel olandan uzaklaşan tavrı ve kendine has üslubu ile öznel bir kurgusal dünya yaratmıştır. Şiirlerinde meydan okuyan, cüretkâr tarzı ve avangard hikâyeleri onu hem Latin Amerika hem de evrensel edebiyatın önde gelen isimleri arasına yerleştirmiştir.

Borges'in eserleri okuyucu tarafından hem çok sevilir hem de anlaşılması çok kolay olmadığı için düşünmeye sevk eder, hatta bazen bu sınır bozucu bir hal bile alabilir. Borges kendine has bir üsluba ve bireysel bir sembololojiye sahiptir; bu yüzden tüm dünyada birçok yazar ve edebiyat eleştirmeninde hayranlık uyandırmıştır. Bu bağlamda kendi edebiyat anlayışını şu sözlerle belirtmiştir:

Ne filozofum ne de bir ahlakçı, sadece edebiyat şeklini verdiğimiz ve adına felsefe dediğimiz saygıdeğer karmaşıklıklar sistemini ve kendi karmaşıklığımı yazılarına yansıtan bir edebiyat adamıyım' (Ruiz Pérez, 2016, s. 1).

Borges'in El Sur isimli hikâyesinde kullandığı metaforlar ve hikâye içerisinde adı geçen eserlere yaptığı atıflar (Binbir Gece Masalları ve Paul ve Virginie) entelektüel ve teşvik edici bir okuma hissiyatı uyandırmaktadır. Borges, eve bir an önce gidip Binbir Gece Masalları'nı okumaya niyetlenen kahramanı Juan Dahlmann'ı yaşadığı bir kaza neticesinde hastane odasında bulmasına ve bu andan itibaren bir hayal dünyasında olayların seyretmesine zemin hazırlıyor. Sonrasında gelişen olaylar aslında hala hastane odasında yatarken gerçekleşiyor ve hala hayatta iken rüyasında iyileştiğini, bir yolculuğa çıktığını ancak inmesi gerekenden bir durak önce indiğini ve orada kendisi gibi olan yerli halktan sarhoş bir adamın onu düelloya davet etmesi ve bıçak tutmayı bilmediği halde kabul ederek elinde bıçakla ovaya doğru ilerlerken olayın bitmesi o sırada Dahlmann'ın da gerçekten öldüğünü gösteriyor. Fiziksel bedeninde yaşamı sona ermeye yaklaştıkça, zihninde hala maceralara atlaması, trene atlayıp güneydeki çiftliğin hayalini kurması ve gidişi ve en sonunda ölümle burun buruna gelerek bile isteye ona doğru yürümesi kanındaki Cermen etkisiyle romantik bir ölüm tarzını arzulamasından kaynaklanmaktadır.

Bu karmaşıklık ve aynı anda ahengin ışığında bir de çeviri stratejilerini de işin içine katarak bir Borges çevirisi yapmak çok da kolay bir iş değildir elbette. Elimizde bulunan çeviri metinlerinden Türkçesini Fatih Özgüven İngilizce versiyonundan alarak yapmıştır, yani burada dolaylı bir çeviri örneği görmekteyiz. Hem Borges'in dilinin zorluğu ve Latin Amerika kültürünün ülkemizde tanınırlığının azlığı hem de İspanyolcadan direkt çeviri yapan çevirmenlerin sayısının çok olmayışı bu hikâyenin orijinal çevirisinin elimizde olmamasının ana nedenlerini oluşturmaktadır.

Dolaylı çeviri ya da ikinci el yapılan çeviriler kimi zaman coğrafi durumlarla uzak kalmış kimi zamansa daha fazla güç ve prestij sahibi olanların diğerlerini etkisi altına alması sebebiyle kültürlerarası ilişkilerin uzun bir tarihi sürece girmesine ya da en baştan hiçbir etkileşim içerisinde bulunmamasına sebebiyet vermiştir (Marin-Lacarta, 2008, s. 1). İlk olarak ülkemizin İspanya ile olan münasebetine baktığımızda her ne kadar Latin Amerika'dan oldukça uzak ama İspanya'dan coğrafi olarak uzak olmasak da İspanyol ve Latin Amerika edebiyatlarına ait çeviri örnekleri dilimizde sayıca az bulunmaktadır. Türkçeye İngilizce ve Fransızcadan yapılan çevirilere göre İspanyolcadan yapılan çevirilerin çok az olduğu görülür. Bu sebeple var olan çevirilerin bir kısmının dolaylı olarak genellikle de İngilizceden yapıldığını belirtmek gerekir. Bu da karışımıza edebi sistemlerin ve statüler arasındaki ilişkilerin kesin bir yansıması olarak çıkmaktadır.

2. Sosyal ve kültürel faktörler ile çeviri sorunsalları ışığında kültürlerarasılık

Çeviri artık dilbilimsel bir süreç olmanın ötesinde, diller ve kültürler arasında bir köprü ve diyalog, dillerin ve kültürlerin zenginliğinin yaşamasını sağlayan bir uygulamadır (Taş, 2017, s. 2). Çevirmen ise metinler, diller ve kültürlerin arasında işini icra eder ve ayrıcalıklı bir konumda yer alır. Nitekim çeviriyi nasıl yapacağına karar veren kendisidir ve alıcı olan hedef kültüre mesajları ulaştırma yetkisinin kendinde olduğunun bilincindedir. Bu aşamada yetkin olan çevirmen kendi kültürüne olduğu

kadar erek kültür öğelerine de hâkim olmayı kendisine vazife edinmelidir. Aktarım sırasında yaşanan problemlerin en başında bu gelmektedir, çeviriye sadakat kuralını kendine görev edinmiş çevirmen aslında kendisine de bu yolla görünürlük kazandırmış olur.

Miguel Saénz'in belirttiği üzere, çevirmen kullandığı kelimeler ve tercih ettiği ifade mekanizmaları sayesinde yazarın ait olduğu toplum ve kafasında yarattığı ve yazıya döktüğü izlenimlerini hedef kültüre aktaracak kişidir (Saénz, 2009, ss. 763-771). Yazar verdiği mesajı hedef dilde yeni bir söyleme dönüştürme gücüne sahiptir. Bir başka ifadeyle, çevirmen yaratma erkini elinde bulundurmaktadır, bu bağlamda da aktardıklarının orijinal olanla bağını koparmaması için her iki dilde dilbilimsel bilgi birikimine sahip olması gerekir.

Maria Tymoczko, *Enlarging translation, empowering translators* isimli kitabında şu sözleri sarfetmiştir:

Dominant models of translation assume that a translator must "know" the languages and cultures involved in moving between a source text and target text, but translation in postcolonial contexts challenges this view [...] Translation does not merely reflect existing knowledge: it can precede knowledge and create knowledge (Tymoczko, 2007, ss. 189-199).

Daha önce de belirttiğimiz gibi çevirmen sadece dilleri değil aynı zamanda çevirinin gerçekleştirileceği kültürel bağlamı da bilmekle yükümlüdür. Alacağı kararların hem okuyucuda hem de metinde iyi yahut kötü sonuçları olabileceğinin farkında olmalıdır. Bu sebeple herhangi bir kelimenin veya ifadenin çevirinin nihai sonucunu etkileyebileceğini ve hakkında yazılan kültürün çok farklı görüntülerini yansıtabileceğini unutmamalıdır.

Çeviri işi, her defasında içinde tartışmaları ve karmaşıklığı barındıran ve kültürlerarasılığa ihtiyaç duyan dinamiklerle karşı karşıya gelir (Limón Aguirre, 2013, s. 93). Özellikle, Borges'in bu hikâyesinde olduğu gibi, işin içinde tanıdığımız o büyük ülkelerde yaşayan yerli halklar ve bu halklara ait gelenekler ve dilsel kullanımlar, bir başka deyişle kültürel faktörler varsa çevirmen için çeviri işi daha farklı ve biraz daha zor bir boyut kazanır. Borges de hikâyesinde Alman asıllı bir Arjantinli olan ve soyu gaucholara dayanan bir adamdan ve yine kendisi gibi olanlarla karşılaşmasından sıklıkla bahseder. Yerel halkların ortak durumu, kültürel birikimlerini çevreleyen şartlarla ve deneyimlerle birlikte aslında bir tür etik ve politik anlamda bir meydan okumadır çünkü yapılan çeviriler bu insanlar için ayrımcılık ve hor görülmeye maruz kalmalarına sebep olabilir (Limón Aguirre, 2013, s. 93). Bu ayrımcılığın olmaması için çevirmenin öncelikli işinin sadece iki dili de biliyor olduğunu bilmesi değil, kendininkinden daha farklı dünyaların da olduğunu bilmesi gerektiğidir. Çokkültürlülüğün kültürlerarası iletişime olanak tanıdığını, bu sayede diğerleriyle diyalog kurabildiğimizi ve bunu aktarırken sorumluluğun kendisinde olduğunu farkındalık ve ahlak bilinciyle taşınmalıdır. Var olan her dil, her gelenek belirli bir yaşam biçiminin, bir vizyonun ve kültürel mirasın ifadesidir. Elbette altı çizilmesi gereken önemli bir nokta her toplumda birtakım sosyal ve kültürel normların olduğunu bilmek ve bu normların çevirmenin hangi çeviri stratejilerini uygulayacağına karar vereceğinde etkisinin olduğudur. Gideon Toury bu bağlamda kültürel bir ortamda çevirmen olmak için bir ön şart vardır demiştir (Toury, 1995, s. 198).

3. Borges ve “El Sur” (Güney) isimli kısa öyküsünün Türkçe ve İngilizce çevirileri üzerine bir tahlil

Oxford'un kısa tarihçe sözlüğünde Borges'in adının geçtiği tek bölüm bir çeviriye yapmış olduğu yorumudur: ‘Orijinal olan, çeviriye sadık kalmamıştır’; Borges çeviri ve edebi yaratım arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir (Kristal, 1999, s. 3). Güney isimli hikâyesinin çeviri tahliline geçmeden önce Borges'in çeviri ile ilgili düşüncelerini belirtmek faydalı olacaktır.

1. Borges'e göre çeviri bir dilden diğerine aktarım değil, aksine bazı özellikleri koruyan ve bazılarını eleyen bir metnin değişimidir. Edebi çeviri detayları korurken, dolaylı anlatım ise anlamı korur. Kaynak metnin anlamını koruyan çeviri, detayları koruyan çeviriden daha sadık olabilir.

Ortaç, N. (2021). *Sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi altında Jorge Luis Borges'in "El Sur" (Güney) isimli kısa öyküsünün Türkçe ve İngilizce çevirilerinin karşılaştırmalı çözümlemesi.*

2. Borges, çevirinin aynı dil içinde gerçekleştirilebileceğini düşünürken; bir dilden başka bir dile kopya edilmesinin mümkün olduğunu düşünür. Borges kopya kelimesini farklı bir dilde yazılmış bir metnin tüm detaylarını ve tüm yan anlamlarını içeren metinler için kullanmıştır.

3. Borges'e göre çeviri orijinalinden daha iyi olabilir. Eğer orijinal metin detay, karmaşık ve karanlık özellikler içeriyorsa eserin ana fikrine sadık olmayabilir. Burada yukarıda sarf ettiği orijinal olan çeviriye sadık kalmıştır (Kristal, 1999, s. 4) sözünü ne ifade etmek istediğini görmekteyiz.

Tymoczko'ya göre aslında her edebi metin kendinden önce yazılanlarla sıkı bir biçimde bağlıdır ve bunun sebebinin daha önceden yazılan eserlerin dilsel sözleşmeleri, türleri, yazarların üsluplarının daha sonra yazılan edebi eserler üzerindeki yadsınamaz etkisine bağlamaktadır. Bunu da "yeniden yaratım" ve "yeniden yazım" olarak tanımlamaktadır (Tymoczko, 1995, s. 12). Tymoczko'nun açıklamalarından yola çıkarak Borges'in çeviriye olan bakış açısını yeniden yaratım ve yazma olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Ona göre çeviri aynı dil içerisinde aynı metni yeniden, en baştan yazmaktır, bir başka deyişle yeniden yorumlamak ve yeni bir yorum katmaktır. Bununla birlikte, başka bir dile aktarım olarak değerlendirdiği kopya kavramı yeni bir fikir üretmemekte, olanı olduğu gibi yeni bir dilde betimlemektir.

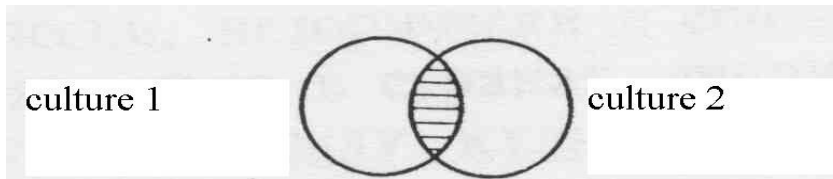
Çevrilen metinlerin iyi ya da kötü olarak yorumlanmasından önce ilk olarak ortaya konması gereken çevirisi yapılan hedef dilde ne gibi sapmalar yapılmış ve bunların sebeplerini ortaya koymak olacaktır. Hiç kuşkusuz bir çevirmen çeviri etkinliğini gerçekleştirirken hedef dildeki gramatikal faktörleri, o dili konuşan bireyleri, toplumu, eğitim ve refah düzeyini ve de iletişim araçlarını göz önüne almakla mükelleftir. Zira tüm bunlar hedef dildeki okuyucular için çevirisi yapılacak metnin algılanışında oldukça önemli ve aktif roller üstlenmektedirler. Bununla birlikte okumakla yükümlü olan eleştirmenler de tüm bu saydığımız etkenlere dikkatini vermelidir.

'Sur' (Güney) isimli kısa öyküyü Türkçeye Fatih Özgüven kazandırmıştır. Kendisinin yaptığı çeviride öne çıkan ilk nokta başvurduğu abartılar ve kısaltmalar olmuştur. Kültürel faktörlerin fazlasıyla yoğunlaştığı Türkçe çeviri metninde başkahraman Juan Dahlmann'ın milliyetçi ruhu, ortaya koyduğu şu cümlelerde kendini belli etmektedir: *'can sıkıntısı ve yalnızlık, bütün bunlar bu yürekte fakat hiçbir zaman gösterişçi olmayan milliyetçiliği beslediler.'* Kaynak metinde kullanılan 'criollismo' kavramının Türkçeye yapılan çevirisinde İspanyolca aslına sadık kalınmamıştır çünkü 'criollismo' Latin Amerika'da yaşamını sürdüren yerel halkların yaşam şartlarını ifade edebilmek adına ortaya çıkarılmış bir edebi akımdır. Çevirmenin kullandığı 'Milliyetçilik' kavramı 'criollismo'nun taşıdığı anlamı aktarmada yetersiz kalmış, kültürel aktarım sorunu gözlenmiştir. Bununla birlikte İngilizce çeviride yararlanılan 'Argentinization' kavramı Milliyetçilik kelimesinin yanında daha doğru bir çeviri hissiyatı yaratmaktadır. Nitekim İngilizce çeviriye okuyan bir anadil konuşucusunun aklında 'Argentinization' kavramı daha çok şey ifade edecek ve Juan'ın hissiyatlarını bir Türk okura göre daha iyi anlayacak.

Özgüven'in kullandığı deyimler de dikkat çeken diğer kültürel faktörleri oluşturmaktadır. Çevirinin daha edebi bir hava içerisinde olması için ağıdalı bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Her bakımdan çevirmen aşağıda örneklerini vereceğimiz deyimleri kullanarak orijinal metne sadık kalmaktansa Türkçenin zenginliğini okuyucuya sunmaktadır. Kullandığı deyimlerden bazıları şunlardır: *elinde tutmak, gözleri kamaşmak, gözyaşına boğulmak, talihi dönmek, tadını çıkarmak, demir atmamak, kavgaya sürüklenmek, kafası cilalanmak, meydan okumak, küfür savurmak, bıçak sallamak.*

Şekil 1

Kültürlerin Buluşması

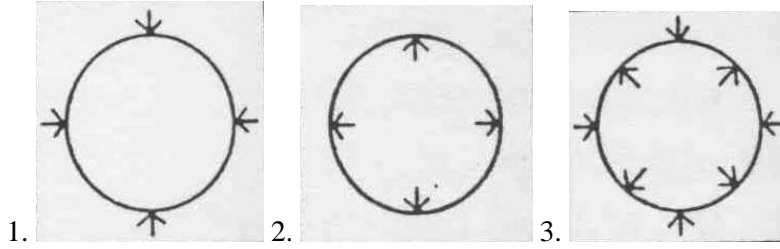
Kaynak: Logos Group (2014). *Translation loss: cultural factors*, http://courses.logos.it/EN/4_9.html

Anton Popovič'e göre bir çevirinin sahip olduğu kaynak ve erek kültürler kısmı olarak birbirleriyle örtüşürler. Çevirmenin çevirisinde ortaya koyduğu üslubu aslında metnin yazarının bireysel ve kolektif kültürlerinin bir karışımıdır. Dilbilimsel çeviride bu çelişki belirgindir; çünkü iki kültürün, hedef ve kaynak metinlerin buluşmasıdır (Popovič, 1975, s. 33).

Popovič'in görüşüne göre, kültürler arasındaki bu çelişkilerin patlak vermesinde üç farklı durum çizmek mümkündür. Bunlardan ilki merkeze doğru olan, ikincisi ise merkezkaç baskısıdır. Sonuncu ise ilk ikisinin bir karışımıdır.

Şekil 2

Kültürlerin Birleşimi Sonucu Oluşan Üç Farklı Durum

Kaynak: Logos Group (2014).

Özgüven'in çevirisinde hem merkeze doğru hem de merkezden uzaklaşan bir tutumun söz konusu olduğunu görüyoruz. Gaucholar ile ilgili bölümde merkeze doğru yapılan bir çeviri tablosu çizerken, criollismo'nun geçtiği kısımlarda merkezden uzaklaşan bir çeviriye tanıklık ediyoruz çünkü Arjantinli olmanın önemini vurgulandığı bu bölümlerde kaynak kültürün belli başlı özelliklerinin yerini okuyucunun kültürüne ait unsurlar almıştır ve okunabilirlik adına orijinal metindeki kültürel kimliği kaybolmuştur. Hikâyenin İngilizce çevirisini baktığımız zaman ise tamamen merkeze doğru yapılan bir çeviri ürünü görmekteyiz. Çevirmen hem lengüistik hem de kültürel açılarından kaynak metne daha yakın ve sadık kalmayı başarabilmiştir.

Açıklamalar ve çıkarmalar hem Türkçe hem de İngilizce çevirilerde ihtiyaç gereği yapılmıştır ve bunlar da kültürel ve sosyal etkenler neticesinde başvurulan yöntemlerdir. Constitución tek başına Arjantin'de bir meydan olarak bilinmesine ve kaynak metinde tek başına kullanılmasına rağmen, Türkçe çeviride Constitución Meydanı; İngilizce çeviride ise Plaza Constitución eklemeleri yapılmıştır. Elbette çevirmenlerin, okuyucu kitlesinin bahsi geçen yer ile ilgili fikir sahibi olmaları adına yaptıkları bu eklemeleri iyi niyet gösterisi olarak kabul edebiliriz.

Türkçe ve İngilizce çevirilere pragmatik bir yaklaşımla bakacak olursak kaynak metnin vermeye çalıştığı izlenimleri yansıtan cümleler bulunmaktadır. Hikâyenin sonuna doğru çocuklardan birinin Juan Dahlmann'ı düelloya davet ettiği bölümde sarf ettiği 'Vamos saliendo' cümlesi tehditkâr bir cümledir ve her iki dilde de 'Hadi, işimize bakalım' ve 'Let's go outside' çevirileri ile bu tehditkâr havayı yakalayabilmişlerdir.

Özgüven'in çevirisinde yararlandığı bir diğer yöntem ise kültürel ödünçleme yolu olmuştur.

Kültürel öğelerin aktarımında takip edilebilecek bir dizi stratejinin en uç noktalarında bulunan yabancılaşma ve yerleştirme işlemlerinden korunmak için birinci alternatif, kaynak dildeki ifadenin aynısını hedef dile aktarmaktır. Bu yolla yabancı bir öğe, hedef metne herhangi bir uyarlamaya tabi tutulmadan aktarıldığı için de doğal olarak 'egzotik' kalmış olur (Suçin, 2013, ss. 212-213).

Eski bir kılıç, ifadesiz yüzlü, sakallı bir adamın daguerrotype'ini içeren deri bir çerçeve, belli müziklerin afra-tafrası ve zerafeti... cümlesindeki *daguerrotype* kelimesini direkt olarak İngilizce çeviriden ödünç almış ve kaynak metin dizgesinden erek metin dizgesine aktarılmıştır. Bir başka ödünç alma stratejisi çiftlik çalışması anlamına gelen 'peon' kelimesi ile yapılmıştır ve *'...bu kez peoneler açıkça güldüler.'* şeklinde aktarılmıştır.

Ortaç, N. (2021). Sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi altında Jorge Luis Borges'in "El Sur" (Güney) isimli kısa öyküsünün Türkçe ve İngilizce çevirilerinin karşılaştırmalı çözümlemesi.

Dilbilimsel sorunsallara baktığımızda sıklıkla karşılaştığımız bir diğer husus ise sözdizimi tutarsızlığı olmuştur. Çevirmen Türk okuyucular için daha anlamlı olması açısından cümleleri bölerek çeviri yapmayı uygun görmüştür: 'Ele geçirdiği inceleme arzusuyla dopdolu, asansörü beklemeden merdivenleri tırmanmaya başladı. Karanlıkta alınına bir şey sürtündü...', 'Kendini mutlu ve konuşkan hissetti. Gidecekleri yere vardıklarında, onu soydular, saçını kazıdılar...' İspanyolca metinde cümleler bağlaçlarla bağlanırken, kendi dilimizde karışıklığa mahal vermemek açısından cümleler bölünerek bizlere sunulmuştur. İncelemeye değer gördüğümüz bir diğer husus da kullanılan zaman kavramlarıdır. Çeviri metinden örnekler bakmamız gerekirse: 'Karanlıkta alınına bir şey sürtündü; yarasa mıydı, kuş mu? ve 'Belki de kullanmasını bilmediği bıçağını sıkıca kavrayarak, Dahlmann ovaya doğru yürüdü.' Özgüven çevirisinde geçmiş zaman kullanma eğiliminde olsa da kaynak metinde yer alan bu cümleler geniş zamanda yazılmıştır; çevirmen bu bağlamda günümüzden çok uzak bir zamanda olup bitmiş bir olaya vurgu yapmak istemiş olabilir.

Hikâye içerisinde yer alan bazı cümleleri kaynak metin ve çevirileriyle karşılaştırma yapacağımız bu bölümde İngilizce ve İngilizcesinden Türkçeye çevirisi yapılan hedef metinleri inceleyeceğiz.

KM: El hombre que desembarcó en Buenos Aires en 1871 se llamaba Johannes Dahlmann y era pastor de la Iglesia evangélica; en 1939, uno de sus nietos, Juan Dahlmann, era secretario de una biblioteca municipal en la calle Córdoba y se sentía hondamente argentino.

İÇ: The man that stepped off the boat in Buenos Aires in 1871 was a minister of the Evangelical Church; his name was Johannes Dahlmann. By 1939, one of his grandsons, Juan Dahlmann, was secretary of a municipal library on Calle Córdoba and considered himself profoundly Argentine.

TÇ: 1871'de Buenos Aires'e ayak basan adam Johannes Dahlmann adını taşıyordu ve bir Protestan rahibiydi. 1939'da Córdoba Sokağı'ndaki bir belediye kütüphanesinde sekreter olan torunlarından biri ise Juan Dahlmann adını taşıyordu ve kendisini bütünüyle Arjantinli sayıyordu.

Kaynak metinde sıralı cümleler kullanılırken, İngilizce ve Türkçe çevirilerde cümleler bölünerek aktarılmıştır. İspanyolcada kullanılan 'hondamente' kelimesi 'derinden' anlamını vermekte; kendisini derinden Arjantinli hisseden bu adamın İngilizce çevirisini 'profoundly' olarak doğru verilmiş iken Türkçe çeviride değiştirme stratejisi kullanılarak 'bütünüyle' kelimesi tercih edilmiştir. Ancak anne tarafından Arjantinli baba tarafından Alman olan Juan Dahlmann'ın kendisini sadece ve sadece Arjantinli hissettiğini vurgulamak için kullanılan 'bütünüyle' ifadesi 'derinden' kelimesinin güçlü anlamını taşımamaktadır. Yine, İspanyolca metinde kullanılan ve 'hissediyordu' anlamını veren 'se sentía' fiili için İngilizce çeviride kendisini Arjantinli olarak gördü kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Türkçe çeviride 'sayıyordu' ifadesini kullanması soy isim olarak baba tarafını seçmesine rağmen kendisini bu denli Arjantin'le özdeşleştiren bir adamın hissiyatlarını karşılamada hem anlam kargaşası yaratmış hem de doğru bir çeviri olmamıştır.

KM: ...Dahlmann había logrado salvar el casco de una estancia en el Sur, que fue de los Flores: una de las costumbres de su memoria era la imagen de...

İÇ: ... Dahlmann had managed to save the shell of a large country house in the South that had once belonged to the Flores family; one of the touchstones of his memory...

TÇ: Dahlmann, ... Flores ailesine ait Güney'deki bir çiftliğin dört duvarını elinde tutmayı başarmıştı... hiç gözünün önünden gitmezdi.

İspanyolcada kullanılan 'estancia' kelimesi özellikle Latin Amerika'da hem büyük müstakil evleri tanımlamakta hem de çiftlik anlamına gelmektedir. İngilizce çeviride 'büyük bir kır evi' ifadesi tercih edilirken Türkçe çeviride 'çiftlik' kullanılması uygun görülmüştür. Los Flores ifadesi ise Flores Ailesi anlamına gelmekte ve her iki çeviride de İspanyolca metinde olmamasına rağmen 'aile' ve 'ait' kelimeleri eklenmiştir. Bu eve ait güzel anıları olan Dahlmann'ın hafızasında yer eden bu ev/çiftliğin İngilizce çevirisinde değiştirme yoluna giderek mihenk taşı anlamına gelen 'touchstone' kelimesi kullanılırken, Türkçe çeviride 'gözünün önünden gitmezdi' deyiimi kullanılmış ve kaynak metindeki anlam karşılanmıştır.

Fatih Özgüven'in Türkçe çeviride en fazla başvurduğu yöntemlerden biri deyimlerin sıklıkla kullanımı olmuştur. *Elinde tutmak, gözünün önünden gitmemek, avunup durmak, bitkin düşmek, gözleri kamaşmak, başı dönmek, gözyaşlarına boğulmak, hatırına gelmek, aklından geçirmek, mani olmak, tanıdık gelmek, tadını çıkarmak, karar vermek, demir atmak, aldırış etmek, işe yaramak, meydan okumak, ayağa kalkmak.* Sıklıkla kullanılan bu deyimler hem Türkçemizin zenginliğini hem de çevirmen Fatih Özgüven'in Türkçeye ne kadar hâkim olduğunun birer göstergesidir.

Sürekli eline aldığı *Binbir Gece Masalları* kitabını bir türlü okumaya fırsat bulamıyor ve bunu her iki çeviride de yaşadığı sıkışmışlık çerçevesinde hissediyoruz. Dikkat çekilmesi gereken nokta kitabın ismi İngilizce çeviride *Arabian Nights* olarak karşımıza çıkmaktadır; hikâyenin İngilizcede yapılan diğer çevirilerinde *One Thousand and One Nights* olarak da kullanıldığını gördük, ele aldığımız çeviride çevirmen ilk belirttiğimiz halini kullanmayı tercih etmiştir.

4. Sonuç

Toury'e göre kaynak metne sadık olan çeviriler yeterli; erek kültüre ve dile uyumlu yapılan çeviriler kabul edilebilir görülmüştür. Bu açıklama ışığında hikâyenin Türkçe çevirisi için kabul edilebilir İngilizcesi için ise yeterli demek uygun olacaktır. Zira Türkçe çeviride Türk okurun olayları daha rahat anlayabilmesi, Borges'in mesajlarını kavrayabilmesi için günlük konuşma diline yakın ifadeler seçilmiş, deyimlerin çokça kullanımı; ekleme, çıkarma, değiştirme ve ödünç alma stratejilerine başvurmuş olması bunun kanıtı niteliğindedir. İngilizce çeviriye geldiğimiz zaman kaynak metne oldukça sadık kalışı yeterli olarak nitelendirilmesine sebep oluyor, cümle dizilimlerinin benzerliği; Latin Amerika'yı simgeleyen öğelerin orijinaline yakın ve uygun ifadelerle verilmiş olması onu daha sadık kılmıştır, kaynak kültür erek kültürde yabancılaşmamıştır.

Borges bilgiye âşık, kararlılık ve tutkuyla çalışmalarını gerçekleştiren ve derinliği olan bir yazar ve düşünürdür. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda İngilizce çevirinin kaynak metindeki duyguyu en baştan sona yansıttığına şahit oluyoruz. Bununla birlikte, Türkçe çeviri hikâyenin duygusal öğelerini başarılı bir şekilde sunarken, yerleştirme unsurları ağır bastığı için Borges'in fiziksel ve ruhsal beden arasında kahramanın gelgitlerini, kaderi ve aslında olmasını istediği gerçekleri aktarmada geri planda kalmıştır.

Hikâyedeki gibi Latin Amerika ülkelerinde yaşayan yerel halkların da bulunduğu çokkültürlü ortamlarda kültürlerarası iletişimi sağlamak önem arz eden ve belki de üzerinde çok çalışılmamış bir alandır. Çeviri, kültürlerarasılığın sağlanması için diyalog kurma görevi üstlenen bir arabulucu olarak ortaya çıkar ve başkahraman olur. Bu bağlamda çeviri işini gerçekleştiren çevirmen, çeviriyi oluşturan bileşenleri ve işlevselliğini iyi kavramalıdır. Çeviri metni beden ise, çevirmen de onun kanıdır.

İletişim, devam edebilmek için nasıl ki en az iki kişiye ihtiyaç duyuyorsa, çeviri de en az iki dil, iki farklı kültür hatta çokkültürlü toplumlara gereksinim duyar. Bu yüzden çevirinin söz konusu olduğu yerde kültürlerarası etkileşim ve dönüşüm de zaruridir.

5. Araştırmanın etik yönü

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

6. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

7. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

Ortaç, N. (2021). Sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi altında Jorge Luis Borges'in "El Sur" (Güney) isimli kısa öyküsünün Türkçe ve İngilizce çevirilerinin karşılaştırmalı çözümlemesi.

NOTLAR

1. Çevirilerini incelediğimiz bu hikâyenin İngilizce çevirileri birden fazladır, dolayısıyla Fatih Özgüven'in hangi versiyonu kullanarak Türkçe çevirisini gerçekleştirdiğini bilmiyoruz.
2. Gaucho Arjantin, Uruguay ve Brezilya'nın güneyinde köylü halkı tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Türkçe çeviride gaucho kelimesi 'goşo' olarak kullanılmıştır.
3. Criollismo: XIX. yüzyılın sonlarında XX. yüzyılın başlarında Latin Amerika'da ortaya çıkan edebi bir akım. Bu edebi akım Latin Amerika'da yaşayan yerel halkların (gaucholar, indiolar ve negrolar) yaşamlarını betimlemede realizmin önemine vurgu yapar ve karakterize olur.
4. Daguerrotype eski bir fotoğraf tekniğidir, dagerreyotipi olarak da bilinmektedir. Çevirmen bu şekilde kullanmak yerine İngilizcesini olduğu gibi almayı tercih etmiştir.
5. KM: Kaynak Metin
İÇ: İngilizce Çeviri
TÇ: Türkçe Çeviri

KAYNAKÇA

- Kristal, E. (1999). Borges y la traducción. *Lexis*, 23(1), 3-23.
- Limón Aguirre, F. (2013). Interculturalidad y traducción. Retos al entendimiento y la comunicación. *Tinkuy*, 20, 92-100.
- Logos Group (2014). *Translation loss: cultural factors*, http://courses.logos.it/EN/4_9.html, Erişim Tarihi: 16.05.2019.
- Marín-Lacarta, M. (2008). La traducción indirecta de la narrativa china contemporánea al castellano: ¿síndrome o enfermedad? *Revista de Historia de la Traducción*, 2, <http://www.traduccionliteraria.org/1611/art/marin.htm>
- Popovič, A. (1975). *Teória umeleckého prekladu*, Bratislava.
- Ruiz Pérez, P. (1986). Borges, hacedor de ficciones: una guía del laberinto, *Cuenta y Razón*, 25, 113-130.
- Saézn, M. (2009). Traducción y cultura en el ámbito literario, *Entreculturas*, 1, 763-771.
- Suçin, M. H. (2013). *Öteki dilde var olmak*, Say Yayınları.
- Taş, S. (2017). Kültürel unsurların çevirisi ve çeviri stratejileri, *Humanitas*, 5(10), 1-14.
- Toury, G. (1995). *The nature and role of norms in translation*, John Benjamins Publishing.
- Tymoczko, M. (1995). The metonymics of translating marginalized texts, *Duke University Press*, 47(1), 11-24.
- Tymoczko, M. (2007). *Enlarging translation, empowering translators*, St. Jerome Publishing.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma makalesi	Yıl	2021	ss.	10-23
Gönderi Tarihi	22.04.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusosder.926167
Kabul Tarihi	17.06.2021	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2021	Ay	Haziran		

Türk-İslam sentezcilerinde devlet tasavvuru ve din-devlet ilişkileri*^Δ

Concept of state and religion-state relations according to Turkish-Islamic synthesizers

Ahmet Selim KADIOĞLU¹

Öz

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar mevcudiyetini kendiliğinden ve neredeyse mensuplarından habersizce sürdürmekte olan bir olgu olarak değerlendirilen Türk-İslam Sentezi, 19. yüzyılın sonlarında devletin beka sorunu çerçevesinde bilinçli bir kimlik seçimi ve vurgusu olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. O zamandan beri Türk fikir ve siyaseti üzerinde etkisini gösteren Türk-İslam Sentezcileri, doğrudan veya dolaylı biçimde devlet yönetiminde az ya da çok yer almaya devam etmişlerdir. Günümüzde ise "Cumhur İttifakı", Türk-İslam Sentezinin özgün bir örneği olarak devleti fiilen yönetmektedir. Devlet politikalarını, din-devlet ilişkilerini, hukuk üretimi ve uygulamalarını kurumsal birikim ve hatta teamüllerden ziyade devleti yönetenlerin kişisel tercihlerinin belirlediği Türkiye ve benzeri "doğu" toplumlarında, devlet idarecilerinin bu konulardaki genel kabullerinin ve görüşlerinin kökenlerini incelemek ve araştırmak bundan dolayı büyük önem taşımaktadır. Türk-İslam Sentezcileri, devlet olgusunu, insanlar için sosyolojik ve hukuki açıdan gerekli olan bir kurumdan daha çok, kutsal bir varlık olarak değerlendirdikleri için, sözünü ettiğimiz inceleme ve araştırma Türkiye özelinde daha üst bir düzeyde öneme sahiptir. İşte bu çalışmada Türk-İslam Sentezinin belki de en merkezi kavramlarından biri olan devlet olgusu, dinsel açıdan ve özellikle Türk-İslam Sentezcilerinin dine bakışları doğrultusunda incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Sentezi, Devlet, Cumhur İttifakı, Din ve Devlet İlişkisi, İslam ve Demokrasi.

Abstract

Turkish-Islamic Synthesis, considered as a phenomenon that existed by itself and almost without the knowledge of its intellectuals and supporters until the last days of the Ottoman Empire, has started to emerge as a conscious emphasis and choice of identity when faced with the issue of the State's existence. Turkish-Islamic Synthesizers, who had an influence on Turkish intellectual life and politics ever since, have continued to take part in state governance directly or indirectly, at times with more influence, and at others less. Today, "People's Alliance", as a genuine example of the Turkish-Islamic synthesis, governs the State. In Turkey and alike "eastern" societies, where policies, Religion-State Relations, law making and implementation are determined, neither through institutional knowledge, nor even customs, but through personal preferences of those who govern the State; it is important to research and study the origins of the presuppositions and personal choices of the State's governors. Since Turkish-Islamic Synthesizers view the reality of the State, as a sacred entity, rather than an institution necessary for social and legal purposes; such a study has a higher-level importance especially with regards to Turkish example. In this study, reality of the state, perhaps the most central concept of the Turkish-Islamic Synthesis, is examined in reference to religion, and with a special focus to the perception of religion of the Turkish-Islamic Synthesizers.

Keywords: Turkish-Islamic Synthesis, State, People Alliance, Religion-State Relations, Islam and Democracy.

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Bu makale doktora tezinden üretilmiştir. Makale, 2020 yılı öncesi doktora tez çalışmasında kullanılan verilerden üretilmiş olması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, ahmetselim.kadioglu@asbu.edu.tr

1. Giriş

Türk-İslam Sentezcilerinin devlet tasavvurları ve din-devlet ilişkilerine dair görüşlerinin ele alındığı bu çalışmada Türk-İslam Sentezi'nin ne olduğuna ve Türk-İslam Sentezcilerinin kimler olduğuna dair tartışmaya girilmeyecektir. Söz konusu tartışmaya Türk-İslam Sentezi'nin Oluşum ve Gelişim Süreci (Kadioğlu, 2020) adlı makalemizde ayrıntılı olarak girmiştik. Dolayısıyla araştırma konumuz, Türk-İslam Sentezcilerinin devlet tasavvurları ve din-devlet ilişkilerine ilişkin görüşleriyle sınırlandırılmıştır.

Bu sınırlılık doğrultusunda burada, tarihsel açıdan Türklerde eski çağlardan itibaren devletin bir olgu ve kurum olarak anlam ve önemine, hem İslam hem de Türk tarihi bağlamında İslam ve Demokrasi arasındaki ilişkiye, Halifelik müessesesinin işlevsel ve yapısal özelliklerine, din ve bilhassa İslamiyet ile devlet arasındaki ilişkilerin mahiyetine, teokratik devlet anlayışına ve laikliğe dair Türk-İslam Sentezcilerinin görüşlerini olgusal bir tespit kapsamında olmak üzere ortaya koymaya çalıştık.

Bu çerçevede temel hipotezlerimizi şöyle sıralayabiliriz: Türk-İslam Sentezcilerine göre; Türklerde devlet özü itibariyle kutsal bir hüviyete sahiptir; demokrasinin temel ilkeleri nüve olarak İslam dininde yer almakta olup İslam'ın ilk dönemlerindeki ve bilhassa Müslüman Türk devletlerindeki uygulamalar bu vakıayı ortaya koymaktadır; halifelik temelde dini değil dünyevi bir müessese olup halifeler de aslen dünyevi liderlerdir; din ve devlet arasındaki sorunlu ilişki tarzı özellikle Batı ülkelerine mahsus olup, İslam ve Türk devlet geleneğinde din-devlet ilişkileri uyumlu ve birbirlerini destekler nitelikte var olagelmıştır; teokratik devlet, İslam dinine temelde zıttır ve İslami devlet anlayışı teokratik olarak nitelendirilemez; laiklik aslında din karşıtlığı anlamına gelmemekte olup öz itibariyle İslam'da mevcuttur. Dolayısıyla çalışmamızın temel amacını da, Türk-İslam Sentezcilerinin bu iddiaları ileri sürdüklerini ortaya koymak olarak özetleyebiliriz.

Diğer yandan, yukarıda her ne kadar Türk-İslam Sentezi'nin ne olduğuna ve Türk-İslam Sentezcilerinin kimler olduğuna dair tartışmaya girmeyeceğimizi ifade etmiş olsak da, çalışmamızın konusunu ve sınırlarını belirleme bağlamında Türk-İslam Sentezcilerinden kimleri kastettiğimizi belirtmek gerekmektedir.

Türk-İslam Sentezi en geniş açıdan, İslamlık ile beraber Türklüğü de kimliğin vazgeçilmez, hatta kimi zaman daha önce çıkan unsuru olarak kabul eden anlayış şeklinde tanımlanabilir. Buradan hareket edildiğinde Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Türk düşünce ve siyaset hayatında Türkçü, İslamcı, Mukaddesatçı, Milliyetçi, Muhafazakâr gibi adlandırmalarla anılan fikir ve siyaset adamları, milli kimliğin bu iki unsuruna aynı veya birbirine yakın önem vermeleri ölçüsünde Türk-İslam Sentezisi sayılabilirler. Bu itibarla Türkiye siyasetinin son yarım yüzyıllık periyodunda kendini göstermiş olan Milliyetçi Cephe (MC) hükümetleri, Özal hükümetleri ve nihayet günümüzde Cumhuriyet İttifakı Türk-İslam Sentezcileri kapsamında değerlendirilmektedirler. Mamafih burada yaptığımız tipleştirme bir açıdan Weberyen tarzda ideal tip oluşturma olarak da değerlendirilmelidir. Bilindiği üzere, böyle bir tipleştirmede amaç, sosyal bilimlerin doğası gereği gerçekliği tümenden kucaklamak olmayıp, gerçekliğe herhangi bir görüş açısından yaklaşırken onu anlamak ve çözümlemek için zorunlu olarak bir kılavuz veya araç oluşturmaktır (Demirel, 2013, s. 365).

Türk-İslam Sentezi'nin, bir vakıa olarak var oluşunun izleri Türklerin İslam'ı kabul ettiği dönemlere kadar sürülebilirse de ideolojik aygıt olarak Osmanlı Devleti'nin “beka” sorununa çözüm arayışı ortamında ortaya çıktığı söylenebilir. Daha sonraki süreçte de devletin “bekası” ve “selameti” Türk-İslam Sentezcilerinin en hassas noktaları, tutum ve politika belirlemede en etkili güdeleri olagelmıştır (Kadioğlu, 2020, s. 815-816). Dolayısıyla devletin, Türk-İslam Sentezcileri için sentezi oluşturan iki unsurdan sonra en önemli kavram olduğu görülmektedir. Hatta işlevsel olarak, bu iki unsurun güçlü biçimde var olabilmeleri devlete bağlı sayıldığından dolayı devletin kimi zaman daha ön plana çıktığı sezilmektedir. Nitekim Türk-İslam Sentezcilerine göre “Türk milleti, bekasımı devletiyle bir görmüş” bir millettir (Niyazi, 1996, s. 9).

Bu durumun konjonktürel ve ideolojik/politik gerekçeleri mevcut olmakla birlikte Türk-İslam Sentezcilerine göre çok daha derin sosyolojik ve antropolojik gerçekler söz konusudur. Zira devlet, “tarihin her evresinde çeşitli şekil ve düzeylerde olmak üzere, toplumsal bir gerçeklik olarak daima var olmuştur. Bu yüzden felsefi antropoloji, onu insanın varlık şartlarından birisi olarak kabul etmiştir”

(Kösoğlu, 1997, s. 14). Bu toplumsal ve antropolojik gerçekliğin nedenlerini ise insanların bir arada yaşamaya yönelik doğalarında aramak gereklidir. Onlara göre birlikte yaşamının gerektirdiği temel kuralları aslında din ve ahlak koyar. Ancak tüm insanların dinin ve ahlakın her daim yaptırımıya sahip olmayan, nispeten gönüllülük esasına dayalı kurallarına uymaları temin edilemez. Bundan dolayı beraber yaşamının sonucu olarak ortaya çıkan beşerî ilişkileri maddi yaptırımlar uygulayarak düzene sokmak için örgütlenmiş güce ihtiyaç duyulmuştur ki, bu güç devlet ve hukuktur (Kösoğlu, 1997, s. 13).

Dolayısıyla Türk-İslam Sentezcilerine göre devlet/hukuk, ahlak ve din arasında çok yakın ve güçlü bir ilişki bulunmakta olup, bu kurumlardan her biri diğeri ile karşılıklı etkileşim içerisindedir (Kadioğlu, 2021). Kimi devirlerde gerilimli bir mahiyet arz eden bu çok değişkenli ve katmanlı ilişkide, Türk-İslam Sentezcileri tarafından devlet, sahip olduğu kutsal veçhesiyle, çoğu zaman belirleyici konumda olmuştur.

Bir buçuk asra yakın bir süredir Türk düşünce ve siyaset hayatını etkileyen ana akımlardan biri olan Türk-İslam Sentezi, özellikle son elli yıldır devlet politikalarını yönlendirmekte, üretmekte veya uygulamaktadır. Bu nedenle günümüz Türkiye’inde hukuksal, toplumsal ve dinsel hayattaki hem kendi doğal yatağında akarak süregelen hem de devlet eliyle yeni kanallar açılarak yönlendirilmeye çalışılan değişim ve dönüşümü açıklamak için Türk-İslam Sentezcilerinin devlet tasavvurlarının ve bu bağlamda din-devlet ilişkilerine dair görüşlerinin araştırılması bir zorunluluk taşımaktadır.

İşte, doktora tez çalışmamızdan üretilmiş olan bu makale, sözünü ettiğimiz zorunluluk doğrultusunda devletin mahiyetine ve din ile devlet arasındaki ilişkilere yönelik olarak Türk-İslam Sentezcilerinin görüş ve kabullerini konu edinmekte olup bununla sınırlandırılmıştır. Türk-İslam Sentezcilerine ait eserler, çalışmamızın konusu ve sınırlılıkları doğrultusunda dolaylı gözlem yöntemiyle ele alınmıştır. Literatür taraması yoluyla ulaşılabilen kaynaklar derinlemesine incelenmiş, gözden geçirilmiş ve kuramsal bir derleme ile sunulmuş yorumlanmıştır.

2. Türklerde devletin anlam ve önemi

Devlet kavramı Türk-İslam Sentezinde gerek kuramsal/ideolojik açıdan gerekse pratik/politik açıdan önemli yer tutmaktadır. Güngör (1989, s. 138)’ün ifade ettiği üzere, Türk-İslam Sentezcilerine göre, “Bir yerde Türk varsa devleti de vardır, devleti yoksa Türk yoktur.” Ona göre başka milletlerde devletin veya siyasal egemenliğin varlığı böylesine hayati önem taşımamaktadır. Bu durum ise dinden değil milli kimlikten kaynaklanmaktadır. Örneğin aynı dine mensup olan Araplarla Türklerin dinsel ve toplumsal yayılma yöntemlerinde farklılık vardır. Araplar başka topraklarda genellikle ticari yollarla kurduğu ilişkiler ve ağlar vasıtasıyla yayılırken, Türkler siyasi hakimiyet kurmadan varlıklarını devam ettiremezler, toplumu yönlendiremez ve yönetemezler, çünkü “Türk, kendi siyasî hâkimiyetinin bulunmadığı yerde yoktur.” (Güngör, 1989, s. 138).

Türk-İslam Sentezcilerinin devlet tasavvuru, insanların iradelerinin ürünü olup bir sözleşmeden doğan ve bireylere hizmet için var olan liberal devlet anlayışı ile üretim ve değerlerin dağılımının kendiliğinden, bir baskı ve zorlama aracına gerek olmaksızın düzenleneceği komünizmin üst aşamasına geçildiğinde varlık nedeni ortadan kalkacağı için devletin kendisinin de ortadan kalkacağını söyleyen Marksist devlet anlayışına temelde zıttır. Yine onların devlet tasavvurları, bireylerin sırf insan olmaları nedeniyle başlı başına bir değer ve varlık sayılmayarak bunun yerine sosyal kuruluşların (korporasyonların) devletin temeli sayıldığı faşist/korporatif devlet anlayışına ve temel amacı ırkı geliştirmek ve korumak olan nasyonal sosyalist devlet anlayışına da uzaktır (Göze, 2005).

Hegel’in, Tanrı’nın yeryüzündeki yürüyüşü olarak nitelendirdiği ve bu nedenle dünyevi bir tanrısallık olarak hürmet göstermemiz gerektiğini söylediği devlet (Hegel, 2003, ss. 279, 307), Türk-İslam Sentezcilerinin devlet tasavvuru hakkında bize daha fazla şeyler söyler. Bu çerçevede Türk-İslam Sentezcilerinin konuyla ilgili sıkça telaffuz ettikleri mottolarından biri olan ebet-müddet devlet kavramı, devlete atfedilen dünyevi tanrısallığın bir işareti olarak yorumlanabilir. Aynı şekilde “din ü devlet” tabiri de bir arada söylenegelen iki kavramdan daha fazlasına göndermede bulunur. Bunlar, her ikisi de kutsal olan, hatta birbirlerinin desteğini zorunlu olarak gereksinen, çoğu defa birbiri yerine geçen iki kavramdır:

O kadar ki, din ve devlet aynı mana taşıyan birer mefhum hâline gelmiş, her türlü gayretin ve fedakârlığın din ve devlet uğruna yapılması bir nas olmuştur. Türklerin elindeki kılıç din ve devlet için çekilir, karşısındaki düşman da din ve devlet düşmanıdır. Devlet de din gibi "ebed-müddet"tir. ... İnsana her türlü rütbe ve makamı devlet verir, alan da yine devlettir. Bir Osmanlı çok defa "Allah'a can borcum var" yerine "devlete can borcum var" der. Devletin idaresine boyun eğmekle kazaya rıza göstermek aynı şeydir (Güngör, 1989, s. 138-139).

Bununla birlikte Türk-İslam Sentezcilerine göre böyle bir kutsal devlet telakkisi Türklerin İslam'a girmelerinden sonra ortaya çıkmış değildir. Müslüman olmadan önce de Türklerde devletin değer ve anlamı bu şekildeydi. İslam, kendinden önceki devlet anlayışını destekleyen doneleriyle Türklerin mukaddes devlet telakkisini sağlamlaştırmıştır. Zira İslâm'dan önce Türklerde devlet gücünün kaynağı tanrısal olarak kabul ediliyordu (Arslan, 1987, s. 77).

Eski tanrısalık, İslam'ın kabul edilmesiyle bu yeni dinin özellikle gaza ve cihad ilkeleri etrafında yeni bir tanrısalığa evrilmiştir. Müslüman Türk devletlerinde devletin var olmasının ve savaşların temel amacının "İla-yı kelimetullah" (Allah'ın adını -ve dolayısıyla İslam'ı- yüceltmek) şeklinde kavramsallaştırılması, eski kutsal/tanrısal devletin yeni dinin değerleri doğrultusunda evrilmesiydi. Bu evrilme sürecinde ise Türk töresi ortadan kalkmamış, devlet anlayışı iki temel üzerinde, Türk töresi ve İslam dini üzerinde yükselmiştir. Nitekim İslâm'dan önce büyük ve kudretli devletler kuran Türkler, İslâm'a girdikten sonra ise daha da büyük ve kudretli devlet ve medeniyetler kurmuşlardır. Diğer yandan, devletin bu şekilde milletle ve geleneklerle çok sıkı ilişkili biçimde anlaşılması, Türk-İslam Sentezcilerine göre ideal devlet sisteminin milli devlet olduğunun nedeni olarak kabul edilebilir. Hatta onlara göre devletin doğal biçimi, milli devlettir. Rejimin ne olduğu burada önemli değildir; devlet, milletin sahip olduğu inançlara ve milli iradeye uygunsa milli olarak nitelendirilir. (Türk Düşünce Hareketi, 2007, ss. 39-41).

Dolayısıyla milli devlet niteliğinde olduktan sonra, bir devletin monarşiyle, temsili seçim sistemiyle veya başka bir rejimle yönetilmesi Türk-İslam Sentezcileri için temelde bir farklılık oluşturmaz. Bu itibarla günümüzün çok partili sisteme dayalı devlet rejimi hem bu nedenle hem de nispi de olsa somut milli iradeyi yönetime taşıma potansiyeliyle Türk töresine ve İslam dinine daha uygun sayıldığından dolayı Türk-İslam Sentezcileri tarafından kötü görülmemektedir. Bununla beraber onlara göre çok partili sistemi oluşturan partilerin, milleti kamplara ayırıcı "dini ve felsefi" ideolojilere dayalı olmamaları, "kitle" partisi niteliğinde olmaları gerekmektedir (Arvasi, 1990, s. 117).

Ancak yine de, taşıdığı tüm olumlu yönlerle birlikte, kavramsal ve sözlük anlamlarıyla az veya çok, önemli veya önemsiz de olsa ayrılık ve parçalanmaya göndermede bulunduğu gerekçesiyle siyasi parti olgusuna karşı Türk-İslam Sentezcilerinin soğuk bir tutum takındıkları söylenebilir. Gerek Türklerin ve Müslümanların yüzyıllardır yaşadığı tarihi tecrübelerin gerekse İslami nasların birlik olmaya ve parçalanmamaya yaptığı ısrarlı vurgunun bu tutumu beslediği görülmektedir (Türkdoğan, 2004, ss. 532-533). Bu sebeple partilerin ve hatta parlamentonun gücünün zayıf olduğu ve bu haliyle Türk tarihindeki geçmiş yönetim modellerini hatırlatan başkanlık sistemine karşı daha sıcak bir tutum içerisindedirler (Arvasi, 1980, s. 381).

Buraya kadar anlatılanlardan, Türk-İslam Sentezcilerinin devlet kavramına bakışlarının ve devlet tasavvurlarının ne olduğu hususunda bir mesafe almış olsak da, onların devleti derli toplu biçimde ve bir cümle halinde nasıl tanımladıklarını henüz ifade etmedik. Tanım yapma dediğimiz işlemin, nihayetinde bir sınırlama yapmak ve tanımlanan varlığın işlevselliğine göndermede bulunmak olduğu göz önüne alındığında, devlete hep kutsal bir yön atfeden Türk-İslam Sentezcilerinin bu itibarla devleti tanımlamaktan ziyade anlatmaktan yana oldukları görülmektedir. Mamafih konuya dair Devlet isimli müstakil bir eser kaleme alan Kösoğlu (1997, s. 32)'nin yaptığı şu tanım, Türk-İslam Sentezcilerine göre devlet olgusunun niteliklerini gösterme noktasında eksiklikler taşısa da, onların işlevsel açıdan devleti nasıl tanımladıklarını bize sunmaktadır: "Devlet, insanlar arasında adaleti kurmak amacına yönelik toplumsal bir teşkilatlanmadır."

3. İslam ve demokrasi

Düşünce ve uygulama olarak kökenleri M.Ö. beşinci yüzyıldaki Antik Yunan şehir devletlerine kadar giden demokrasi, özellikle 1789 Fransız İhtilali'nden sonra gerek bir yönetim biçimi olarak siyasal sistemler üzerinden gerekse bir yaşam biçimi olarak toplumsal yapı ve değerler üzerinden tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Gittikçe politik ve toplumsal bir erdem halini alan demokrasi, o kadar çok sayıdaki siyasal sistem ve ideoloji tarafından sahiplenilmiştir ki, gerçekten de kelimenin gündelik kullanımının fiilen anlamsızlaşmaya yüz tuttuğu iddia edilebilir. Nitekim her türlü siyasal uygulamanın, sistemin, ideolojinin, kendilerini meşrulaştırmak için demokrasi kavramına başvurması çok sık rastlanılan bir durumdur (Marshall, 1999, s. 140).

Türkiye de bu durumdan uzak kalmamıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına doğru ülkeyi yıkımdan kurtarmak için politik ve fikri arenada öne çıkan ve Türk-İslam Sentezcilerinin düşünsel öncülleri olarak nitelendirilebilecek olan Türkçüler ve İslamcılar, İslam devlet idaresinde ve Türk devlet geleneğinde Kur'an'dan alınan bir terim olarak "şura" prensibine yaptıkları atıfla geleneksel Türk-İslam devlet anlayışının zaten demokrasiyi barındırdığını iddia ediyorlardı (Kabaklı, 1990, s. 28).

Bu iddia Türk-İslam Sentezcileri tarafından da aynı şekilde kabul görmüştür. Onlara göre Türk ve İslami devlet geleneği teoride ve pratikte demokratik yönetim aygıtlarının birçoğuna zaten sahiptir. Batı dünyasından yüzyıllar önce İslam tarihinde Hz. Muhammed ile dört halife döneminde kadına oy hakkı verilmesi, devlet başkanını seçmede seçim usulünün uygulanması, parlamento görevini gören şura meclislerin oluşturulması gibi hususlar bu iddianın kanıtlarıdır. Dolayısıyla demokrasinin toplumda ve devlet yönetiminde hâkim kılınması aslında milli ve dini öze dönmek anlamına gelir (Kurtkan, 1977a, s. 2).

Aynı şekilde Türk-İslam Sentezcileri demokrasi kavramının karşılığı olarak cumhuriyetin de, Türk kültür geleneğinde bin yılı aşkın süredir yer etmekte ve Türk düşünce sisteminde varlığını göstermekte olduğunu, Türklerin İslâmiyet'i kabul süreciyle demokratik devlet anlayışı ve tutumlarının etkinlik kazandığını ileri sürmektedirler (Türkdoğan, 2004, s. 532).

Türk-İslam Sentezcilerine göre Türk-İslam geleneği demokrasinin sadece yönetsel aygıtlarına değil, toplumsal düzlemdeki değer ve gerekliliklerine de sahiptir. İnsan hakları, eşitlik, adalet, özgürlük kavramları ve bunları hedef tutan değer hükümleri ile sosyal gelişme bakımından taşıdıkları önem, sosyal bilimlerden ortaya konmazdan çok daha önce Türk-İslam devlet anlayışında ve birikiminde kendilerini göstermişlerdir. Türk-İslam toplum yapısı orta sınıflaşmaya, sosyal bütünleşmeye ve insanlar arasında eşitlik sağlamaya imkân veren geleneksel değerleriyle demokratik toplumun bileşenlerini yüzyıllardır içerisinde barındırmaktadır (Kurtkan, 1977b, s. 10).

Özellikle günümüzün demokrasi anlayışının en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilen özgürlük, İslam'ın gerçekleştirmeye çalıştığı temel amaçlardan biridir. Hatta Ziya Gökalp'e göre İslam dini özgürlüğe o kadar çok önem vermektedir ki, İslâmiyet'in Allah'a ibadetten sonraki en büyük parolası özgürlüktür:

Din-i İslâm, sâliklerini kuyûd-i mâsivâdan tecrîd eden bir din-i hürriyet-perverânedir. İslâmiyet'in üss'ül-esâsı olan Tevhîd, yalnız Rabb-i Vâhid'e kul olmak, başka rablar tanımamak demektir. Hulâsa-i kelâm, bizim iki büyük vazîfe-i diniyemiz vardır ki birincisi, Halika karşı abd vazifesinde, ikincisi, mahlûkata karşı hür heyetinde bulunmaktır. O halde Ehl-i-İslâm'ın ibâdetten sonra en büyük şiarı hürriyettir (Gökalp, 1994, s. 97).

Bununla birlikte Türk-İslam Sentezcilerine göre bu özgürlük sınırsız değildir. En geniş sınır çizgisini "Allah'tan başkasına kul olmamak" ilkesinin oluşturduğu dini ve milli değerler, bireyin özgürlüğünün sınırlarını ve içeriğini belirler. Bu nedenle özgür birey yaşadığı topluma "kafa tutan", yani toplumun dini, milli, ahlaki, hukuki değerlerine ters düşen birey olamaz. Zira bireylerin toplumsal değerlere ters düşmelerine yol açan veya müsaade eden özgürlük anlayışı, insanların, içinde yaşadıkları toplum içinde yalnızlaşmalarına ve yabancılaşmalarına neden olur. Bu durumun ise hem ferdin kendisine hem de topluma zarar verdiği ve vereceği açıktır (Arvasi, 1979, ss. 22-23).

Modern demokrasilerde özgürlük alanlarından, Türk-İslam Sentezcilerini en çok ilgilendirenlerin başında din ve vicdan özgürlüğü gelmektedir. Düşünce özgürlüğünün de kendisine

eklendiği din ve vicdan özgürlüğü onlara göre bir ülkede demokrasinin gerçekten var olup olmadığının göstergesidir. Arvası (1996a, s. 63), bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Demokrasi, bir haklar ve hürriyetler nizamıdır. Hürriyetlerin temeli de “fikir ve düşünce”, “din ve vicdan hürriyeti”dir. Bir ülkede “demokrasi”nin var olup olmadığını mı öğrenmek istiyorsunuz? İlk yapacağınız iş, o ülkede bu iki temel hürriyetin durumunu objektif olarak tespit etmektir.”

Bu açıdan bakıldığında Türk-İslam Sentezcilerine göre İslamiyet ve dolayısıyla İslami devlet, din ve vicdan hürriyeti konusunda her şeyden evvel insanların kendi dini inançlarını tercih ederken bireysel iradeleri doğrultusunda özgürce hareket etme serbestliğini ve bireysel sorumluluğu kabul ettiğinden dolayı demokratik anlayışı kendi içinde ve özünde barındırmış olmaktadır (Arvası, 1996a, s. 106).

Nitekim İslam devletinin ilk nüvesini teşkil eden Hz. Muhammed ve dört halife dönemlerinde Türk-İslam Sentezcilerine göre, bir değer hükmü olarak İslâm dininin özünde bulunan demokrasiye tam bir titizlikle sadakat gösterilmiştir. İslâm peygamberi, yaşadığı çağın ve coğrafyanın özellikleri gereği dini ve dünyevi liderliği bir arada yürütmüş olsa da, dünyevi liderliği için insanların bey'at olarak adlandırılan onay ve reyine başvurmuştur. Ondandır gelen ilk dört halife de Hz. Muhammed'in bu şekildeki demokratik uygulamasını devam ettirerek devlet başkanlığı görevi için halkın onay ve oyuna başvurmuşlardır. Ancak ilk dört halife döneminden sonra İslâmiyet'in özünde mevcut olan demokrasinin terk edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, İslâmiyet'in diğer bütün kıymet hükümlerine sınıksız bağlı kaldığı zamanlarda İslam'ın özünde var olan demokrasi, doğrudan veya dolaylı biçimde kendini gösterebilmiştir. Örneğin bir İslam devleti olarak Osmanlı Devleti'nin yükselme devrinde, demokrasiye bağlı olunmamakla beraber, diktatörlüğe de kaymamak başarısı gösterilebilmiştir (Kurtkan, 1977b, ss. 49-52).

Dolayısıyla Türk-İslam Sentezcilerine göre, İslam peygamberinin Medine'de kurduğu ilk İslam Devletinde belki de dünyanın ilk ve mükemmel demokrasisini gerçekleştirmesinde (Arvası, 1996a, s. 103) görüldüğü üzere, İslamiyet demokrasinin var olması için gerekli değer hükümlerine sahiptir. Zira, “Demokrasi ve demokratik bir ortam içinde ferdin ve cemiyetin birlikte gelişmesi açısından, en fazla ve en iyi rol ifa edebilecek İslami değerler ferdin ferdiyet seviyesine ulaşması hususunda etkili olabilecek değerlerdir. İslamiyet böyle bir değerler sistemine kucak açabilecek bir kültürün potansiyel hazinesidir” (Kurtkan Bilgiseven, 1995, s. 74).

Bununla beraber Türk-İslam Sentezcileri, çağımızın yaygın demokrasi anlayışları olan liberal demokrasi ve sosyal demokrasi ile İslam dininin içinde barındırdığını söyledikleri demokrasi anlayışı arasında, dayandıkları temel dünya görüşü açısından önemli bir fark olduğunu da belirtirler. Liberal demokraside daha çok bireysel hak ve özgürlükler, sosyal demokraside ise daha çok toplumsal hak ve menfaatler ön plana çıkar ve ağırlığını hissettirirken; İslamiyet'te söz konusu olan demokratik anlayış, bireysel veya toplumsal menfaatlerin ötesinde ve bunları birlikte içeren ilkelere dayalı bir sisteme dayanmaktadır. Bu ilkeler ise Allah'ın peygamber vasıtasıyla ilettiği hükümlerdir (Arvası, 1980, s. 328).

4. Hilafet kurumu

Hilafet (Halifelik) konusu, Türk-İslam Sentezcilerinin, nicelik ve nitelik itibariyle sınırlı da olsa İslamcı reaksiyonlarının görülebildiği ve kendi aralarında farklılaşabildikleri konulardan biri olarak dikkat çekmektedir. Hilafet kurumunun ümmet olgusuna kuvvetli vurgu yapması, din ve devlet ilişkilerinde sınırları belirsizleştirmesi, nasıl ve neden kaldırılmış olduğu, kaldırılmasının yol açtığı sorunlar yahut vesile olduğu faydalar gibi hususlar bu farklılaşmayı beslemektedir. İslamcı reaksiyonu paylaşmayanlar temel olarak hilafetin ileri sürüldüğü kadar önem taşımadığı, dini açıdan varlığının zorunlu olmadığı, zaten kaldırıldığı zamanki vaziyeti bakımından işlevsiz hale geldiği gibi iddialarla bu tutumlarına destek bulmaya çalışmaktadırlar.

İslamcı reaksiyonu paylaşmayanların halifelik kurumuna ilişkin öncelikli tespitleri, hilafetin dini değil, dünyevi otoriteyi içermesiydi. Zira Hz. Muhammed son peygamber olduğuna göre, dini otorite bakımından kimsenin ona vekil (halef) olması mümkün değildi. Bu sebeple de halifeler ancak İslam Devleti'nin başı olarak ona halef olabilirdi. Bu haleflik için gerekli ve yeterli şart ise devleti İslam esaslarına göre yönetmekten ibaretti. Dolayısıyla hangi devlette ve hangi milletten olursa olsun İslam

esaslarına göre yönetim biçimini benimsediği sürece her devlet başkanı halife unvanını alabilirdi (Güngör, 2005a, s. 169).

Hatta Kurtkan (1977a, ss. 191-194)'a göre, Hz. Muhammed ve Dört Halife dönemleri dikkate alındığında, hilafetin aslında seçim esasına dayalı olan ve babadan oğula geçmesi mümkün olmayan siyasi ve idari bir makam olduğu görülür ki, bu açıdan dünyevi işlerin yönetimi anlamında halifelik, halkın vekaleti makamından ibaret olduğu bile söylenebilir. Dini bakımdan halifelik ise Kur'an'dan alınan anlamıyla Allah'ın yeryüzündeki vekili olmak demektir ki, bu vekilliği en güzel bir şekilde Hz. Muhammed ifa etmiş olup, dinen ve ahlaken onun gibi hayat sürebilen her fert Allah'ın yeryüzündeki halifesi olabilir. Bununla birlikte hilafet makamının yüzyıllar içinde kazandığı ve özellikle II. Abdülhamid'in Panislamcı politikalarıyla Osmanlı'nın son zamanlarında etkinliği hissedilen, dünyadaki tüm Müslümanların dini ve dünyevi temsilcisi ya da lideri olma konumu da o zaman için yadsınamaz bir vakıdır. Ancak günümüz siyasi şartlarının, çağcıl iktidar telakkilerinin ve modern insanın yönetim tasavvurunun geldiği nokta, o zamanki hilafet anlayışı ve halife portresiyle çizilen yönetim ve iktidar anlayışının çok fazla uzağına düşmektedir.

Yukarıda çağdaş dünyanın siyaset anlayışından uzak düştüğü ifade edilen hilafet anlayışının iyi bir örneğini Gökalp'te bulabiliriz. Gökalp, İslam dininde en önemli ibadetlerden biri olan namaz örneğinden yola çıkarak halifenin konum ve önemini izah eder. Bilindiği gibi İslam'da namazların bir imamın arkasında cemaatle kılınması asıldır. Cemaati oluşturan fertler imama uyar, böylece imam cemaatin simgesi olur. Fertler arasındaki dayanışma imamın şahsında tecelli ederek, o namaz cemaati tek bir ruh haline gelmek suretiyle küçük bir dayanışma ortaya çıkar. İslamiyet'te bu küçük dayanışmadan başka bir de büyük dayanışma vardır ki, Müslümanların hepsini tek bir ruh haline getirir. Bu, bütün imamların manevi olarak en büyük imama uymasıyla olur. İşte bu imamların imamına halife denir. Namazda imamın, cemaat olma bilinci ve kendisine uyanların her biri için taşıdığı büyük önem, halife açısından da ayrı ayrı tüm Müslümanlar ve Müslüman toplumlar ile İslam birliği için geçerlidir. Hatta daha da ötesinde Müslümanların birlik ve dayanışması, halife olmaksızın mümkün değildir. Dolayısıyla Müslümanlar ve Müslüman toplumlar için halifenin varlığı zorunludur (Gökalp, 2007a, s. 311).

Halifelik Müslümanlar ve İslamiyet için böylesine kritik önem taşıdığına dair tutumun Türk-İslam Sentezcilerinin bir kısmınca hep paylaşılması, halifelik kaldırılmasına yönelik tepkilerin kaynağı olagelmıştır. Örneğin Kabaklı, Hilafetin Batılılar tarafından kaldırılmasının İslam ümmeti arasındaki birlik ve dayanışmayı ortadan kaldırdığını, özellikle Türkiye ile diğer Müslüman dünya arasına aşılamayacak sınırlar koyduğu iddia eder. Üstelik bu Müslüman dünya sadece Sünnilerden oluşmamaktadır. Şii Müslümanlar da halifelik Siyonizm ve emperyalizme karşı tüm Müslümanların sığınağı olması nedeniyle hilafetin kaldırılmasından rahatsız olmuşlardır. Ona göre Halifelik kaldırılması, Türkiye'nin diğer Müslüman toplumlarla ilişkisini bozduğu gibi, Türkiye'de yaşayan ve kendilerini, -aynı dinden olma anlamını da barındıran- "milliyetçe Türk" olarak kabul eden farklı etnik kökenli dindışların bu kabullerinin de sarsılmasına sebep olmuştur. Zira hilafet, özellikle Osmanlı Devleti uygulamasında etnik kökeni aşan bir anlama sahip olup yine böyle aşkın bir birliği ifade ve temin ettiği için onun kaldırılması, Türkiye'de bu birliğin de kalkması ve Türklerle diğer Müslüman tebaayı eşit kılan unsurun yok edilmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla Kabaklı, halifelik kaldırılmasının her açıdan yanlış olup, hiçbir fayda sağlamadığı gibi çok sayıda zarara neden olduğunu, bu zararların günümüze kadar devam eden ve bundan sonra da devam edecek olan etkilerinin hem iç politikada hem dış politikada sürekli olarak kendini göstermekte olduğunu iddia eder. Ancak ona göre de tüm bunlara rağmen artık hilafeti geri getirmek düşünülemez. Yapılması gereken şey, hilafetin kaldırılmasından dolayı oluşan zararları gidermek için neler yapılabileceği üzerinde düşündürmektir (Kabaklı, 1990, ss. 170-182).

5. Din-devlet ilişkileri

Din-devlet ilişkilerinin, toplumların din ve devlet algıları ile din-devlet ilişkilerine dair tarihi tecrübe ve birikimleri doğrultusunda şekillendiği ve değerlendirildiği bilinmektedir. Türk-İslam

Sentezcilerine göre Batı Avrupa tecrübesinde, özellikle Katolik Kilisesinin devletten bağımsız ve hatta devlete egemen biçimde kurumsallaştığı yer ve zamanlar göz önüne alındığında, din-devlet ilişkileri genellikle çatışmalı bir alana tekabül ederken; dünyanın başka çoğu ülkesi için böyle bir durum geçerli değildir. Bu bağlamda Yunanistan ve İsrail devletleri, “Batılı” oldukları halde din-devlet ilişkilerinde dinin ağırlığının ve üstünlüğünün mevcut olduğu, teokratik denebilecek örnekler olarak dikkat çekmektedir (Arvasi, 1990, s. 183).

Türk-İslam Sentezcilerine göre İslamiyet söz konusu olduğunda din ve devlet ilişkilerinde, yukarıda değinildiği gibi, kutsallık veçhesinden niteliksel olarak benzeşen iki olgunun temelde gerilimli değil, uyumlu bir ilişkisinden bahsedilebilir. Sözü edilen kutsallığıyla devlet, diğer iki kutsal olgu olan din ve milletle beraber Türk şuurunu meydana getiren üçlü birleşimin bir ögesidir. Öyle ki, bunlardan biri olmadan diğer ikisi de olamaz (Türk Düşünce Hareketi, 2007, s. 137).

Ruhban sınıfı ile iktidarından ve teokratik yönetim biçimine yol açacak diğer koşullardan uzak olan İslam dini, bireysel ve toplumsal hayatın her sahasında özellikle ve öncelikle ahlaki açıdan etkili olmaya çalışan mahiyetiyle, Kurtkan (1977a, s. 209)’a göre devleti doğrudan yönetmek yerine devlet yöneticilerini sürekli bir otokontrolle birlikte hukuki ve ahlaki davranmaya zorlayarak, “resmi hukuku anarşiye sürüklemek şöyle dursun”, uluslararası düzeyde dahi hukukun üstünlüğünün sağlanmasına yönelik büyük potansiyel taşımaktadır. Nitekim Hz. Muhammed’in dini ve dünyevi liderliği bizzat yürüttüğü dönemde bu potansiyel açıkça gözlemlenebildiği gibi (Kurtkan, 1977a, s. 187) Türklerin Müslüman oldukları devirler de bu potansiyelin ortaya çıktığı örnek dönemler olarak görülmektedir (Güngör, 2005a, s. 178).

Türk-İslam Sentezcilerine göre günümüzde daha çok İslam ve İslam devletleri ile özdeşleştirilen teokrasi, aslında Avrupa ve Hristiyan devlet tecrübesinin ürünü olup, bunun Türk ve İslam devlet tasavvuruyla direkt olarak ilişkilendirilmesi mümkün değildir. Doğrudan doğruya bir ruhbanlar iktidarı anlamına gelen teokrasi sayesinde Kilise, Avrupa’da yüzyıllar boyunca devletleri yönetmiş, krallıkların kontrol ve hakimiyetini elinde tutmuştur. 17. yüzyıldan itibaren Kilise’nin toplumsal ve yönetsel etkisi gittikçe azalmaya başlamış, teokratik devlet uygulamaları teker teker son bulmaya başlamıştır. İslam devlet tecrübesinde ise, İslam’da müesses ruhban sınıfının olmaması ve din adamlarının genel olarak devlete tabi olması nedeniyle ruhban sınıfının iktidarı anlamında Avrupa’daki gibi teokratik devlet pratiği mevcut olmamıştır. Zaten İslam dininin ana referans kaynakları da teokrasinin var olmasına uygun bir fikri altyapıyı sunmazlar (Arvasi, 1991, ss. 122-123).

Bununla birlikte, devlet başkanının aynı zamanda başrahip olması sebebiyle bilhassa Uygur ve nispeten Hun devlet idaresi uygulamalarına bakıldığında, “İslam öncesi Türk devletlerinde teokrasiye benzer bir yapı”nın bulunduğu, ancak İslamiyet’in kabulünden sonra İslami esasları kabul eden Türk devletlerinin hiçbir zaman teokrasiyi andırır bir yapıya sahip olmadıkları ifade edilmelidir (Niyazi, 1996, ss. 191-195). Keza İslam öncesi Eski Türk devlet anlayışına göre siyasal iktidarın Tanrı tarafından verilip yine Tanrı tarafından geri alınabileceğine ilişkin inanış da, İslam öncesi Türk devletlerinde teokrasiye benzer bir yapının bulunduğunu göstermekteyse de, bu, tanrısal bir misyon hukukuna işaret etmekte olup İslam öncesi dönemde Türk siyasi birliklerinin teokrasi olarak nitelendirilmelerine gerekçe yapılamaz (Arslan, 1987, ss. 79-81).

Dolayısıyla Türk-İslam Sentezcilerine göre, Türkiye’de belli kesimler tarafından sıkça ileri sürülen teokratik devlet düzeninin getirileceğine dair iddiaların ve ortaya konulan kaygıların herhangi bir dayanağı yoktur. İslam toplumlarındaki devlet ve din-devlet ilişkilerine dair kadim gelenek, teokratik devletin oluşmasına izin vermediği gibi, Türklerin tarihten gelen devlet tecrübesi de teokratik devletin oluşabilmesi için gerekli şartları barındırmamaktadır (Arvasi, 1990, ss. 234-235).

Türkiye’de oluşturulmaya çalışılan teokratik devlet veya şeriat korkuları ile genel olarak pek çok ülkede dindarlar ve din adamları üzerinden yapılagelen dinin siyasete alet edilmesi suçlamaları Türk-İslam Sentezcilerine göre başka neden ve amaçlara dayanmaktadır. Bilindiği üzere dünyanın hemen her bölgesinde ve hem günümüzde hem de geçmişte devlet yöneticileri dinin siyasete alet edilmesi, din ve mezhep kavgası gibi suçlamalarla din adamları üzerinde yıldırma politikaları uygulamışlardır. Bunların hemen hepsinde asıl gaye, din ile siyasetin birbirinden ayrılması değildir. Bu yıldırma ve baskı politikalarının asıl amacı din adamlarının siyasi iktidara karşı geliştirebilecek muhalefete önderlik veya yardım etmelerini engellemek, onlar dolayısıyla iktidara yönelecek tehlikeleri önlemektir.

Eğer dinin siyasete alet edilmesi ya da din adamlarının siyasi muhalefete destek veya önder olma potansiyelleri siyasi iktidar için tehlike teşkil etmeyecek kadar önemsiz olsaydı, dinle siyaseti birbirinden ayırmaya veya din adamları üzerinde baskı kurulmaya çalışılmazdı. Bu nedenle esas mesele din değil, dinin dolaylı veya dolaysız olarak sahip olduğu sosyal kuvvettir. Bu kuvvetin Batı ülkeleriyle onlar dışındaki ülkelerde geçirdiği değişim ve dönüşüme bakıldığında, her iki dünyada din adamlarına karşı takınılan tavır farklılıklarının kökü de anlaşılabilir (Güngör, 1993, s. 364).

Türk-İslam Sentezcilerine göre sosyolojik gerçeklikleri, toplumsal yapıyı ve bu yapının işleyişini nesnel olarak kabul eden devlet yöneticileri, kendilerinin dini inançları olsun veya olmasın, bir sosyal kurum olarak konumu, işlevleri ve etkileriyle din olgusunu inkâr edemeyecekleri gibi ihmal de edemezler. Keza insanların, toplulukların ve toplumların dinleri yokmuşçasına davranamazlar. Bu nedenle de siyasi iktidarlar teokratik devletin geleceğine ilişkin korkuları yayararak veya destekleyerek dinlerin eğitim ve öğretim faaliyetlerini, teşkilatlanmalarını, sosyal hayat üzerinde etkili olmalarını engellemeye çalışmamalıdır (Arvasi, 1989, s. 324).

Konuya bu açıdan bakıldığında Türk-İslam Sentezcilerine göre İslam'da din ve devlet arasında temelde hegemonik bir ilişkiden söz edilemez. Zaten bu nedenle Türkiye'de teokratik devlet tehlikesi de esasen mevcut değildir. Nitekim bizzat İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in din-devlet ilişkilerine dair uygulamalarında devletin ve dinin, birbirlerinin hegemonyası altına girdiği görülmektedir. O, devleti ve dini birbirlerinin faydasına olmak üzere kullanmış, dünyevi liderlikle dini liderliği birbirinden ayırmıştır:

İslam Peygamberi kendi zamanının tarihi ve sosyolojik şartlarından doğan zorlayıcı tesirler altında: 1- Devlet müessesesine hayatiyet kazandırabilme hususunda dini, 2- Dinin devamını temin hususunda ise devleti, vasıta kılmak suretiyle dini ve dünyevi liderlikleri sırf kendi hayatına inhisar eden bir terbiyevi süre boyunca kendi şahsında birleştirmiş, fakat dünyevi liderliği ile dini liderlik vasfını hiçbir zaman birbirine karıştırmamıştır (Kurtkan, 1977a, s. 189).

Kurtkan'a göre, bu durumun en açık delillerinden biri Hz. Muhammed'in bey'at kurumunu getirmiş olmasıdır. O'nun, dini lider olarak İslam dininin insanlık ve insanlar için getireceği yararları ortaya koyduktan sonra, dini liderliği için hiç kimsenin onayına başvurmamışken, dünyevi işlerin idaresini üzerine almak için kadınlar dahil bütün yetişkin fertlerin bey'atını, yani kendisine oy vermelerini istemiş olması, din ve dünya işlerini ayrı değerlendirdiğini gösterir (Kurtkan, 1977a, s. 189).

Türkdoğan (2004, s. 533)'a göre, hayatı bütünsel bir açıdan ele alan İslam, hakimiyet meselesine de bütünsel açıdan yaklaşmakta olup, "Allah-merkezli" bir hakimiyet sistemini ileri sürmektedir. Bu nedenle de din ve devletin birbirinden ayrı güç olmalarına, Hristiyanlıkta olduğu gibi kilise ve devlet tarzında bir ayrılığa karşıdır. İslâm'a göre kâinatın tek bir idarecisi ve tek bir güç merkezi vardır, bu da Allah'tır. Bununla birlikte hakimiyetin bu şekilde konumlandırıldığı devlet yapısının teokratik düzeni çağrıştırdığı veya ima ettiği ileri sürülebilirse de bu kesinlikle doğru değildir.

Hakimiyetin Allah'a ait olduğu şeklindeki İslami söylemin, devletin yönetimi konusunda pratik ve reel açıdan uygulanabilir olmaktan ziyade, Müslümanlara ve Müslüman yöneticilere itikadi ve ideal açıdan yol gösterici nitelikte olduğu bilinmektedir. Yani bu söylemle İslam devletinde yöneticilerin ve yönetilenlerin sürekli olarak bu gerçeğin bilincinde olmaları amaçlanmaktadır. Yoksa devlet yönetimi manasında hakimiyeti Allah'ın kullanması zaten imkansızdır. Burada önemli olan nokta, hakimiyetin Allah adına da kullanılmasının imkânsız olduğudur. Öyleyse ne asaleten ne de vekaleten hiçbir kişi ve zümre kendini devlet yönetiminde mutlak hakimiyet sahibi veya ortağı göremez. Aksi halde istibdat ve dikta rejimi kaçınılmazdır ki İslam'ın buna karşı olduğu Türk-İslam Sentezcilerince ısrarla vurgulanır (Arvasi, 1996a, s. 90).

Bu cihetle, Türk-İslam Sentezcilerine göre devlet yönetimine ve din-devlet ilişkilerine yönelik İslami hükümler, dinin itikada ilişkin hükümlerinden değil, muamelata ilişkin hükümlerindedir. Öyleyse geçmişte veya günümüzde bazı koşullar altında din ile devletin birleşik halde bulunmasını, hatta devletin tamamen dinsel bir mahiyette olmasını gerektiren hükümler bulunabilir. Ancak bu hükümler dinin değiştirilemez nitelikteki inanç esaslarına değil, zamanın ve hayat şartlarının değişmesiyle değişen muamelat kısmına ait olduğu için toplumdan topluma, çağdan çağa değişebilir. Geçmişte dini ve dünyevi liderlikleri şahsında birleştirmiş olan devlet yöneticilerinin olması, bugün de bu şekilde dini ve dünyevi liderliğin birleşmesini icap ettirmez (Kurtkan, 1977a, s. 211).

Burada, Türk devlet geleneğinin tüm tarihine bakılacak olduğunda dini ve dünyevi liderliklerin birleştirilmesi uygulamasının, yukarıda da temas ettiğimiz üzere, Türklerin İslam dinine girdikten sonra edindikleri bir tecrübe olmadığı özellikle ifade edilmelidir. Gökalp, Çarlığın yıkılmasının akabinde Rusya'daki Türklerin siyasi teşkilatlanma konusunda nasıl hareket etmeleri lazım geldiğine dair görüşlerinde, İslam öncesi eski Türklerde devlet yöneticilerinin İslam'da da görüldüğü gibi dini ve dünyevi liderlikleri kendi şahıslarında birleştirdiklerini söyleyerek, Rusya'daki Türklere dini ve dünyevi liderlik ayırımına dayalı bir siyasi teşekkülü önermemekte, atalarını takip etmek suretiyle dini ve dünyevi liderliği birleştirip büyük bir devlet kurmalarını salık vermektedir (Gökalp, 2007b, s. 36).

Din ve devlet ilişkileri kapsamında temas edilmesi gereken önemli konulardan biri de günümüz demokrasilerinin ana bileşenlerinden olan siyasi partilerin İslami açıdan durumu, daha spesifik olarak ifade edersek "dini parti" olgusudur. Arvasi (1996b, s. 167-169)'ye göre, İslam dininin özellikle ahlaki ve insani değerlerini hayata geçirmeyi amaçlayan partiler veya bu amacı benimsemiş kişilerin kurduğu ve yönettiği partiler olabilirse de kendilerini "İslami/dini parti" olarak sunan siyasi parti oluşumları İslamiyet'in özüne aykırıdır. Zira öncelikle İslam, dinde firkalaşmaya, yani dini partiler kurmaya izin vermemektedir. İkinci olarak İslamiyet'i, bir siyasi parti hareketi biçiminde ortaya koymaya çalışmak, aynı zamanda onun evrensel ve siyaset üstü karakterini yok etmeye, yani bizzat dini tahrip etmeye çalışmak anlamına gelir. Dini partilerin kurulması halinde mezhepler, tarikatlar ve dini gruplar politize olacak, birbiriyle çatışan fraksiyonlar doğacak, dini ve toplumsal hayat çatışma içerisine düşecektir. Din, kutsal kimliğini yitirecek, alelade bir siyasi harekete dönüşecektir. Bazı Müslüman aydınların İslam'a hizmet konusunu sadece bir siyaset sorunu olarak değerlendirmeleri, Müslümanların siyasi olarak örgütlenmedikçe başarılı olamayacaklarına ilişkin düşünceleri yanlıştır. Çünkü İslamiyet, siyasete öncelikli bir yer vermez, onu araç olarak görür; siyaset, İslam'ın çok yönlü nizam ve programının sadece bir yönünü teşkil etmektedir. Dini parti olgusu, İslam'ı siyasi kavgalar zeminine çekeceği için, bundan kaçınılmalı, bilhassa Müslüman aydınlar dini politize etmeye kalkışmadan, toplumsal hayatın her alanında ağırlıklarını hissettirmelidirler.

6. Laiklik

Türk-İslam Sentezcilerine göre laiklik konusunda ilk ifade edilmesi gereken husus, laikliğin esas olarak Hristiyanlığa ve Hristiyan toplumlara özgü olduğudur. Ünlü Fransız sosyoloğu Durkheim'ın dini tanımlarken esas aldığı "bir kutsala inanç" fikrinden hareket edilirse, Hristiyanlıkta kutsal (sacred) ve kutsal dışı (propane) olmak üzere iki tane varlık alanının mevcut olduğu görülmektedir ki, işte lâiklik, Hristiyanlıkta bu kutsal-dışı alanı belirler. İslam dininin varlık anlayışında ise böyle kutsal ve kutsal-dışı şeklinde ikili yapı yoktur. Yani İslamiyet, Hristiyanlıktaki gibi bir varlık anlayışı benimsemediği için, o varlık anlayışının doğal bir uzantısı kabul edilebilecek olan laiklik kavramına uzaktır. Bu nedenle Türkiye'de laiklik kavramını ilk kullanan düşünürlerden olan Gökalp, laikliği "ladini" (dini olmayan) olarak çevirmiştir. Binaenaleyh laiklik, Batı toplumlarına ait olan ve temelinde Hristiyan varlık anlayışı ve düşünce sistemi bulunan bir kavramdır (Türkdoğan, 2004, s. 533).

Laikliğin gerek kaynak dilinde gerekse ladini şeklindeki ilk Türkçe karşılığında "dine karşı, düşman veya aykırı" manasına gelmediğini, dine "ilgisiz, yani din sahasının dışında" anlamı taşıdığını Türk-İslam Sentezcileri özellikle vurgulamak isterler. Laiklik hem bu geniş anlamıyla hem de "papazlar sınıfına mensup olmayan, ruhandan olmayan" şeklindeki dar anlamıyla Hristiyan medeniyetine ait bir kavramdır. Bilindiği gibi İslam'da ruhban sınıfı yoktur. Dolayısıyla aslında laiklik de laikliği doğuran sorunlar da İslam toplumlarının esasen yabancı olduğu hususlardır (Kabaklı, 1990, s. 200).

Laikliğin Hristiyan düşünce sisteminin bir ürünü olması, çokça anlaşıldığı üzere, onun aslında din ve devlet işlerini ayırmaya yarayan yasal bir düzenleme olmadığını gösterir (Güngör, 1993, s. 326). Nitekim Türkiye'de laiklik uygulaması zaten laikliğin, din işleri ile devlet işlerinin ayrılması anlamına gelmediğinin veya bu şekilde uygulanmasının pek mümkün olamayacağını açık örneğini sergilemektedir:

Laiklik din ve devletin ayrılması demek olursa önce bu ayrılığın yapılması, sonra dinin ve devlet işlerinin sınırlarının bilinmesi ve en mühimi, dinin ne olduğunun iyice bilinmesi gerekir. Evvela Türkiye'de din ve devlet birbirinden ayrılmış değildir; bütün dini gruplar kendi işlerini cemaat

teşkilatıyla yürüttükleri halde Müslümanların din işleri devletin elindedir, yani Başvekalete bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülür. Bu hadise hukuki bakımdan siyasi kuvvetin dini kuvveti elinde tutması, yani dinle siyasetin birbirine karıştırılması demektir (Güngör, 1993, s. 327).

Ayrıca din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrı olması anlamındaki laikliğin, kamu idaresinde görevli kişilerin, görevli oldukları sırada dini kimliklerini yansıtmaması, devlet kurumunun ve diğer sosyal kurumların din kurumundan uzak tutulması ve benzeri şekillerde uygulanması da insan ve toplum doğası gereği tam olarak mümkün değildir (Arslantürk, 2000, s. 331). Zira dindarın, hayatını dini ve din-dışı şeklinde kompartımanlara ayırması, imkânsız denilecek seviyede zordur:

Bir kere ferdin laik olması; tanrı ile bu tür bir politik pazarlığa girmesi mümkün değildir. Fert inanç noktasında tanrıya ya iman eder ya da onu reddeder, ona inanmaz. Kişi dindar olduğu sürece dinin emir ve yasaklarına boyun eğmek, ram olmak zorundadır. Dindardan tanrıyla pazarlık etmesini istemek, onu dinsiz olmaya zorlamaktır. Tanrıya inanan bir kişinin bu inancını davranışlarına yansıtmaması da mümkün değildir. Tanrının kendisinden istediği davranışları yapması zorunluluğu vardır. Hristiyan kiliseye gidecektir, ABD başkanı olsa da İncil'in üzerine el basarak yemin edip göreve başlayacaktır. Müslüman namaz kılacak, oruç tutacak, zekât verecek, içki içmeyecek, faiz almayacaktır. Aksi takdirde tanrının onu cezalandırması ve gazabına uğratması söz konusudur (Arslantürk, 2000, s. 332).

Bu itibarla Türk-İslam Sentezcilerine göre laiklik temelde farklı dinsel inançların veya felsefi kabullerin birbirine saygı duyması şeklinde anlaşılması gerektiği halde, ne yazık ki Türkiye'de daha ziyade dinden soğutma, dini toplumsal ve hatta bireysel hayattan dışlama aracı olarak kullanılmış ve bu nedenle de toplumun çoğunluğu tarafından benimsenememiştir (Arslantürk, 1998, s. 36). Türkiye'de laikliğe ilişkin bu kavram kargaşası ise bilerek çıkarılmaktadır: "Laiklik, dindarlık, dinsizlik kavramları âdeta kasten ve ayırt edilemeyecek biçimde birbirine karışmıştır" (Kabaklı, 1990, s. 204). Böylece de "Türkiye'de laiklik mefhumunun istenilen tarafa çekilmesi ve bilhassa siyasi menfaatler, kin ve garazlar sebebiyle" gerek yöneticiler gerekse halk tarafından laiklik "din düşmanlığı ve dinsizlik" olarak algılanagelmıştır (Güngör, 2005b, s. 88).

Bununla birlikte Kabaklı (1990, s. 195)'ya göre, devletin farklı dini inançlara saygılı olması anlamında laikliğe, Türk toplumu kendi tarihsel tecrübesi itibarıyla yabancı değildir aslında. Çok sayıda din, mezhep ve inanç sisteminin bulunduğu Osmanlı Devleti devrinde laiklik, tam olarak bu anlamıyla, adı konulmamış da olsa vardı. 19. yüzyılda batılı devletlerin tazyikleriyle bu durum bir kısım fermanlarla sadece yazılı hale getirilmişti. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilanından sonra anayasadan "Türk devletinin dini din-i İslâm'dır, ibaresini derhal kaldırmak o kadar zarurî" olmadığı gibi, "1937'de TC anayasasına laiklik maddesini geçirmenin zarurî olup olmadığı" da tartışmalıdır.

Son olarak Kurtkan'ın laiklik anlayışı ise oldukça farklıdır. Ona göre laiklik; ahiret ve dünya işlerinin bir arada bulunup birbiri için terk edilmediği ve dengelendiği bir sistem anlamına geldiği gibi; toplumun birlik ve bütünlüğe ulaşması ve böylece kimsenin kimseye zorlamada ve zulümde bulunmaması anlamına da gelmektedir. Aynı biçimde tevhid ve onun en mükemmel anlaşılma biçimi olan -ki bunu mutasavvıflar başarmıştır- vahdet-i vücud, aslında her varlığa ve en başta insana Allah'ın bir "mazharı" olmak payesini vermek suretiyle toplumda açık bir birlik ve bütünlük oluşturan öğretilerdir. Dolayısıyla ona göre laiklik ile vahdet prensibi esas olarak aynı şeylerdir; vahdetin şuuruna varmış olan kişi ve toplumlar gerçek laikliğe ulaşmıştır (Kurtkan, 1977a, ss. 23-28).

Bu itibarla Kurtkan (1977a, s. 194)'a göre; "laiklik temayülü zaten İslam felsefesinin milletlere örnek gösterdiği kendi öz malıdır ve Hz. Muhammed'in sadece İslam alemine değil, bütün dünyaya bıraktığı en değerli sosyal mirastır." Hatta laiklik, İslam'ın özü ve en temel ilkesi olan tevhid akidesinin koruyucusu konumundaki asli bir İslami değerdir: "Dünyadaki kötülüklerin sadece ahirette cezalandırılmasının, dünya nizâmını temin için kâfi gelemeyeceği fikrini aşıl原因an değer hükümleri İslâm'ın özünü teşkil eden birlik ve bu özün korunması için gerekli olan laiklik değer hükümleridir." (Kurtkan, 1977b, s. 194).

7. Sonuç

Türk-İslam Sentezcileri için devlet, her toplum veya millet için gerekli bir kurum olmakla birlikte Türk milleti için var olabilmenin, gereklilikten de ötede zorunlu şartıdır. Bu çerçevede devletin öncelikli özelliği milli olması olup monarşi, demokrasi gibi yönetim biçimleri temel öneme sahip değildir.

Bununla birlikte Türk-İslam Sentezcilerine göre gerek İslam öncesi Türk devlet geleneğinde gerekse İslami devlet tasavvurunda, demokratik eğilim ve unsurlar çok güçlü biçimde mevcuttur. Bu nedenle Türk ve İslam devlet anlayışı esasen demokratik devlet anlayışıyla örtüşür. Özellikle tiranlık ve diktatörlük gibi baskıcı devlet rejimleri Türk ve İslam devlet tasavvuruna tamamen zıt olarak değerlendirilir.

Benzer şekilde Türk-İslam Sentezcileri teokratik devlet anlayışının da çokça iddia edilen aksine İslami ve Türk devlet geleneğine uygun olmadığını, temel açılardan aykırı olduğunu savunurlar. Bu bağlamda Halifeliliğin ise diğer dinlerde görüldüğü gibi dini liderlik anlamında olmadığını, Müslüman halkın dünyevi liderliğini üstlenen kişilere verilen unvan olduğunu kabul ederler.

Türk-İslam Sentezcilerine göre din ve devlet ilişkileri Müslüman-Türk devlet tasavvurunda Batı'da olduğu gibi çatışmalı bir alana tekabül etmez. Zira Batı'dakinin aksine İslam'da inananların hayatı dini ve dünyevi olarak ikiye ayrılmaz ve böylece birbirleriyle rekabete ve çatışmaya girebilme potansiyelini taşıyan dini ve dünyevi alanlar ve güç merkezleri teşekkül edemez. Zaten bu sebeple laiklik de yapısal olarak Müslüman toplumlara ve devletlere esasen yabancıdır. Laikliğin yerine getirdiği iddia edilen işlevleri ise onlara göre İslam'ın özünde mevcut olan ilkeler en güzel bir şekilde ifa etmektedir.

Konumuza ilişkin olarak kendi devrine kadarki felsefi (ve aynı zamanda modern dönemin bakışıyla sosyolojik) birikimi özetleyerek; sosyal ve siyasi bir canlı olan insanın toplum içinde yaşamasının zorunlu olduğunu, bu durumun bir takım toplumsal kuralların varlığını gerektirdiğini, bu gerekliliğin de devleti ortaya çıkardığını söyleyen Farabi (1974, ss. 19,20)'nin bu çıkarımı toplum, hukuk ve devlet arasındaki karşılıklı ilişkisinin temelini hala ortaya koymaya devam etmektedir.

Özellikle modern Batı demokrasilerinde, eski kutsallığını kaybederek bürokratik bir aygıtla dönüşen devletin diğer ikisi üzerindeki etkililiği önceki çağlara oranla azalmış/azalmakta olsa da Türkiye'de devlet, kutsallığını devam ettirerek, hatta kimi zaman artırarak diğer ikisi üzerinde daha baskın biçimde etkisini gösterebilmektedir. Türk-İslam Sentezcilerinin devlet içindeki etkinliklerinin fikren veya fiilen arttığı zamanların, devletin kutsallığı ile toplumsal yapı ve hukuk üzerindeki etkinliğinin arttığı zamanlara tekabül ettiği görülmektedir. Türkiye ve konumuz açısından daha önemli olansa, dinin/İslam'ın diğer sosyal kurumlar üzerindeki etkisinin de bu artışa koşut bir seyir takip etmesidir.

Bu itibarla günümüz Türkiye'sinde toplumsal, dinsel ve hukuksal yapılarıdaki değişim ve dönüşümü açıklamak için devlet yönetimini fiilen elinde tutanların devlet tasavvurlarını ve dın-devlet ilişkilerine dair görüşlerini yönlendiren düşünsel kökleri bilmek zorunludur. Türkiye'de 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında oluşan milli konsensüsün siyasi alandaki neticelerinden biri olarak ortaya çıkan Cumhuriyet İttifakı, Türk-İslam Sentezinin özgün bir örneğini teşkil etmektedir. Osmanlı Döneminin son zamanlarında öncelikle beka sorununa çözüm arayışlarıyla tebarüz eden Türk-İslam Sentezi, yüz yılı aşkın süredir devam eden serüveninde pek çok farklı dolayım ve biçimde tebarüz etmiş olup günümüzde yine öncelikle beka sorunu çerçevesinde devleti fiilen yönetir duruma gelmiştir.

8. Araştırmanın etik yönü

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

Makale, 2020 yılı öncesi doktora tez çalışmasında kullanılan verilerden üretilmiş olması sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

9. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

10. Katkı Oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (1987). *Kutadgu-Bilig'deki toplum ve devlet anlayışı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Arslantürk, Z. (1998). *Kutsalın dönüşü (Yeni toplum arayışları)*. Ayışığı Kitapları.
- Arslantürk, Z. & Amman M. T. (2000). *Sosyoloji (Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler)*. Kaknüs Yayınları.
- Arvasi, S. A. (1979). *Türk-İslam Ülküsü 1*. Türk Kültür Yayıncılık.
- Arvasi, S. A. (1980). *Türk-İslam Ülküsü 2*. Türk Kültür Yayıncılık.
- Arvasi, S. A. (1989). *Türk-İslam Ülküsü 3*. Burak Yayıncılık.
- Arvasi, S. A. (1990). *Hasbihal 3*. Burak Yayıncılık.
- Arvasi, S. A. (1991). *Hasbihal 5*. Burak Yayıncılık.
- Arvasi, S. A. (1996a). *Devletin Dini Olur Mu?* Burak Yayıncılık.
- Arvasi, S. A. (1996b). *Şüphe ve iman*. Burak Yayıncılık.
- Demirel, D. (2013). Max Weber'in sosyoloji kuramı. *Turkish Studies*. 8/12 (Fall). 361-369.
- Farabi. (1974). Mutluluğu kazanma (Tahsilu's - Sa'ade). (Çev. H. Atay,) içinde, *Farabi'nin Üç Eseri*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2003). *Elements of the philosophy of right*. (Çev. H. B. Nisbet,). Cambridge University Press.
- Gökalp, Z. (1994). Hürriyetin menbalarına doğru. O. Metehan (Hzl.) içinde, *Ziya Gökalp ve din* (ss. 96-97). Kamer Yayınları.
- Gökalp, Z. (2007). Doğru yol - Hakimiyet-i Milliye ve umdelerin tasnif, tahlil ve tefsiri. M. S. Koz (Hzl.) içinde, *Kitaplar 1* (ss. 299-317). Yapı Kredi Yayınları.
- Gökalp, Z. (2007). Rusya'daki Türkler ne yapmalı? M. S. Koz (Hzl.) içinde, *Kitaplar 1* (ss. 25-37). Yapı Kredi Yayınları.
- Göze, A. (2005). *Liberal, Marxiste, faşist, nasyonal sosyalist ve sosyal devlet*. Beta Basım.

Kadıoğlu, A. S. (2021). Türk-İslam sentezcilerinde devlet tasavvuru ve dın-devlet ilişkileri.

Güngör, E. (1989). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. Ötüken Neşriyat.

Güngör, E. (1993). *Sosyal meseleler ve aydınlar*. Ötüken Neşriyat.

Güngör, E. (2005a). *Tarihte Türkler*. Ötüken Neşriyat.

Güngör, E. (2005b). *Türkiye 'de misyoner faaliyetleri*. Ötüken Neşriyat.

Kabaklı, A. (1990). *Temellerin duruşması*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Kadıoğlu, A. S. (2020). Türk-İslam Sentezi'nin oluşum ve gelişim süreci. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 813-834.

Kadıoğlu, A. S. (2021). Türk-İslam sentezcilerinde hukuk, ahlak ve din ilişkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 1549-1569.

Kösoğlu, N. (1997). *Devlet -Eski Türkler'de, İslam'da ve Osmanlı'da-*. Ötüken Neşriyat.

Kurtkan, A. (1977a). *Sosyolojik açıdan tasavvuf ve laiklik*. Kutsun Yayınevi.

Kurtkan, A. (1977b). *Türk Milletinin manevi değerleri*. MEB Devlet Kitapları.

Kurtkan Bilgiseven, A. (1995). *Türk-İslam kültüründe fert ve cemiyet ilişkisi ve İslami kavramlar*. Filiz Kitabevi.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay & D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları.

Niyazi, M. (1996). *Türk devlet felsefesi*. Ötüken Neşriyat.

Türkdoğan, O. (2004). *Türk toplum yapısı*. Çamlıca Yayınları.

Türk Düşünce Hareketi. (2007). *Türk düşüncesi*. İrfan Yayıncılık.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma makalesi	Yıl	2021	ss.	24-40
Gönderi Tarihi	03.05.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusoder.932109
Kabul Tarihi	24.06.2021	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2021	Ay	Haziran		

“Gün Olur Asra Bedel” romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı*^Δ

In the novel “Gün olur asra bedel”, the events in the present are placed into the plot and the use of narrative techniques in the novel

Sueda DEMİR¹

Öz

Cengiz Aytmatov, Kırgız edebiyatının önde gelen isimlerinden olup ünü dünyaya yayılmış bir yazardır. Toplumsal problemlere ışık tuttuğu eserleriyle edebiyatımızda yeri dolmayacak şahsına münhasır bir edebiyat insanıdır. Sovyet dönemi yazarı olarak yetişmiş ve eserlerinde Türk'ün Sovyet elinden çektiği zulmü anlatmıştır. Bunu bazen sezdirmeden ve bazen de aleni olarak yapmıştır. Sözünu edeceğimiz, *Gün Olur Asra Bedel*, Cengiz Aytmatov'un roman türünde tek eseridir. 1980'de kaleme alınmıştır. Aytmatov, Kırgız toplumunun portresini çizmiştir. *Gün Olur Asra Bedel*'de yazarımız, Kazangap'ın vefat ve defni arasında geçen bir zamandan bahsederken, geriye dönüşlerle birden fazla olaya açıklık getirmiştir. Hâldeki olaylarda yalnızca olup bitenlerin seyri verilmemiş; çeşitli tarihi olaylara, geleneklere, örf-âdetlere değinilerek, Boranlı halkının günlük hayatı ve kültürü verilmiştir. Bu bakımdan Aytmatov edebiyatımıza, oldukça zengin kültür numunelerini bünyesinde toplayan bir eser kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Kırgız Edebiyatı, Gün Olur Asra Bedel, Hâldeki Olaylar, Anlatım Teknikleri.

Abstract

Cengiz Aytmatov is one of the leading names of Kyrgyz Literature and a writer whose reputation has spread around the world. With his works that shed light on social problems, he is a unique literary man whose place can never be filled in our literature. He grew up as a writer of the Soviet period and he wrote about the Turks who were oppressed by Soviets. He sometimes did this secretly and sometimes publicly. *Gün Olur Asra Bedel* that we are going to talk about is the only genre novel that Cengiz Aytmatov wrote. It was written in 1980. Aytmatov painted the portrait of Kyrgyz society. Our writer clarified more than one event with flashbacks in *Gün Olur Asra Bedel* by mentioning the time between Kazangap's death and his burial. In the novel, it was given the people of Boranlı's daily life and culture by mentioning some historical events, traditions and customs. Only the course of what is happening is not given in the current events by mentioning some historical events, traditions and customs, the daily life and culture of the people of Boran have been given. In this respect, he brought in a work which has quite wealthy culturel samples in it to our literature.

Keywords: Cengiz Aytmatov, Kyrgyz Literature, Gün Olur Asra Bedel, Current Events, Narrative Techniques.

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, suedademir@stu.aydin.edu.tr

Demir, S. (2021). “Gün Olur Asra Bedel” romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı.

1. Giriş

Cengiz Aytmatov yalnızca Kırgız Edebiyatı için değil, tüm Türk dünyası edebiyatları için çok büyük öneme sahiptir. Aynı şekilde 1980 tarihinde yazdığı, onun edebî hayatının zirvesi sayılan romanı “Gün Olur Asra Bedel” de aynı öneme sahiptir. Biz bu çalışmamızda, yazarın “Gün Olur Asra Bedel” eserinden vereceğimiz örnekler yoluyla hâldeki olayların olay örgüsüne nasıl yansıdığından ve yazarın eseri kaleme alırken kullandığı anlatım tekniklerinden bahsetmeye çalışacağız. Bu makale ile amacımız, Gün Olur Asra Bedel’in olay örgüsünü, hâldeki olayları oluşturan ana iskeleti görünür kılabilmektir. Bu unsurların somut delillerle anlaşılır kılınmasının önemli olduğunu düşünüyoruz. Çalışmamızda, metin tahlilleri yöntemini kullandık ve çalışmamızın üçüncü bölümünde anlatım tekniklerini tespit ederken, yazarın yıldızlarla ayırdığı kısımları baz aldık. Aynı zamanda yapı unsuru olarak olay örgüsünü esas aldık. Çalışmamızı hazırlarken bazı hipotezlerden yola çıktık. Bunlar; “Gün Olur Asra Bedel”de anlatım tekniklerinin büyük bir kısmının kullanıldığı, hâldeki olayların olay örgüsünün ana iskeletini oluşturduğu, Cengiz Aytmatov’un yaşadığı coğrafyayı eserinde yansıttığı, eserde mekân tasvirlerinin oldukça fazla olduğudur. Veri toplama tekniği olarak metin tahlili yöntemini kullandığımız çalışmamızda anlatım tekniklerinin incelenmesi, Cengiz Aytmatov’un “Gün Olur Asra Bedel” eserindeki 86-112 arası sayfalarla sınırlıdır. Bu sayfa aralığı romanın Ötüken Yayınları’ndan çıkan 58. baskısına göre belirlenmiştir. Çalışmamız etik kurul kararı gerektirmeyen ve telif hakkı düzenlemelerine uyulan bir çalışmadır.

2. Cengiz Aytmatov

2.1. Cengiz Aytmatov’un yaşamı

Cengiz Aytmatov, Kırgızistan Şeker Köyü’nde, 1928’de dünyaya gelen bir Kırgız yazarıdır. Bu köy Bişkek’e bağlıdır. Annesi Nagima Hamzayevna Aytmatov, babası ise Törekuş Aytmatov’dur. Aytmatov’un babası, Sovyet rejiminin haksız yaptırımlarıyla kurban ettiği nice aydından birisidir. Annesi Aytmatov’u ve onun kardeşlerini tek başına büyütüştür. Babasız bir erkek çocuk olarak Cengiz Aytmatov, daha çok küçük yaşlarda çalışma hayatına atılmak zorunda kalmıştır. 1953’te Veterinerlik Fakültesini bitirmiş, ardından Kırgızistan Tarım Enstitüsü’ne devam etmiştir.

Aytmatov, edebî hayatına atılınca bu yönde de eğitimler almış, Moskova’da Gorki Edebiyat Enstitüsü’ne gitmiştir. 1958’de ise Moskova Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi’nde eğitim görmeye başlamıştır. Zor bir yaşamı olan Aytmatov’un, babasının siyasi muhalif durumundan dolayı çoğu kez bursları kesilmiştir. Dönemin siyasetindeki değişimler sebebiyle hem Kırgız hem de Rus yazarlar arasında adı anılmıştır. Maddi-manevi zorluklar onu yıldırılmamış, Türkçe’nin en önemli yazarlarından biri olmuş, çeşitli ödüller kazanmıştır.

9 Haziran 2008’de rahatsızlanan Aytmatov, Almanya Nürnberg’de hastaneye kaldırılmış ve orada vefat etmiştir (Aytmatov, 2018).

Araştırmacıların genel görüşü, Cengiz Aytmatov’un isminin Moğolca bir kelime olan “tenggis” den geldiği ve bu kelimenin “deniz” manasını taşıdığı yönündedir. Soyadındaki -ov ise Slav kültürüyle alakalıdır (Tulum, 2014, ss. 92-94).

Cengiz Aytmatov ile 73 senelik bir geçmişi olduğunu ileten ve kendisi için Aytmatov’un öneminden bahseden Prof. Dr. Osmanakun İbrayimov’un, 19 Kasım 2018’de İstanbul Aydın Üniversitesi’nde, “Doğumunun 90. Yılında Cengiz Aytmatov Töreni”nde verdiği bilgilere göre; Sovyetler’in Cengiz Aytmatov’un hayatında büyük bir etkisi olmuştur. Sovyetler devrinin Kırgızlar üzerindeki etkisi genel anlamda pozitif yöndedir. Cengiz Aytmatov’un hayatı hep mutlu ve başarılıymış gibi gözükse de özellikle babasının vefatından sonraki hayatı zorluklarla geçmiştir. Aytmatov, Sovyetler birliğine bağlı bir yazar olmasının yanında, son derece eleştirel bir yazardır. Kırgızistan’ın bağımsızlığını kutlamış ve bu bağımsızlığı destekleyen bir Kırgız yazarı olmuştur (İstanbul Aydın Üniversitesi, 2018).

2.2. Cengiz Aytmatov'un sanat anlayışı

Cengiz Aytmatov, edebî hayatına bir Sovyet yazarı olarak başlamıştır. İlkokulu kendi köyünde okuyan Aytmatov'un edebî gelişiminde, babaannesi Ayıkman Hanım'ın kendisine okuduğu ninni ve masalların etkisi büyüktür. Aytmatov'u sadece Sovyet insanı değil, tüm dünya severek okumuştur. Kırgızları ve edebiyatlarını dünyaya sunan da Cengiz Aytmatov'dur. Bu yönüyle ayrıca öneme sahiptir. Halkının kültürünü eserlerinde kullanmış ve duyurmuştur (Dıykanbayeva, 2015, ss. 170-172).

Aytmatov, eserlerini kurgularken alelade konulardan yola çıkmamıştır. Onun eserlerinin bir derdi vardır. Sovyet yazarı olarak kendi zor yaşamından beslenmiş ve adeta içinde bulunduğu toplumun aynası olacak eserler kaleme almıştır. Cengiz Aytmatov, Kırgız coğrafyasından çıkıp sadece Türkiye'de tanınmamış, şöhreti tüm dünyaya yayılan bir yazar olmuştur. Cengiz Aytmatov sevgi doludur ve bir aşk yazarıdır. Bu eserlerinde kendini gösterir. Kahramanlarına karşı derin bir merhamet içindedir.

Prof. Dr. Osmanakun İbrayimov'un, yine 19 Kasım 2018'de İstanbul Aydın Üniversitesi, "Doğumunun 90. Yılında Cengiz Aytmatov Töreni"nde verdiği bilgilere göre; Aytmatov, Sovyetler'in Kırgızlar üzerindeki etkisini bildiği için, tüm bunları eserlerinde yansıtmıştır. Onun eserleri bu yönüyle daha çok dramatik ve trajedi ile sonlanmıştır. Cengiz Aytmatov, Sovyet İmparatorluğu'nun son yazarı, Bağımsız Kırgız Cumhuriyeti'nin ise ilk yazarı olmuştur (İstanbul Aydın Üniversitesi, 2018).

Prof. Dr. Kazım Yetiş'in, 19 Kasım 2018'de İstanbul Aydın Üniversitesi, "Doğumunun 90. Yılında Cengiz Aytmatov Töreni"ndeki "Cengiz Aytmatov Üzerine Bazı Dikkatler" isimli konuşması, Aytmatov'un bir yazar olarak önemini müthiş derecede vurgulamıştır.

Türk ve dünya edebiyatının bu büyük kaleminin eserleri; kendi hayatından, çevresinden, Kırgız kültüründen derin izler taşır. Biliyoruz ki büyük destan Manas'ı her zaman okumuştur. Kaynak olarak da kullanmıştır. Hatta onu dünyaya tanıtmıştır. Burada şuna dikkatinizi çekmek istiyorum: Bir sanatkar içinde yaşadığı toplumu, onun gerçeklerini edebî esere aksettirdiği ölçüde başarılı olur (İstanbul Aydın Üniversitesi, 2018).

Sayın Kazım Yetiş, bu konuşmasında Cengiz Aytmatov'un eserlerindeki lirizm üzerinde de durmuş ayrıca eserlerindeki olay örgüsünün çoklukla monologlar ve iç monologlardan oluştuğuna değinmiştir.

2.3. Cengiz Aytmatov'un eserleri

Cengiz Aytmatov'un eserlerinden bahsederken, öncelikle eserlerini kronolojik sırasına göre vermeyi uygun gördük:

a. Hikâye ve Romanları:

Betme-Bet, 1957 (**Yüz Yüze**)

Camilya, 1958 (**Cemile**)

Toolar Cana Talaalar Bayanı, 1961 (**Steplerden ve Dağlardan Hikâyeler**)

Samançının Colu, 1962-63 (**Toprak Ana**)

Kızıl Alma, 1964 (**Al Elma**)

Canıbarım Gülsarı, 1966 (**Elveda Gülsarı**)

Svidanie s Sinom, 1969 (**Oğulla Buluşma**)

Ak Kemi, 1970 (**Beyaz Gemi**)

Deniz Boylop Cortkon Ala Döböt, 1971 (**Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek**)

Atadan Kalgan Tuyak, 1971-72 (**Askerin Oğlu**)

Ete Kelgen Turnalar, 1975-76 (**Erken Gelen Turnalar / Sultanmurat**)

Kılım Karıtar Bir Kün, 1980-81 (**Gün Uzar Yüzyıl Olur / Gün Olur Asra Bedel**)

Kıyammat, 1985 (**Dişi Kurdun Rüyaları**)

Ak Caan, 1990 (**Beyaz Yağmur**)

Çıngıs Handın Ak Bulutu, 1990 (**Cengiz Han'a Küsen Bulut**)

Plaç Pereletnoy Ptitsi, 1990 (**Göçmen Kuşun Çılgığı / Yıldırım Sesli Manasçı**)

Kassandra Tamgası, 1995 (**Kassandra Damgası**)

Toolor Kulaganda, 2007 (**Dağlar Devrildiğinde / Ebedî Nişanlı**)

Demir, S. (2021). “Gün Olur Asra Bedel” romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı.

- b. Tiyatroları:
Fudziyamadağı Katır Tün, 1975 (**Fuji Dağının Zirvesi**)
Noç Vospominanny o Sokrate, 2000 (**Sokrat’ı Anma Gecesi**)
- c. Hatıra/Sohbetleri:
Küz Basındağı Anşının Zarı, 1997 (**Kuz Başında Avcının Çılgılığı**)
Kindheit in Kirgisien, 1998 (**Çocukluğum, Zürich**)
- d. Düşünce Yazıları:
Manas Atanın Ak Kar-Kök Muzu
Car Buyunda Boz Dop Turğan Ançının İyi (Kahraman, 2016).

Cengiz Aytmatov çok iyi eğitim almış çok çeşitli alanlarda çalışmış biridir. Onun eserleri tüm halklarca sevilerek okunmuştur. Ünü dünyaya yayılmış bir yazardır. Eserleri 170 civarında dile çevrilmiş böylece her yere ulaşmıştır. Aytmatov, “Cemile” isimli hikâyesinin Fransız bir şair tarafından Fransızca’ya tercüme edilmesiyle büyük bir şöhret yakalamıştır. “Cemile” için en güzel aşk hikâyesi görüşü yine bu şair tarafından dile getirilmiştir. Onun ilk eseri, 1952’de Pravda gazetesinde yayımlanan “Gazeteci Cyuda”dır.

Yukarıda sıraladığımız eserlerinden anlaşıldığı gibi Aytmatov oldukça velut bir yazardır. Biz, makalemizde onun “Gün Olur Asra Bedel” isimli romanı üzerinde duracağız.

Her yazar eserlerini kaleme alırken, öyle ya da böyle öz yaşamından yararlanır. Cengiz Aytmatov da bu yazarlardan biridir. “Gün Olur Asra Bedel” ve “Cengiz Han’a Küsen Bulut” isimli romanlardaki Abutalip isimli karakterin yaşadıkları, adeta Cengiz Aytmatov’un babası Törekul Aytmatov’un başına gelenleri hatırlatır. Cengiz Aytmatov’un annesi ise, “Gün Olur Asra Bedel”deki kocası tutuklanınca çocuklarını yalnız büyüten Zarife’yi hatırlatır. Aytmatov bu romanları yazdığına babasının başına gelen bu acı sondan, babasının bu şekilde öldürüldüğünden habersizdir. Aynı şekilde “Beyaz Gemi” isimli romanında da anne-baba hasreti çeken çocuk, Aytmatov’un kendisi gibidir. Bu şekilde Aytmatov’un eserlerinin hemen hemen hepsinde yaşamından izler bulunur. Onun eserleri bu yönüyle otobiyografik yönü çok baskın eserlerdir (Yılmaz, 1998).

Cengiz Aytmatov çok usta bir yazardır. “Gün Olur Asra Bedel”de ana karakter Kazangap veya Yedigey gibi gözüke de aslında Aytmatov, Kuttubayev gibi insanların mücadelesinden bahsetmek ister. “Mankurt”luğu ve böyle olan insan topluluklarını tenkit eder. “Mankurt” kelimesi Cengiz Aytmatov’un edebiyatımıza kazandırdığı, “köleleşmiş insan” anlamına gelen bir kelimedir.

Türkiye Türkçesi’ne birçok hikâye ve romanı kazandırılmış olan yazarımızın “Gün Olur Asra Bedel” isimli romanı, ilk olarak Rusça yayımlanmıştır. Daha sonraları 1985 tarihinde Cem Yayınları’ndan ve 1991 tarihinde Ötüken Yayınları’ndan çıkan baskılar ile Türkiye Türkçesi’ne kazandırılmıştır. Eserin çalışmamızda yararlandığımız Ötüken Neşriyat tarafından hazırlanan 58. baskısında 12 Bölüm bulunmaktadır ve eser 413 sayfadan müteşekkildir.

3. **Gün Olur Asra Bedel’de olay örgüsü (hâldeki olaylar)**

İngiliz araştırmacı ve yazar E. M. Forster (2014), olay örgüsünün; olayların zaman sırasına göre neden-sonuç ilişkisi içinde anlatılması olduğunu söyler. Öykü, olayların zaman sırasına göre nakledilmesi iken olay örgüsünde işin içine neden-sonuç girer. Bir romanda olay örgüsü iyi bir şekilde verilebilmişse, romanın sonunda okuyucuya verdiği sanatsal zevk farklı olacaktır (s. 128).

Romanda vaka, öykü neden-sonuç ilişkisine sokularak bize verilir. Olay örgüsünü oluşturan şey de aslında metin halkaları dediğimiz unsurdur. Ama olay örgüsü metin halkalarının üstünde bir yapıdır. Bu yüzden olay örgüsü, romanın kurgusu için çok önemli bir unsurdur. Romandaki her türlü unsuru kapsayan bir yapıdır.

Mehmet Tekin (2019)'e göre olay örgüsü; romanın sesidir. Bu ses kimi zaman fısıltı, kimi zaman çığlık şeklindedir. Bu ses romanın sonuna kadar devam eder (s. 74). Romanı roman yapan onun kendine has olan planıdır. Roman bu yönüyle de gerçek hayattan ayrılır.

Romanda olay örgüsü ve kurgu, çok sağlam olmalıdır ki tüm unsurlar sağlam olsun. Okurun romana duyacağı ilgi, bir sonraki olacak şeye karşı duyduğu merak; bunların hepsi olay örgüsünün özenle örülmüş olmasıyla alakalıdır. Olay örgüsü bu bağlamda hata kabul etmeyen, yüksek düşünce kabiliyeti isteyen bir yapıdır. Nihayetinde bir romana estetik mahiyet katan en önemli unsur biçim olduğundan ve biçim de olay örgüsüne bağlı olduğundan, olay örgüsü başlıca yapı taşlarındandır.

Romanda karakterlerin iyi kurgulanması bile olay örgüsünün doğru işlemlerinden doğar. Çünkü her unsur gibi karakterler de olay örgüsünün içinde kendilerine yer bulurlar. Romanın sonunda karakterlerin başına gelenler yahut olayların nihayete erme şekli okuyucunun hoşuna gitmeyebilir. Bu olay örgüsünün önünde sonunda bir sonuca bağlanması özelliğinin doğal neticesidir. Bize karmaşık gelen, sırrını roman boyunca çözmeye çalıştığımız bir olay örgüsü, aslında romanın sonunda birden çözümlenip açık bir hâle gelir çoğu zaman.

Bir roman okuyucusu; olayın yapısına, gidişatına, sebep-sonuç ilişkilerinin kurgulanışına dikkat etmelidir. Çünkü yazar bunları belli bir gayeye göre düzenler. Bu bizi olay örgüsüne götürür. Görülüyor ki her kapı, olay örgüsünün romandaki temel yapı unsuru olmasına çıkmaktadır.

Romanlarda olay örgüsü karşımıza üç şekilde çıkabilir. Öncelikle eserde olay örgüsü, kronolojik olarak ilerleyebilir. Yani olaylar tarihi düzen içindeki sırasına göre sürüp gider ve son bulur. İkinci tip olay örgüsü ise; çerçeve olay örgüsüdür. Bu tip olay örgüsünde küçük boyutlu olaylar zümresini kapsayan bir ana olay bulunur. Üçüncü tip olay örgüsü ise; birbirinden farklı seyreden iki olay halkasının bir yerde birleşip tekrar ayrılması ile oluşur.

“*Gün Olur Asra Bedel*” romanında, iki veya daha fazla olay zincirinin kesişmesi, sonra ayrılmaları görülür. Romanın ana kahramanı Yedigey’in çevresinde gerçekleşen olaylar ile Parite Uzun İstasyonu’nun etrafında gelişen olaylar ayrı ayrı devam eder. Nadiren ise birleşir ve ayrılırlar.

“*Gün Olur Asra Bedel*” romanının kurgusunda olaylar üç katmanda gerçekleşmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Olay Zamanı (vaka zamanı)
2. Uzak Geçmiş Zaman
3. Gelecek

Olay zamanı (vaka zamanı), romandaki esas zamandır. Uzak geçmiş zaman, romanda geriye dönüşlerle verilen, çeşitli efsanelerin verildiği zamandır. Gelecek zaman katmanı ise uzay zamanı saati ile ölçülen zamandır.

Roman metninin başladığı yer, illaki olay örgüsünün başladığı yer olmak zorunda değildir. Olayın başladığı yer romanın ilerleyen sayfalarında da karşımıza çıkabilir. Fakat bizim incelediğimiz “*Gün Olur Asra Bedel*” romanında, olay zamanı ile metin beraber başlamaktadır. Arka planda ise çok daha geniş bir sosyal zaman verilecektir.

“*Gün Olur Asra Bedel*” romanında; asıl zamanda gerçekleşen yani hâldeki olaylar, Ukubala’nın (Yedigey’in karısı) Yedigey’e, arkadaşı Kazangap’ın ölüm haberini getirişi ile başlar ve Kazangap’ın cenazesinin gömülmesine kadar devam eder. Yani romanı başlatan ve sonra sonuna kadar devam eden, hâlde gerçekleşen olaylar bu süreci kapsar.

Arka planda verilen bütün olaylar, romancının geriye dönüş tekniğiyle yahut başka tekniklerle Yedigey’e hatırlattığı olaylardır. Yedigey’in, ailesinin, dostu Kazangap’ın ve bir diğer dostu Abu Talip’in geçmişi bu şekilde verilir. Bu geçmiş yine türlü türlü sosyal hadiseleri içine alır. Yazarımız Aytmatov, tüm romana hâkim olan o dev tema “mankurtluk”u da bu şekilde “*Ana Beyit*” Mezarlığı Efsanesi ile verir.

Demir, S. (2021). “Gün Olur Asra Bedel” romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı.

Kimi araştırmacıya göre hâldeki olaylar 24 saatlik bir zaman dilimini oluştururken, kimi araştırmacılar bu zaman diliminin üç gün olduğunu düşünmektedir. Tam da bundandır ki, romana ilk verilen adı “Obruç” sansüre uğrayınca, roman “Gün Uzar Yüzyıl Olur” ismini alır. Yani aslında kısa bir zaman diliminden bahsedilirken, roman boyunca geçmişe gidilip gelinerek zaman uzar da uzar. Bizim kanaatimize göre, hâldeki olaylar üç günlük bir zaman dilimini kapsar. Zira, Kazangap öldükten sonra, Yedigey onu yıkıyor, hazırlıklar başlıyor, ertesi gün defin için yola çıkılıyor. Romanda bu kısmın nasıl geçtiğini, romandan örnekler verdiğimiz ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

Biz romandaki olay zamanında gerçekleşenleri yani hâldeki olayları romandan örnekler vererek incelemeye çalışacağız:

Romanın birinci bölümü, aç tilkinin yemek arayışı ile başlar yani roman hâldeki olaylar ile başlar: “Aç tilki, av araya araya demir yoluna yaklaşmıştı. Bozkır boyunca, koyu, düz bir şerit gibi uzanan demir yolu onu hem korkutuyor hem de kendine çekiyordu” (Aytmatov, 2018, s. 7). Romanda tilki doğayı temsilen bulunur ve insanların doğaya olan zararı tilki nezdinde verilmeye çalışılır. Yani olay örgüsünde tilkinin varlığı sebepsiz değildir. Tilki hâldeki olaylarda önemli bir noktadır.

Romanın birinci bölümünün devamında, Ukubala, eşi Yedigey’e Kazangap’ın ölüm haberini getirir. Bu da hâldeki olaylarda önemli bir yer teşkil eder. Olaylara giriş bu şekilde başlar:

“İçeriye girdiler ve Yedigey karısına:

- Otur, biraz soluk al, dedi.

- Sen de otur.

Oturdular.

- Ne oldu? Ne var?

- Kazangap öldü” (Aytmatov, 2018, s. 12).

Bu kısımda, Ukubala haberi vermek için koşarken, yazar, Yedigey’in kendi iç düşüncelerine de yer vererek Ukubala’yı bize tanıtır. Onun ne kadar yaşlandığından bahseder. İstasyon halkına haberin verilmesi, yarınki cenaze töreni için Yedigey’in hemen hazırlıklara başlaması gibi olaylar silsilesi bu şekilde devam eder. Emektar deve Karanar’ı hazırlarken Yedigey, dostu Kazangap ile olan mâzisini hatırlar. Olay örgüsünün bu kısmında hâldeki olaylar kesilir, geriye dönüş başlar.

Romanın ikinci bölümünde, Yedigey’in, cenazeyi Ana Beyit mezarlığına gömmek için istasyon halkını ikna etmeye çalışması, olay örgüsünün hâldeki olaylar merhalesi için oldukça önemli yer kaplar. Bu kısımda Ana Beyit’in önemi ve kültürümüzdeki yeri verilmeye çalışılır: “- Bırakın bu boş lafları, ne biçim yiğitlersiniz siz! Böyle bir adamı atalarının yattığı yer olan Ana Beyit’ten başka bir yere gömemeyiz. Zaten kendisi de bunu istemişti” (Aytmatov, 2018, s. 31).

Cengiz Aytmatov’un babası rejim tarafından katledildikten sonra, Kırgızistan Bişkek’teki Ata Beyit mezarlığına defnedilmiştir. Romanda da buna benzer olarak Ana Beyit mezarlığı vardır. Aytmatov için babası ve nice aydının katledilip gömüldüğü Ata Beyit ne ise, Kazak halkı, bilhassa da Boranlı Yedigey için Ana Beyit odur.

Yedigey’in jeolog arkadaşı Yelizarov da hâldeki olaylarda önemli bir yer tutar. Romanda Yelizarov vasıtasıyla, Aytmatov, Juan-juanlar’ın yaptıkları istilaları verir. Yelizarov, Boranlı İstasyonu halkına kendi geçmişleriyle alakalı tarihi malzeme sunmuş olur.

Romanın birçok yerinde vurgulanan gelenekler ve bunların doğru uygulanmasının önemi, Yedigey’in cenazeyi gömme hazırlıklarında da karşımıza çıkar. Yedigey cenazenin âdetlere uygun bir şekilde yıkanması gerektiğini savunur. Arkadaşı Kazangap’ı kendi başına yıkar: “Âdetlere göre bu iş, ölünün gömüleceği gün cenaze namazı kılınmadan önce yapılırdı. Ama sabahleyin erkenden yola koyulacakları için Yedigey bu işi geceleyin yapmıştı. Hemen hemen tek başına yapmıştı bu işi” (Aytmatov, 2018, s. 69).

Hâldeki olaylarda değinmemiz gereken bir başka nokta ise Karanar'dır. Karanar, Kazangap'ın Yedigey'e, hoş geldin hediyesi olarak verdiği, ilerleyen zamanlarda Yedigey için hem bir binek hem bir dost olacak Akbaş'ın yavrusu olan devedir.

Romanın ilerleyen bölümlerinde, hâldeki olayları, Yedigey ve ahâlinin cenazeyi gömmek için Ana Beyit'e olan yolculuğu oluşturur. Hâlde gerçekleşen olayların önemli noktalarından bir diğeri ise, askerlerin Ana Beyit'i kapatması ve cenazenin oraya gömülmesine izin vermemesidir: "Bu mezarlık yakında tamamen kaldırılacak, yok olacak! Buraya yeni bir yerleşim birimi kuracaklar" (Aytmatov, 2018, s. 388).

Olay; Yedigey'in cenazeyi Ana Beyit'e gömemese bile, Kazangap'ın vasiyetini yerine getirmek istediği ve âdetlere göre cenazeyi gömmeden geri götürmek doğru olmadığı için, cenazeyi orada Malakumdıçap vadisine gömme kararı ile son bulur: "- Törelere karşı çıkmayın. Tabiat kanunlarına da karşı çıkmayın! Mezara götürülen bir ölü asla geri getirilemez. Cenazeyi burada gömecek, töreni burada yapacağız" (Aytmatov, 2018, s. 393). Yedigey defin işleminden sonra, Allah'a dua eder. Tek dileği, öldükten sonra bu topraklara, Kazangap'ın yanına gömülmesidir. Yedigey, hüngür hüngür ağlayarak, bu topraklarda türlü anılar biriktirdiği dostu Kazangap ile vedalaşır.

4. *Gün Olur Asra Bedel'* de Anlatım Tekniklerinin Kullanılışı

Roman, hikâye, deneme vs. her edebî tür bir anlatıdır. Yazarlar eserlerini kaleme alırken, olayları olay örgüsüne oturturken bazı anlatım tekniklerinden yararlanırlar. Bu anlatım teknikleri sayesinde bazen olaylar açıklığa kavuşur, bazen kahramanların özellikleri verilir, bazen geçmişte yaşanan bir olay okuyucuya anlatılır.

Biz, yazarımız Cengiz Aytmatov'un "*Gün Olur Asra Bedel'*" eserini kaleme alırken kullandığı anlatım tekniklerinden, örnekler yoluyla bunları ne amaçla kullandığından bahsedeceğiz.

Çalışmamız, eserin 86-112 sayfaları arasında kullanılan anlatım teknikleri ile sınırlıdır. Biz burada, söz konusu sayfa aralığında yazarın hangi anlatım tekniklerini kaç kez kullandığını tespit etmeye ve bunlara örnekler verip açıklamaya çalışacağız. Yazarın bu sayfalar arasında yıldızlarla ayırdığı dört kısım vardır. Fakat ilk kısım ve son kısmın belli bir parçası, inceleyeceğimiz sayfa aralığının dışında kalmaktadır. Anlatım tekniklerini tespit ederken ilgili sayfa aralığını paragraf okuyup inceledik. Her roman bir anlatı olduğu ve neredeyse romanın tamamı "anlatma-gösterme tekniği" temelinde kaleme alındığı için, "geriye dönüş" tekniğinin kullanıldığı metin parçalarındaki anlatma ve gösterme tekniklerini tespit etsek de bunları "Anlatma-Gösterme Tekniği" başlığı altında hesaplamamayı uygun gördük. Böylece çalışmamızda sayıları hesaplanan anlatma ve gösterme teknikleri, geriye dönüş parçalarının haricinde bulunanlardır.

4.1. *Anlatma-gösterme teknikleri*

Romancı hikâyesini anlatırken, okuyucuya birtakım tuzaklar kurar: Kaliteli romancı, kurduğu tuzakların gerisinde durup okuyucusuyla saklambaç oynayan, onunla yerine göre dalga geçen, nihayet okuyucusuyla birlikte eğlenen, gülen, yalan söyleyen, sır tutan, yerine göre sırrı açıklayan... romancıdır. Bütün bu eylemlerin maskesi ise, "*anlatma*" ve "*gösterme*"dir (Tekin, 2019, s. 208).

4.1.1. *Anlatma*

Destan devrinde, hikâyeyi anlatan ve ön planda olan hep anlatıcıydı. Hikâye okuyucuya, anlatıcının süzgecinden geçerek veriliyordu. Bugüne geldiğimizde bunu diğer edebî eserlerde de görürüz. Romanlarda da anlatıcıların ve anlatma faktörünün yeri büyüktür. Modern edebiyatta bir teknik olarak kullanılan anlatma, genellikle karşımıza yazar anlatıcı olarak çıkar. Metinde dikkat en fazla anlatıcı üzerine toplanmışsa o metin, "anlatma" tekniğinin yoğun olarak kullanıldığı bir metindir (Tekin, 2019, ss. 199-200).

"*Gün Olur Asra Bedel'*" romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 17 tane anlatma tekniği kullanılmıştır.

Demir, S. (2021). “Gün Olur Asra Bedel” romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı.

“Kazangap işte böyle bir adamdı. Artık onun gibileri yoktu dünyada. Kazangap sonuncusuydu ve şimdi onu da gömeceklerdi” (Aytmatov, 2018, s. 108). Örnekte görüldüğü gibi olayların verilmesinde anlatıcı faktörü vardır. Kazangap’ın nasıl bir adam olduğunu okuyucuya anlatıcı bizzat anlatır. Kazangap’ın anlaşılması için yazar ve okuyucu arasına başka bir olay sokulmaz. Aşağıdaki örneklerde de bu tekniği açıkça görürüz:

“...Bu Boranlı macerasının nasıl sonuçlanacağını, burada ne kadar kalabileceklerini, kök salıp salamayacaklarını, başka yere göç edip etmeyeceklerini, Kazangap’ın onları getirdiği bu yerde koca bir ömür geçireceklerini de bilemezlerdi” (Aytmatov, 2018, s. 88).

“Yedigey bölgeyi iyi bilirdi. Hem Karanar’ın sırtında olduğu için çevresini ta uzaklara kadar görebiliyor, Ana Beyit’e en kestirme yolu seçiyordu. Arada bir kestirme yoldan biraz açılmasının sebebi, arkadan gelen araçları bir çukura düşmeden kolayca geçecekleri düzlüğe çekmek istemesiydi” (Aytmatov, 2018, s. 109).

“İnsanlık tarihinde o güne kadar görülmemiş bir keşfin yapıldığını onlardan başka hiç kimse bilmiyordu yeryüzünde” (Aytmatov, 2018, s. 110).

Örnekte de görüldüğü gibi, yazar-okuyucu ilişkisi adeta perdesizdir. Okuyucu, yazar ile direkt temas halindedir. Olayların ve karakterlerin nasıl anlaşılacağı yazarın tasarrufundadır.

4.1.2. Gösterme

Metinlerde “*anlatma*” tekniğinin yoğun olarak kullanılması ve ilginin metinden çok anlatıcıya kayması üzerine realistler, bu tekniğin yetersiz olduğunu düşünmüşlerdir. “*Anlatma*” tekniği ile okuyucuyu eserin dünyasına sokmak oldukça güçtür. Bu yetersizliği gidermek için, “*gösterme*” tekniğini ortaya çıkarmışlardır. Bu anlamda yazarlar bir görsel sanat olan tiyatrodan yararlanmışlardır. Bu şekilde dikkat, tekrar metne çevrilmiştir ve bu teknik roman sanatına bir gelişme katmıştır (Tekin, 2019, ss. 200-202).

“Gün Olur Asra Bedel” romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 12 tane gösterme tekniği kullanılmıştır.

“Tren trene ekleniyor, makas açılınsın, yeşil ışık yansın diye lokomotifler keskin düdüklerini öttürüyor, aynı şekilde karşı yönden gelen trenler de sirenlerini çığlık gibi öttürmekte onlardan geri kalmıyordu” (Aytmatov, 2018, s. 89). Gösterme tekniğinin kullanıldığı bu parçada, görüldüğü gibi hep bir aksiyon vardır. Trenlerin birbirini takip etmesi, makasların açılıp kapanması, lokomotif düdüklerinin ötmesi vb. hiçbir şey durağan değildir.

“Önden giden Kazangap durup arkasına baktı. Deve sırtında giden Yedigey’e ve onun yanında yürüyen Ukubala’ya eliyle ilerisini göstererek: - İşte bizim Boranlı, dedi. Az bir yol kaldı, varınca dinlenirsiniz” (Aytmatov, 2018, ss. 92-93). Örnekte görüldüğü gibi yazar burada da gösterme tekniğini kullanmıştır. Metinde eylem söz konusudur ve olay, gösterme tekniği yardımı ile okuyucunun gözünde canlandırılmaya çalışılmıştır. Anlatıcı adeta aradan çekilmiş, okuyucu kahramanlarla baş başa bırakılmıştır.

“Sabah erkenden her şey hazırды. Kazangap’ın naaşı bir keçeye sımsıkı sarılmış, yün iplerle bağlanmış ve bir traktörün römorkuna yerleştirilmişti. Naaşın konduğu yere önceden biraz talaş, yonga ve bir kat temiz ot sermişlerdi” (Aytmatov, 2018, s. 100). Burada da Kazangap’ın naaşının gömülmeye nasıl hazırlandığı, gösterme tekniği yardımıyla okuyucunun gözünde canlandırılmaya çalışılmıştır.

Gösterme tekniğine bir başka örnek de şöyledir: “En küçüğünden en büyüğüne kadar bütün Boranlılar orada, cenazeyi taşıyan römorkun hareket etmesini bekliyordu. Kadınlar durmadan ağlıyorlardı” (Aytmatov, 2018, s. 101).

4.1.3. Anlatma-gösterme iç içe

“*Anlatma*” ve “*gösterme*” tekniklerinin iç içe kullanılması anlatıyı güçlendiren bir unsurdur. Realistlerden sonra romancılar eserlerinde bu iç içe tekniği çokça kullanıp güçlü eserler kaleme

almışlardır. Örneğin; Oya Baydar, “Hiçbiryer’e Dönüş” isimli romanında, Peyami Safa ise “Yalnızız” romanında bu tekniği kullanmıştır (Tekin, 2019, s. 206).

“Gün Olur Asra Bedel” romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 10 tane, anlatma-gösterme tekniğinin iç içe kullanıldığı örnek bulunmaktadır. İç içe kullanılan bu teknik genellikle karşımıza bir paragrafta birbirinin devamı cümleler şeklinde çıkar. Vereceğimiz örneklerde “normal” yazı stiliyle yazılanlar anlatma, “italik” yazı stiliyle yazılanlar ise gösterme cümleleridir.

“Kış gelince küçük Karanar epeyce büyümüştü. Ona, üşümesin diye, karnının altından açılıp kapanan bir örtü diktiler” (Aytmatov, 2018, s. 94).

“Yedigey’in böyle bir niyeti olmadığı hâlde, bu konuşması küçük bir cenaze töreni olmuştu. Bundan sonra yola koyuldular. Boranlılar cenaze arabasının ardından bir süre yürüdüler, sonra, köyün çıkışında, topluca durdular” (Aytmatov, 2018, s.102). Görüldüğü gibi, anlatma tekniğinin kullanıldığı kısımlarda bir durum tespiti; gösterme tekniğinin kullanıldığı metin parçalarında ise bir aksiyon, bir hareket vardır.

4.2. Tasvir

“Tasvir”, “sûret” kelimesinden türemiş ve “resmini yapma, figür, portre” anlamlarına gelmektedir. Yani, “yazıyla tarif etme sanatı”dır (Develioğlu, 2015, s. 1212).

Çetişli (2019), tasviri, kurmaca bir eserdeki zaman, mekân, olay vb. unsurların daha anlaşılır hâle getirilmesi için kullanılan, anlatılmak istenen somut hâle getiren bir teknik olarak değerlendirir (s. 100). Temel özelliğiyle anlatma, bir şeyi somutlaştırmaktır. Romanda bunu en iyi uygulamanın yollarından biri de işte bu “tasvir” tekniğidir. Tasvir etmek esasen bir olayı veya durumu olduğu hâliyle vermek değildir. Romancı anlattığını sanki gerçekmiş gibi vermeye çalışır. Bunu da ayrıntıları yakalamaya çalışarak, karakterleri çok iyi gözlemleyerek yapar. Romantikler, realistler ve ardından natüralistler, tasvir yöntemini geliştirerek eserlerinde kullanmışlardır (Tekin, 2019, ss. 209-210).

“Gün Olur Asra Bedel” romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 9 tane tasvir (betimleme) tekniği kullanılmıştır. Biz bu tasvirleri içeriklerine göre; mekân, insan, hayvan olarak sınıflandırmayı uygun gördük. Tespit ettiğimiz tasvirlerden 5 tanesi mekân, 1 tanesi insan, 3 tanesi hayvan tasviridir.

Mekân tasvirine örnekler: “Önce hafif hafif esti rüzgâr, sonra gittikçe hızını arttırarak sessizliği bozdu, uğul uğul, karları savuran bir bora oldu ve nihâyet kar fırtınasına dönüştü” (Aytmatov, 2018, ss. 89-90).

“Bozkırın ortasında oyuncak trenler gibi görünüyordu o uzun uzun katarlar. Batmakta olan güneş, çevredeki tepeleri ve vadileri gölge-ışık oyunları ile belli ediyor, alaca karanlık gittikçe koyulaşıyordu. Kış nemini hâlâ yitirmemiş toprakta serince bir bahar kokusu vardı” (Aytmatov, 2018, s. 92).

“Az sonra güneş batmış, karanlık çökmüştü. Sarı-Özek göğünde sayısız yıldızlar ışıdamaya başlamış, onlar da Boranlı’ya gelip durmuşlardı” (Aytmatov, 2018, s. 93). Örneklerde görüldüğü gibi yazar olayın meydana geldiği mekânı tasvir ederken, okuyucuyu adeta o ortamdaymış gibi hissettiriyor. Esen rüzgârı, okuyucu da saçlarında hissediyor.

İnsan tasvirine örnek: “Sinekkaydı tıraş olmuş, bıyıklarını düzeltmiş, önemli günler için ayırdığı en güzel elbisesini giymişti: Siyah ceket, beyaz gömlek, kadife şalvar ve ayaklarında meşin çizmeler, başında demiryolcu şapkası” (Aytmatov, 2018, ss. 100-101).

Hayvan tasvirine örnekler: “Akbaş’ın yavrusu henüz bir buçuk hafta önce doğmuştu. Kara başlı, iki küçük kara hörgüçlü bir köşek idi” (Aytmatov, 2018, s. 94).

“Uzun, kalın damarlı ve yorulmak bilmeyen bacakları ise, ölçülü adımlarla havayı yarıp ilerliyordu” (Aytmatov, 2018, s. 103). Görüldüğü gibi yazar, meşhur deve Karanar’ın, ne denli güçlü bir deve olduğunu okuyucunun zihninde canlandırabilmek için tasvir tekniğini birden fazla kez kullanmıştır.

Demir, S. (2021). “Gün Olur Asra Bedel” romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı.

Sözünü ettiğimiz “Gün Olur Asra Bedel” ve daha birçok romanda, tasvir tekniği romanın güçlü unsurlarından olmuştur. Çünkü okurun ilgisini çekebilecek detaylar, bu teknikle çokça verilmektedir.

4.3. Mektup tekniği

Bildiğimiz gibi mektup, bir anlatım tekniği olmasının yanında aynı zamanda bir edebî türdür. Teknolojinin bu denli gelişmesinden önce mektup, yıllarca özel yâhut resmi konular için, bir yazışma aracı olmuştur. Mektubun yaygın bir tür olarak kullanımı 17. yüzyılda başlamıştır. Diğer türlere göre daha özel ve öznel ifadelerin yer aldığı metinlerdir. Bu görevinin yanında mektup, edebî eserlerde de bir teknik olarak 18. yüzyıldan itibaren kendini göstermiştir (Tekin, 2019, ss. 235-236). Romanlarda âşıkların hislerini dile getirmek için mektuplaştıklarını ya da bir kimsenin başka bir kimse ile haberleşmek için mektup yazdığını sık sık görürüz.

Mektup tekniği, romanlarda genellikle karşımıza iki türlü çıkar. Birinci tür; yazarın romanını, sadece mektuplaşmalardan meydana getirmesidir. Örneğin, ünlü bir Türk edebiyatı yazarı olan Halide Edip, “Handan”ı mektuplaşmalardan oluşturmuştur. Mektup tekniğinin romanlarda bir diğer kullanımı ise, gerekli görülen yerlerde parçalar halinde kullanılmasıdır. Tekniğin bu şekilde kullanımı oldukça yaygındır (Tekin, 2019, s. 238).

“Gün Olur Asra Bedel” romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 1 tane mektup tekniği kullanılmıştır. Bizim inceleyeceğimiz sayfa aralığı 112’de bittiği ve söz konusu mektup örneği ise 111-121 sayfaları arasını kapsadığı için, biz sadece inceleyeceğimiz sayfa aralığından örnek vereceğiz.

“Dikkat! Dikkat!

Bu yıldızlar arası yayın dünya içindir!

Dünyalıların dilinde adları bile olmayan şeyleri anlatmak çok zor, yine de bizim gezegenimizle birçok ortak nokta bulunmaktadır. Orman gezegenliler insana benzeyen yaratıklar, aslında bizim gibi insanlardır. Yaşasın dünya evrimi” (Aytmatov, 2018, s. 111).

Yazarın mektup tekniğini kullandığı kısımda, Orman-Göğsü gezegenine giden iki kozmonot dünyalılara oradan bir mesaj bir nevi mektup göndermişleridir. Bu mektupta o gezegendeki canlıların ne mahiyete sahip olduklarından bahsedilir. Kozmonotlar, Orman-Göğsü gezegenindeki varlıkların aynı insanlara benzediğini şaşkınlıkla mektupta anlatırlar.

4.4. Özetleme tekniği

Özetleme tekniği genellikle, uzun uzadıya verilmek istenmeyen bir dizi olayı veya durumu kısaca vermek adı üzerinde özetlemek için kullanılır. Bu da metne daha derli toplu bir boyut kazandırır. Böylece tüm ayrıntısıyla anlatılsa, sayfalar boyu sürecek detaylar daha öz şekilde verilmiş olur. Bu da okuyucu açısından metni akıcı kılan bir unsur olur (Tekin, 2019, s. 241).

Söylenmelidir ki, bir edebî eserdeki her şey aynı ölçüde detaylandırılırsa, romanın özü açısından daha önemli olan metin parçaları, yeterince dikkat çekmez. Bundan dolayı özetleme tekniği roman için elzem bir tekniktir.

“Gün Olur Asra Bedel” romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 3 tane özetleme tekniği kullanılmıştır.

“Artık çocukları olmuş, büyümüş, Boranlı’ya kök salmışlardı” (Aytmatov, 2018, s. 87). Bu cümlede görüldüğü gibi, Yedigey ve Ukubala’nın çocuklarının oluşu, büyümeleri ve Boranlı’ya iyice alışıp burada bir süredir yaşama süreçleri detaylı verilmeyip özetlenerek verilmiştir.

“Yedigey, Karanar’ı iğdiş etmedi. Daha doğrusu gönlü razı olmadı, eli varmadı. Onu atan (damızlık) olarak bıraktı. Ama öyle zamanlar oldu ki Karanar ona kan kusturdu” (Aytmatov, 2018, s. 99). Bu örnekte de görüldüğü gibi Yedigey’in Karanar’ı iğdiş etmeyip bunun sonucunda hayvanın ona sıkıntı çektirmesi son cümle ile özetlenmiştir.

Yedigey ve Ukubala'nın, Boranlı'ya gelince ilk başta kaldıkları yerler şu örnekte olduğu gibi özetleme tekniği ile verilmiştir: "Birkaç gün Kazangap'ın evinde kaldılar. Sonra, yol işçilerinin kaldığı barakada onlara da bir oda verildi ve oraya taşındılar. Boranlı'daki hayatları böyle başladı" (Aytmatov, 2018, s. 93).

Bu örneklerde anlatılan olaylar elbette ki romanın seyri için önemlidir. Fakat özetleme tekniğiyle olayın veya durumun özünün verilmesi romanı daha anlaşılır ve akıcı kılmıştır. Böylece kısaca açıklanarak da yeterince anlaşılacak bazı olaylar, okuyucunun aklını çok uzun süre meşgul etmeyecek, okuma akışını bozmayacaktır. Belki de ayları, hatta yılları alan olaylar, bir çırpıda bilinmiş olacaktır.

4.5. Geriye dönüş tekniği

Romanlarda olaylar şimdiki zamanın içinde kurgulansa da romanı roman yapan bir tek içinde bulunulan zaman değildir. Yazar içinde bulunulan zamandan, geçmişe dönerek yaşananlara açıklık kazandırır. Geriye dönüş tekniği, eserlerde çoğu zaman, okuyucunun daha önceden yaşanan bir olayı öğrenmesi, böylece olayların alt zeminine hâkim olması için yahut kahramanların hayat hikâyelerinin verilmesi için kullanılır. Çünkü, okuyucunun merak duygusunu kamçulamak için, karakterler genelde en baştan anlatılmaz. Geriye dönüşlerle karakter olayın içine katılır (Tekin, 2019, ss. 244-245). Filmlerde "flashback" adlandırılan bu uygulama, roman sanatı için çok elzem bir unsurdur.

"Gün Olur Asra Bedel" romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 5 tane geriye dönüş tekniği kullanılmıştır.

Kazangap, Sarı-Özek'e yerleşeli çok olsa da geçmişi hiç unutamıyordu. Özellikle iki tatsız anı, sürekli aklına geliyordu. Yazar bu iki tatsız anıyı, bize geriye dönüş ile anlatmıştır.

"Sabitcan'ın köye geldiği günlerden birinde, oturmuş, çay içiyor, sohbet ediyor, şehirde olup bitenleri dinliyorlardı ondan. Söz arasında Sabitcan gülerken, kollektifleştirme devrinde Sincan'a (Doğu Türkistan'a) kaçan Kazak ve Kırgızlar'ın geri gelmeye başladıklarından söz etti" (Aytmatov, 2018, s. 86). Burada görüldüğü gibi yazar, Sabitcan'ın köye geldiği günlerden birinde yaşanan olayı babası Kazangap'ın hatırlaması yoluyla anlatmış, ardından, Kazangap'ın oğluna sinirlenip ortamdan ayrılmasıyla bu tatsız anıyı anlatmayı bitirmiş, geriye dönüş de şu şekilde son bulmuştur: "Kazangap böyle dedikten sonra suratını astı, kimsenin yüzüne bakmadan çıkıp gitti" (Aytmatov, 2018, s. 87).

Kazangap'ın anımsadığı ikinci tatsız olay da Yedigey ile arasında geçen ufak tartışmadır. Yazar bu olayı da yine geriye dönüş tekniği ile okuyucuya aktarmıştır:

Bir bahar akşamıydı. Sürüleri ağıla kapatmış, koyun-kuzuların arttığını görüp memnun olmuşlardı. Yedigey şaka olsun diye Kazangap'a:

-Ee, Kazake, sen ve ben zengin insanlar, kulaklar olduk. Yakında bir kere daha malımızı mülkümüzü alıp bizi sürmesinler sakın! dedi.

-Kazangap, Yedigey'e sert sert baktı, bıyıkları da diken diken oldu:

-Sözüne dikkat et Yedigey! dedi...

-Şaka yaptım Kazake, şakadan anlamaz mısın?

-Bazı şeyler vardır ki onlarla şaka yapılmaz! (Aytmatov, 2018, s. 87)

Romandaki bir diğer geriye dönüş ise, Yedigey'in devesi Karanar ile yaşadığı bir hatırayı anlatmak için yapılmıştır. "Yedigey şu olayı da hatırlıyordu: Aradan uzun yıllar geçip Boranlı Karanar yörede ün kazanınca, bir gün, Sarı Özek'e sırf onun fotoğrafını çekmek için insanlar geldi" (Aytmatov, 2018, s. 95). Bu anı tamamlanıp geriye dönüş bittiğinde, yazar Kazangap'ın defni için yapılan hazırlıkları anlatmaya devam etmiştir.

"Bir keresinde, kardan tıkanan yolları açmak için durup dinlenmeden tam kırk sekiz saat çalışmış, geceleyin önlerini bir lokomotifin farlarıyla aydınlatmışlardı" (Aytmatov, 2018, s. 106). Bu cümlede olduğu gibi yazar, "bir keresinde" şeklinde başlayıp geçmişte yaşanan bir olayı, Kazangap ile

Demir, S. (2021). “Gün Olur Asra Bedel” romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı.

Yedigey’in kar altında çalışırken ettikleri kavgayı okuyucuya anlatmış, ardından “Yaa, işte böyle, kavga da etmişlerdi” (Aytmato, 2018, s. 108) cümlesi ile geriye dönüşü bitirmiştir.

Romanın konusunu ettiğimiz sayfa aralığında yapılan son geriye dönüş ise, Yedigey’in şehirde karşılaştığı bir cenaze üzerine yaşadığı şaşkınlığı anlatmak için yapılmıştır. Sarı-Özek bozkırında yaşanan hayat ve gelenekler başka, şehirdeki hayat bambaşka gibidir. “Bir gün, şehirde bir cenaze törenine katılmış ve mezarlıktaki o törenin herhangi bir toplantıdan farksız geçtiğini görünce şaşırıp kalmıştı. Birtakım hatipler ellerindeki kâğıtlarla merhumun tabutu başına gelmiş, nutuk okumuşlardı” (Aytmato, 2018, s. 109).

4.6. Montaj tekniği

Tekin (2019), montaj tekniğini, romancının, kültürel açıdan bir değer ifade eden bir metni, bir söz veya yazıyı, kalıp şeklinde eserde belli bir amaç üzere, kullanması şeklinde açıklar (s. 254). Yazar montaj tekniğini eserinde kullanırken, genel kültüre dair; türkü, efsane gibi bazı metin parçalarını eserine ekler. Bu tekniği kullanırken parçayı ya aynen ya da genel manasını verecek şekilde kullanır.

Aslına bakılırsa bu teknik, Türk edebiyatında önemli bir yeri olan “iktibâs” sanatına benzer. “İktibâs” kelime olarak “ödünc alma”, edebî metinlerde ise, “bir kelimeyi; bir cümleyi veya bunların mânâlarını olduğu gibi alma, aktarma” anlamına gelmektedir (Develioğlu, 2015, s. 488).

“Gün Olur Asra Bedel” romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 1 tane montaj tekniği kullanılmıştır.

“Efsaneye göre, Akmaya’nın yedi yavrusu olmuş: Dördü dişi, üçü erkek. O zamandan beri dişi develerin hepsi ak başlı, açık renkli, erkek develer ise kara başlı, kestane tüylü imiş” (Aytmato, 2018, s. 99). Bu örnekte ve devamında, Akmaya Efsanesi montaj tekniği ile esere eklenmiştir. Efsane aynen alınmamış yazarın cümleleriyle açıklanmıştır. Montaj tekniğinin kullanıldığı bu metin parçasında, Karanar’ın soyunun nereden geldiği okuyucuya anlatılmıştır.

Montaj tekniği, romana tarihî ve kültürel derinlik katması açısından önem arz etmektedir. Cengiz Aytmato, bunu romanında başarılı bir şekilde uygulamıştır. “Akmaya Efsanesi” romanı zenginleştiren bir unsurdur.

4.7. Otobiyografik teknik

Otobiyografi, “öz yaşam öyküsü” (Türk Dil Kurumu, t.y.) anlamına gelmektedir. Otobiyografi türünün en belirgin özelliği, kurmaca olmamasıdır. Otobiyografi, yazarın kendi yaşam öyküsünü, bizzat kendisinin anlatmasıdır. Bundan dolayıdır ki, otobiyografi yazarı tarafsız değildir. Çünkü anlattığı olay, kendi öz yaşamı olduğu için, elbette ki anlatıma kendi yorum ve hislerini katacaktır.

“Otobiyografi” ve “otobiyografik roman” arasında önemli bir fark vardır. Adı üzerinde otobiyografik roman, roman edebî türünde yazılmış bir eserdir. Yazar öz yaşam öyküsünü, roman olarak adlandırır (Özyer, 1993, ss. 73-76).

Kendi öz yaşamından bazı kesitleri, romana ve romandaki karakterlere aktarabilmek ve bunu romanın özünü bozmadan yapabilmek romancının ustalığının göstergesidir. Romancı için, kendi hayat birikimini, anılarını, belki de tecrübelerini, bir roman karakterine mâl etmek büyük başarıdır (Tekin, 2019, s. 259).

Biz burada, otobiyografinin bir anlatım tekniği olarak, roman türünde kullanılmasının üzerinde duracağız. “Gün Olur Asra Bedel” isimli eserinde Cengiz Aytmato, roman boyunca, direkt olarak kendi hayat hikâyesini anlatmaz. Romandaki kahramanlar ve onların hikâyeleri farklıdır. Bu anlamda eser bir otobiyografi kitabı değildir. Fakat eserde kullanılan mekânlar, kahramanların içinde bulunduğu sosyal durum ve buhranları, Cengiz Aytmato’un da hayatından izler taşır. Bu yüzden, bir otobiyografi kitabı olmasa da eserin otobiyografik yönünün olduğunu ve yazarın eserde otobiyografik tekniği de kullandığını söylemeliyiz.

Eserdeki kahramanlar aynı Cengiz Aytmatov gibi Sovyetler döneminde yaşamaktadırlar. Eserdeki Abutalip karakteri, Aytmatov'un babası Törekul gibi rejime karşı olduğu iddiasıyla yargılanmaktadır. Zarife karakteri, Aytmatov'un annesi Nagima Hanım gibi eşi gittikten sonra çocuklarına kol kanat gerip onları kendi yetiştirmiştir. Aytmatov'un babası toplu mezar olan Ata-Beyit'e gömülmüştür. Eserde Kazangap'ın gömülmeye götürüldüğü, adını Nayman Ana Efsanesi'nden alan kutsal mezar ise Ana-Beyit'tir.

Eserde bu saydığımız gibi daha birçok, Cengiz Aytmatov'un hayatına benzer olabilecek örnekler vardır. Söylemeliyiz ki, Aytmatov eserlerini kurgularken kesinlikle kendi hayatından da yararlanmışır. Bu yönüyle "*Gün Olur Asra Bedel*" romanında da otobiyografik teknik kullanılmıştır.

4.8. *Leit motiv tekniği*

Leit motivler, bazı romanlarda sık sık tekrarlanan, anlamın pekişmesini sağlayan ve kalıp ifadeler olarak karşımıza çıkan kelime veya söz gruplarıdır. Aynı zamanda; telaffuz, jest ve mimikler vs. de romanda leit motiv olarak kullanılabilir. Bu tekrarlar metne kuvvet kazandırır (Tekin, 2019, ss. 262-264).

"*Gün Olur Asra Bedel*" romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 1 tane leit motiv tekniği kullanılmıştır:

Bu yerlerde trenler doğudan batıya, batıdan doğuya gelir gider... gelir giderdi...

Bu yerlerde demiryolunun her iki yanında ıssız, engin, sarı kumlu bozkırların özeği Sarı-Özek uzar giderdi...

Coğrafyada uzaklıklar nasıl Greenwich meridyeninden başlıyorsa, bu yerlerde de mesafeler demir yoluna göre hesaplanırdı.

Trenler ise doğudan batıya, batıdan doğuya gider gelir... gider gelirdi... (Aytmatov, 2018, s. 100)

Romanda sürekli tekrarlanan bu leit motiv, roman için bir sembol niteliğindedir ve alelade bir yerde kullanılmamıştır. Roman boyunca her bölümün başlangıcında tekrarlanır. Bu leit motiv, Boranlı halkının hayata bakış açısını anlatması açısından çok önemlidir. Aynı, mesafelerin meridyenlere göre hesaplanması gibi, Boranlı halkı da mesafeleri demiryoluna göre hesaplıyordu. Bu anlamda Cengiz Aytmatov, romanında "*leit motiv*" tekniğini çok başarılı kullanmıştır.

4.9. *Diyalog tekniği*

Diyalog, iki veya daha fazla kişinin konuşmasıdır. Edebî metinlerde de karşılıklı konuşmaların olduğu metin parçalarıdır (Tekin, 2019, ss. 265-266). Diyalog tekniği, anlatmaya bağlı metinlerde, daha çok roman gibi kurmaca metinlerde, en çok kullanılan tekniklerdendir. Bu teknik kullanılırken olaylar, kahramanların aralarında yaptıkları konuşmalardan anlaşılır. Diyalog metne akıcılık ve hareket katar, kahramanların psikolojik durumlarını gözler önüne serer.

"*Gün Olur Asra Bedel*" romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 6 tane diyalog tekniği kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekte verdiğimiz diyalog parçası, Kazangap ile askerlik şubesindeki görevli arasında geçmektedir. Kazangap askerliğe niçin çağırılmadığını öğrenmeye çalışmaktadır.

- Asanbayev Kazangap! Asanbayev kim? Sıradan çıkıp benimle gelsin!

- Kazangap söyleneni yaptı:

- Asanbayev benim.

- Ver bakayım belgeni. Tamam, sensin. Gel benimle.

İstasyonda, toplanma merkezine gittiler. Görevli ona:

- Sen geri dönüyorsun Asanbayev! Nereden gelmişsen oraya dön! Anladın mı? dedi.

Demir, S. (2021). “Gün Olur Asra Bedel” romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı.

- Anladım. (Aytmatov, 2018, s. 91)

Romanın ilgili sayfaları arasında geçen bir diğer önemli diyalog örneği de Yedigey ile devesi Karanar’ın fotoğrafını çeken fotoğrafçılar arasında geçmektedir:

“- Demek bizim deve bir bakteryan?

- Hem de en saf cinsi, bir pırlanta!

- Peki ne diye ölçtünüz? Neye yarayacak o ölçüler?

- Bilimsel inceleme için” (Aytmatov, 2018, s. 96).

Bahsetmek istediğimiz son diyalog örneği de Yedigey ve Kazangap arasında geçen, demir yolunda çalışırken, şiddetli bir tipinin işleri zorlaştırması üzerinedir:

“Yedigey, eldiveni içinde donmuş parmaklarını birbirine vurarak:

- Kazake, dedi, artık yeter, lokomotif çıkalım da tipinin dinmesini bekleyelim.

- Havanın değişeceği yok, şimdi nasılsa yine öyle olacak, işimiz yolu açmak, nasıl olsa biz yapacağız bu işi” (Aytmatov, 2018, s. 107).

Diyalog, roman kahramanları ile okuyucunun en yakın teması kurduğu metin parçalarıdır. Bu yönüyle ayrı öneme sahiptir. Bir roman boyunca daha birçok anlatım tekniği kullanılsa da diyalog olayı en basit, aracı ve yalın hâliyle veren tekniktir.

4.10. İç çözümleme tekniği

İç çözümleme tekniği, anlatıcının araya girmesi ve kahramanların duygu ve düşüncelerini okura anlatmaya başlaması şeklinde karşımıza çıkar. Edebî eserlerde bu teknik sıklıkla kullanılır. Bu teknik zaman zaman iç monolog ile karıştırılır. İç çözümleme tekniği, anlatıma gerçeklik katması yönünden de romanı güçlendiren bir unsurdur (Tekin, 2019, s. 272). İç çözümleme tekniğinde anlatıcının yansıttığı, kahramanın iç dünyasıdır. Fakat bunu araya girerek anlatıcı kimliği ile yapar. Anlatıcının varlığı o an hissedilir.

“Gün Olur Asra Bedel” romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 6 tane iç çözümleme tekniği kullanılmıştır.

“Eh, ne yapalım, gelirse gelsin, diye düşündü Yedigey. Onu geri yollamak için vakit kaybetmeye değmezdi” (Aytmatov, 2018, s. 105). Örnekte anlatıcı, cenazeyi gömmeye giderken onları takip eden köpek Yolbars için Yedigey’in zihninden geçenleri okuyucuya aktarmıştır. Örnekte görüldüğü gibi bu noktada anlatıcı yoktur, direkt olarak Yedigey’in hisleri vardır.

İç çözümleme tekniğinin kullanılmasına şu örnekleri de verebiliriz: “Yedigey bir an gözlerinin önüne kar yağışını, kar üzerinde bu kuşların uçtuklarını getirdi. ‘Yakında giderler... kar düşer düşmez toplanıp terk ederler buraları’ diye düşündü” (Aytmatov, 2018, s. 102).

“Yedigey’in aklından şunlar da geçiyordu: Allah’ın varlığına ya da yokluğuna inanmak başka şeydir. Ama insan denen yaratık, bu şekilde davranması başlanacak bir şey olmasa da ancak başı sıkıştığı zaman Allah’ın adını anıyor, Allah’tan yardım diliyor” (Aytmatov, 2018, s. 108). Örneklerde görüldüğü gibi, yazar bu teknikle kahramanların içinden geçen duygu ve düşünceleri çözümler ve okuyucuya yansıtır.

4.11. İç monolog tekniği

Kişinin kendi kendine konuşması anlamına gelen iç monolog tekniğinin kullanıldığı bölümler, konuşma diline yakındır, dil bilgisi kuralları göz ardı edilebilir. Çünkü insanın kendi kendine konuşması en doğal ve hazırlıksız konuşmadır (Tekin, 2019, s. 277). Yazar romanda iç monolog tekniğini kullanırken, anlatıcıyı aradan kaldırır. Okuyucu ile kahraman baş başadır. Okuyucu, kahramanın duygu ve düşüncelerini, kahramandan öğrenir.

“*Gün Olur Asra Bedel*” romanında, 86-112 sayfalar arasında yıldızlarla ayrılmış kısımlarda 4 tane iç monolog tekniği kullanılmıştır.

“Öldükleri zaman, birbirlerini gömmek zorunda kaldıkları zaman ne yapacaktı bu insanlar? Öleni sonsuzluğa uğurlarken, hayatın başlangıcını ve sonunu kapsayacak sözleri nereden bulup söyleyeceklerdi” (Aytmatov, 2018, s. 108). Cenaze cemaatindeki hiç kimsenin, Kazangap’a okumak için bildiği bir dua olmadığını gören Yedigey içinden bunları geçirir. Bu insanlar öldüklerinde bir diğeri dua bilmeden ne yapacak diye kaygılanır. Neslin git gide gelenek-göreneklerini unutmaması Yedigey’i hüzünlendirir.

Yolbars isimli köpek cenaze alayını takip ederken, Yedigey’in içinden geçenlerde de iç monolog tekniğinin kullanıldığı kısımlar vardır: “Bir bu eksikti! Köyden çıkarırken yoktu. Ne zaman katılmıştı peşlerine. Geleceğini bilse, bağlardı köpeği” (Aytmatov, 2018, s. 105).

İç monolog zaman zaman iç çözümleme tekniği ile karıştırıldığını söylemiştik. İç monolog tekniğinde kahraman ile okuyucunun iletişimi aracısız olarak gerçekleşir gibidir. Kahramanın zihninden geçenleri okuyucu direkt ondan öğrenir. İç çözümleme tekniğinde ise adı üzerinde anlatıcı kahramanın içini çözümler. Okuyucu kahramanın zihninden geçenlere anlatıcı vasıtasıyla hâkim olur.

5. Sonuç

Cengiz Aytmatov’un kişiliğinde ve sanat anlayışında, hayatının zor şartlarına rağmen, adı dünya çapında bilinmiş bir yazar olması büyük dikkat çekmektedir. Eserlerini kaleme alırken, eserlerinde işlediği konularda hep onun şahsına ait bir tarz vardır. Görülmektedir ki, kendi gibi olan, kendince anlatımı olan bir yazardır. Eserlerinde dönemin gerçeklerine ışık tutarken, dilinin akıcılığı ve naifliğiyle de insanın kalbini ısıtır. Eserlerinde bakış açısı olarak ötekileştirmeden barışçıl ve sevgi dolu bir yol izler. Kahramanlarını önce kendi sever, sonra okuyucuya sevdirebilir.

Biz çalışmamız boyunca Cengiz Aytmatov’un sanat anlayışını anlaşılır bir şekilde sunabilmeye gayret ettik. Ayrıca “*Gün Olur Asra Bedel*” romanında, yazarın olay örgüsünü nasıl kurguladığına ve anlatım tekniklerini nerelerde, nasıl ve ne amaçla kullandığına açıklık getirmeye çalıştık.

Romanda hâldeki olayların ana görüntüsü, örneklerde de belirttiğimiz gibi, özetle: Kazangap’ın ölüm haberinin alınması, Kazangap’ın vasiyetine uygun olarak Ana Beyit’e gömülmesi için yola çıkılması, cenazenin Ana Beyit’e gömülmesinin engele uğraması ve cenazenin, Nayman Ana’nın oğlu için gözyaşı döktüğü o vadiye, Malakumdıçap’a gömülmesidir.

Çalışmamızın “GİRİŞ” kısmında bahsettiğimiz hipotezlerin çoğuna açıklık getirdik. Anlatım tekniklerinin büyük bir kısmının kullanılması hususuna değinmemiz gerekirse, Aytmatov eserinde, anlatım tekniklerinin hemen hemen hepsini ustalıkla kullanmıştır. Bu teknikler; anlatma-gösterme, tasvir, mektup, özetleme, geriye dönüş, montaj, otobiyografi, leit motiv, diyalog, iç çözümleme ve iç monologdur. Sözü geçen bu teknikleri Aytmatov, romanın yapısına uygun bir şekilde yaymıştır. Anlatım teknikleri romanda sırtıtmamış, tam da gerektiği gibi kullanılmıştır. Örneğin; karakterlerin dili nasıl kullandığını görebilmemiz için diyalogları, romana bir orijinallik katması ve coğrafyayı en güzel bir şekilde vermesi açısından leit motivleri, Kırgız insanının ruh dünyasının derinliklerine inip onları anlayabilmemiz için iç çözümleme ve iç monolog tekniklerini, en önemlisi romanın özünü oluşturan anlatma ve gösterme tekniklerini titizlikle kullanmıştır.

“*Gün Olur Asra Bedel*”, birkaç anlatım tekniğiyle tamamlanmış, basit bir alt yapı ve kurguya sahip bir eser değildir. Verdiğimiz örneklerde de görülmektedir ki; efsaneler, Kırgız gelenekleri, coğrafya koşulları, karakter analizleri, mektuplar vb. Aytmatov’un romanının besleyici unsurları olmuştur.

Hâldeki olayların, olay örgüsünün ana iskeletini oluşturması hususunun, bu roman için doğru bir tespit olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü romandaki ana konu Kazangap’ın vefatı ve gömülme hadisesidir. Olay örgüsü, hâldeki bu yolculuk ile şekillenir. Yazar, bu defin yolculuğunun hazırlık sürecinde, yolculuk esnasında ve sonucunda; bazen Yedigey’in düşünceleri ile bazen de geriye dönüp

Demir, S. (2021). "Gün Olur Asra Bedel" romanında hâldeki olayların olay örgüsüne nakşedilişi ve romanda anlatım tekniklerinin kullanılışı.

geçmişte yaşananları vererek olay örgüsünü oluşturmuştur. Yani olay örgüsünün ana iskeleti olan hâldeki olayları, böylece roman boyunca beslemiştir.

Bir diğer hipotezimiz olan Aytmatov'un yaşadığı coğrafyayı eserinde yansıtması hususuna gelecek olursak; Aytmatov, kendisinin de yaşadığı ve memleketi olan Kırgız coğrafyasını gerek mekân tasvirleriyle gerek olay örgüsüne yedirerek çok güzel bir şekilde yansıtmayı başarmış bir yazardır. Mekân romanda, hiçbir zaman olay örgüsünden bağımsız kalmamış hep onunla ilerlemiştir. Mevsimler değişmiş, ortam koşulları değişmiş ve yazar bunu okuyucuya hep yaşatmıştır.

Çalışmamızın elbette eksiklikleri bulunabilir ve bunlar geliştirilebilir. Biz ele aldığımız konuyu en açıklayıcı bir şekilde sunmaya çalıştık. Anlatım tekniklerinin incelenmesi hususunda koşullar gereği bir örneklem seçildi. Anlatım tekniklerinin romanın bütününe dikkate alan bir dağılımının ortaya konması, ulaştığımız sonuçları zenginleştirecektir.

6. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

7. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

8. Katkı Oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ağır, A. (2013). Cengiz Aytmatov'un Gün Olur Asra Bedel'inde kimlik oluşturma süreçleri. *Bilig*, 65, 01-22.

Aktaş, Ş. (2003). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Akçağ Yayınları.

Aytmatov, C. (2018). *Gün olur asra bedel*. (58. baskı). Ötüken Yayınları.

Birinci, N., Yavuz, K., & Yetiş, K. (2006). *Türk dili ve kompozisyon*. Bayrak Basım Yayım.

Çağlar, A. (2018, Aralık 18). Asra bedel olan o güne bir bakış bir görüş. *Yeni Ufuk Dergisi*, <https://www.yeniufukdergisi.com/2018/12/18/asra-bedel-olan-o-gune-bir-bakis-bir-gorus/>

Çetişli, İ. (2004). *Metin tahlillerine giriş 2*. Akçağ Yayınları.

Develioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. (31. baskı). Aydın Kitabevi Yayınları.

Dıykanbayeva, M. (2015). Hatıralar ışığında Cengiz Aytmatov ve eserleri. *Uluslararası Türkçe*

Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 4(1), 169-188. <https://doi.org/10.7884/teke.362>

Durmaz, R. (2007). Tanrı dağları'nın karlı doruklarından Aral gölüne akan ırmak; Cengiz Aytmatov.

Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (24), 55-63.

Forster, E. M. (2014). *Roman sanatı*. (Ü. Aytür, Çev.). Milenyum Yayınları.

İstanbul Aydın Üniversitesi (2018, Kasım 9). *Doğumunun 90. yılında Cengiz Aytmatov töreni* [Video].

Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=vvR9IWyiow8>

Kahraman, A. (2016). Aytmatov, Cengiz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-1, 148-150.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/aytmatov-cengiz>

Özyer, N. (1993). Edebî tür olarak otobiyografi ve iki örnek. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*

Dergisi, 10(1), 73-85.

Tekin, M. (2019). *Roman sanatı 1, romanın unsurları*. (17. baskı). Ötüken Yayınları.

Tulum, M. M. (2014). Cengiz Aytmatov'un ismi üzerine. *Türkiyat Mecmuası, 24, Bahar, 91-97.*

Tuzman, U. (2009, Ocak 5). Kırgızistan Ata-Beyit Katliamı. <https://yenidenergenekon.com/352-kirgizistan-ata-beyit-katliami/>

Türk Dil Kurumu. (t.y.). Otobiyografi. İçinde *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim tarihi: Haziran 22, 2021,

<https://sozluk.gov.tr/>

Yılmaz, A. (1998). Cengiz Aytmatov'da eser-biyografi ilişkisi. *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat*

Dergisi, 299, 48-49.

Yılmaz, D. (2011). *Roman sanatı ve toplum*. Kesit Yayınları.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma makalesi	Yıl	2021	ss.	41-59
Gönderi Tarihi	04.05.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusoder.932249
Kabul Tarihi	23.06.2021	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2021	Ay	Haziran		

TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması*^Δ

Investigation of the construction-industry and service sectors agglomeration at provincial level in TR72 region by location quotient method

M. Bilgehan BAŞ¹
 Barış ERGEN²

Öz

Yığılma, firmaların ve benzer sektörlerin belli bir coğrafyada bir araya gelerek yoğunlaşmasıdır. Sektörel yığılma ulaşılabilirlik, maliyetten tasarruf, yerel firmalar için yarışma avantajları sunmaktadır. Sektörel yığılma aynı zamanda kent ekonomisi için önemli avantaj sağlamaktadır. Çalışmada TR72 Bölgesini oluşturan Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde inşaat, sanayi ve hizmetler sektörlerinde yığılma düzeylerinin ve hangi ilde hangi sektörün baskın olduğunun araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada Sosyal Güvenlik Kurumu'nun il bazında yıllık sigortalı çalışan sayıları esas alınmıştır. Çalışmada yığılma düzeyinin tespitinde lokasyon katsayısı (LQ) yöntemi kullanılmıştır. Sonuçta Kayseri'de yarışabilecek seviyede sanayi sektörü yığılması; Sivas ve Yozgat illerinde inşaat ve hizmetler sektörü yığılmasının bulunduğu belirlenmiştir. İleride yapılacak olan planların sektörel tahmin ve projeksiyonlarında Kayseri'de sanayi kararlarında yığılmış işgücü varlığı, Sivas'ta inşaat sektörü yığılma düzeyinde azalma eğilimine, Yozgat'ta inşaat ve hizmetler sektörü yığılmasında artış olması hususlarına dikkat edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent Ekonomisi, Sektörel Yığılma, İnşaat-Sanayi-Hizmet Sektörleri, TR72

Abstract

Agglomeration is concentration of companies and similar sectors in certain geography. Agglomeration offers accessibility, cost savings, competition advantages for local companies. Agglomeration also provides an important advantage for the urban economy. In this study, it is aimed to investigate the agglomeration levels in the construction, industry and services sectors in Kayseri, Sivas and Yozgat provinces that they constitute the TR72 Region, and which sector is dominant in which province. In the research, the annual number of insured employees of the Social Security Institution on a provincial basis had been utilized. In this work, the location quotient (LQ) method was used to determine the level of agglomeration. As a result, it has been determined that there is a construction and services sectoral agglomeration in Sivas and Yozgat provinces. In the sectoral estimates and projections of future plans, it was concluded that industrial decisions should be taken into consideration in the existence of specialized workforce in Kayseri, the level of construction sector agglomeration in Sivas, and increasing tendency in the construction and services sector agglomeration in Yozgat.

Keywords: Urban Economy, Agglomeration, Construction-Industrial- Service Sectors, TR72

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Bu makale, Mehmet Bilgehan BAŞ'ın Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tez çalışmasından üretilmiştir. Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, basmehmetbilgehan@gmail.com

²Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ergenbaris@gmail.com

1. Giriş

Firmaların coğrafi olarak yakın konumda yer seçerek yığılmalarının nedenini Alfred Marshall yaklaşık yüz yıl önce cevaplamış ve bunun nedenini vasıflı yerel iş gücü havuzu, tedarikçi bağlantısı, bilginin yayılmasından oluşan yığılma ekonomisi üçlemesi ile açıklamıştır (Potter & Watts, 2014, s. 604). Yığılma talep yönünde daha ucuz ürüne ulaşılabilirlik, maliyetten tasarruf, gelirin artması, yerel firmalara yarışma avantajlarını sağlamaktadır (Bottazzi & Gragnolati, 2015, s. 114). Pazar ekonomisi bölgesel-kentsel sistemde önemli bir rol oynamaktadır ve bölgesel-kentsel sitemde aşağıdaki başlıklar öne çıkmaktadır (Parr, 2014, s. 1927).

1) Bölgesel ekonomi, ekonomik organizasyonun belirli bir ölçeğini temsil eder. Bu noktada bölgesel ekonomi, sosyal ve ekonomik değişimden etkilenen farklı karmaşık bir mekânsal yapıya sahiptir.

2) Bölgesel mekânsal yapının anlaşılmasında kentsel sistem uygun bir perspektif sunmaktadır. Bölge mekânsal yapısında lokasyon teorisi kentsel sistemlerle ilişkinin tanımlanmasında önemlidir.

3) Mekânsal yapı bakış açısı ile kentsel sistem, kent-bölge örneğinde ülke ekonomik mekânın bir parçası olarak önemli rol oynamaktadır (Parr, 2014, s. 1927).

Benzer sektörlerin yığılması diğer sektörler ile yerel ekonomileri dolayısıyla kentsel ekonomiyi etkilemektedir; kentin hatta ülkenin yarışmacı yapısını desteklemektedir (Pan vd., 2020, s. 851). Kentsel sistemin lokasyon teorisi bağlamında analiz edilmesi kent-bölge ilişkisinin anlaşılmasını sağlayacağı gibi Porter'ın 1998 yılında yaptığı çalışmada vurguladığı, birbiriyle ilişkili firmaların bir coğrafyada yoğunlaşması (Demirdöğen, 2018, s. 87) durumunun anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Her ne kadar firmaların belli bir coğrafyada kümelenmesi ya da sektörel yığılma, sanayi sektörü ile açıklanmaya çalışılsa da; aynı zamanda finans ve ticaret sektörleri de kümelenme ekonomilerinin avantajlarından yararlanmakta ve kümelenme özelliği göstermektedir (Pan vd., 2020, s. 851). Ekonomistler kümelenme ve sektörel yığılmayı sıklıkla eş anlamlı olarak kullanmakla birlikte, uzmanlar sektörel yığılma ve kümelenmeyi birbirinden ayırmakta ve kümelenmeyi benzer üretim yapan firmalar arasındaki sinerji ve karşılıklı işbirlikleri ile açıklamaktadır (Dirzu, 2012, ss. 318-319). Sektörel yığılma zamanla firmaların arasındaki iş birlikleri ve sinerjiler oluşturarak sektörel kümelenmeyi beraberinde getirmektedir. Firmaların kümelenmesi ve birbirleri ile etkileşimi, teknolojinin yayılması, yeniliklerin aktarılması, bilgi ve becerinin o coğrafyada yayılmasıyla kümelenmenin bölge ekonomisine olumlu etkileri olduğu görülmektedir (Akgüngör, 2006, s. 169). Nayyar (2011, s. 4701) ekonomik gelişim sürecinin yapısal değişimle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Kümelenme, teknolojinin yayılması, yeniliklerin artırılması ve bilgi ve becerinin yayılmasına olan olumlu etkileri ile kentsel ve bölgesel ekonomik gelişime önemli katkıda bulunmaktadır.

2. Amaç ve problemin tanımlaması

Çalışmada 2010-2019 yılları arasında TR72 Bölgesinde sektörel yığılmanın araştırılması amaçlanmaktadır. Sektörel yığılmanın devamlılığı o bölgede iş gücünün varlığı, devamlılığını ve uzmanlaşma düzeyini göstermektedir. Çalışmada problem konusu “TR72 Bölgesini oluşturan illerden hangisinde inşaat, sanayi ve hizmetler sektöründe yığılma görülmekte ve yıllar içinde değişimi nasıl gerçekleşmektedir?” sorusuna yanıt aranmaktadır.

2.1. Materyal

Çalışmada Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı'nın 2010, 2015 ve 2019 yılı “Sigortalı Sayılarının Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde ve Sektörlere (NACE rev. 2) Göre Dağılımı” verileri kullanılmıştır. Çalışmanın üç dönemde ele alınmasının temel sebebi yıllar itibarıyla değişimin karşılaştırılarak değerlendirme yapılabilmesidir.

2.2. Kapsam

Meyer (1963) homojen bölgeler, nodal bölgeler, politik bölge olmak üzere üç ekonomik bölge tanımı yapmıştır (Parr, 2014, s. 1928). NUTS Bölgeleri Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun veri tabanı oluşturmak, istatistiki veri toplanmak, sosyo-ekonomik analizler yapılabilme ve bu bilgileri ışığında bölgesel politikalar üretilmesi amacıyla; 12 Düzey-1, 26 Düzey-2 ve 81 Düzey-3 (il düzeyi) bölgesinden oluşacak şekilde 22 Eylül 2002 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak oluşturulmuştur. (Taştekin, 2018, s. 79; DPT, 2002). Çalışma kapsamında NUTS-2 ve NUTS-3 bölge sınırları esas alındığından politik bölge yaklaşımı esas alınmıştır.

Çalışmada Sosyal Güvenlik Kurumunun istatistik yıllıkları ve il bazında sigortalı sayıları verisi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında TR72 Bölgesini oluşturan Kayseri, Yozgat ve Sivas illerinde çalışan sigortalı sayılarında inşaat, sanayi ve hizmetler sektörü ele alınmıştır. Çalışmada sanayi, hizmet ve inşaat sektörleri incelenmiştir. Sanayi sektöründe NACE 10 ile NACE 32 kodları arasındaki veriler esas alınmıştır. İnşaat sektöründe NACE 41-42-43 verileri esas alınmıştır. Hizmetler sektöründe NACE 53 ile NACE 96 arasındaki veriler esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 2010-2015 ve 2019 yıllarına aittir ve lokasyon katsayısında son on yıllık değişim araştırılmıştır.

3. Yöntem: Lokasyon katsayısı

Bölgesel mekânsal yapının ve sektörel yığılmanın belirlenmesi açısından lokasyon katsayısı önemli yaklaşımlardan biridir. Lokasyon katsayısı sektörel yığılmayı ölçmek için kullanılan önemli bir göstergedir ve hesaplamada kolaylık sağlaması, analiz maliyetinin az olması ve sektörel yapının mekânsal ilişkisinin kurulmasını sağlaması açısından çok yaygın olarak kullanılmaktadır (Crawley vd., 2013, s. 1854; Çiftçi, 2018, s. 553-554; Isserman, 1977, s. 33; Leigh, 1970, s. 202; Tian, 2013, s. 186). Lokasyon katsayısı coğrafi bir gösterge ve mekânsal analiz olması (Cromley & Hanink 2012, s. 1; Gibson vd., 1991, s. 65); yerel niteliklerin karşılaştırılması (Moineddin vd., 2003, s. 249), kümelenme ve ekonomik sektörel yığılmanın belirlenmesi (Tian, 2013, s. 187; Crawley vd., 2013, s. 1855; Henderson 2003, s. 2; Porter 2000, s. 16; Glaeser vd., 1992, s. 14) gibi birçok konuda kullanılan önemli bir analiz yöntemidir.

Çalışmada Sosyal Güvenlik Kurumunun istatistik yıllıkları ve il bazında sigortalı sayıları verisi kullanılmıştır. Bu verilerde incelenen sektörünün TR72 Bölgesini oluşturan bir ilin çalışan sayısı (s_i) incelenen sektörün TR72 Bölgesindeki çalışan sayısının oranlanması (S_i) bir ilin toplam iş gücü sayısının (s) TR72 Bölgesinde toplam işgücüne oranının (S) ile hesaplanması yöntemi kullanılmıştır. Her sektör ve her il için ayrı ayrı hesaplamalar yapılarak sonuca ulaşılmıştır. Çalışmada kullanılan yöntemi şu şekilde formülize etmek mümkündür:

$$LQ_i = \frac{s_i / S_i}{s / S}$$

Eğer yukarıdaki oran sonucunda $LQ_i < 1$ çıkarsa bu seçilen ilde belirlenen sektörde yığılma olmadığı sonucu ortaya çıkar. Eğer yukarıdaki oran sonucunda $LQ_i = 1$ çıkarsa bu ilde belirlenen sektörde rekabet edebilir olduğu sonucu ortaya çıkar. Eğer yukarıdaki oran sonucunda $LQ_i > 1$ çıkarsa bu ilde belirlenen sektör çalışan sayısı açısından bir yığılma olduğu sonucu ortaya çıkar (Munandar vd., 2017, s. 1191; Cromley & Hanink 2012, s. 2; Karakayacı, 2010, s. 152; Seçkin, 2015, s. 72; Şahin & Türkoğlu, 2017, s. 430).

4. Bulgular

TR72 Bölgesinin yıllar itibariyle toplam istihdam verileri incelendiğinde 2010 yılından 2015 yılına kadar artış olduğu ve 248.834 kişiden 342.574 kişiye yükseldiği görülmektedir. Fakat toplam istihdamın 342.574 kişiden 333.065 kişiye düştüğü ve 2015 yılından 2019 yılına kadar % -2,77 azaldığı görülmektedir.

Tablo 1

TR72 Bölgesi Sigortalı Çalışan Sayıları

Sektörler	2010	2015	2019
İnşaat	45.914	59.621	32.612
Sanayi	73.120	93.937	93.738
Hizmetler	62.273	102.978	120.630
Toplam İstihdam	248.834	342.574	333.065

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Tablo-1 sektörel olarak incelendiğinde inşaat sektörünün 2010 yılında 45.914 kişiden 2015 yılında 59.621 kişiye yükseldiği, fakat 2019 yılında 32.612 kişiye düştüğü görülmektedir. TR72 Bölgesinde inşaat sektörünün 2010 yılında toplam istihdam içinden aldığı pay %18,45, 2015 yılında %17,4 ve 2019 yılında %9,79 olduğu görülmektedir. İnşaat sektörünün 2010-2019 yılları arasında sigortalı çalışan sayısı açısından düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.

Sanayi sektörü açısından Tablo-1 incelendiğinde 2010 yılında 73.120 kişiden 2015 yılında 93.937 kişiye arttığı, fakat 2019 yılında 93.738 kişiye düştüğü görülmektedir. TR72 Bölgesinde sanayi sektörünün 2010 yılında toplam istihdam içinden aldığı pay %29,38, 2015 yılında %27,42 ve 2019 yılında ise %28,14 olduğu görülmektedir. 2010-2015 yılları arasında sanayi sektörünün sigortalı çalışan sayısı açısından artış eğiliminde olduğu görülmektedir, fakat 2015-2019 yılları arasında yaklaşık 200 kişilik bir azalma olduğu görülmektedir.

Hizmetler sektörü açısından Tablo-1 incelendiğinde hizmetler sektöründe sigortalı çalışan sayısından 2010 yılında 62.273 kişiden 2015 yılında 102.978 kişiye yükseldiği ve 2019 yılında 120.630 kişi olduğu görülmektedir. TR72 Bölgesinde hizmetler sektörünün 2010 yılında toplam istihdam içinden aldığı pay %25,02, 2015 yılında %30,06 ve 2019 yılında %36,21 olduğu görülmektedir. Hizmetler sektörünün 2010-2019 yılları arasında toplam istihdamdan aldığı payın giderek yükseldiği görülmektedir.

İnşaat sektöründe yığılma (2010-2015-2019):

Tablo 2 TR72 Bölgesinde inşaat sektörü ve toplam istihdam ile il bazında inşaat sektörü ve illerde toplam istihdam verilerini göstermektedir. Tablo 2 verilerine göre, 2010 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı çalışan sayısı 248.834 kişidir. 2010 yılı inşaat sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri’de 24.625, Sivas’ta 13.102 ve Yozgat’ta 8.187 kişi çalıştığı görülmektedir. İl toplam istihdamından inşaat sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri’de %15,29, Sivas’ta %23,54, Yozgat’ta %25,44 olduğu görülmektedir. 2010 yılında üç ilde inşaat sektöründe sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinde toplam istihdamdan aldığı pay incelendiğinde %18,45 olduğu görülmektedir.

Tablo 2

TR72 Bölgesindeki İnşaat Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2010)

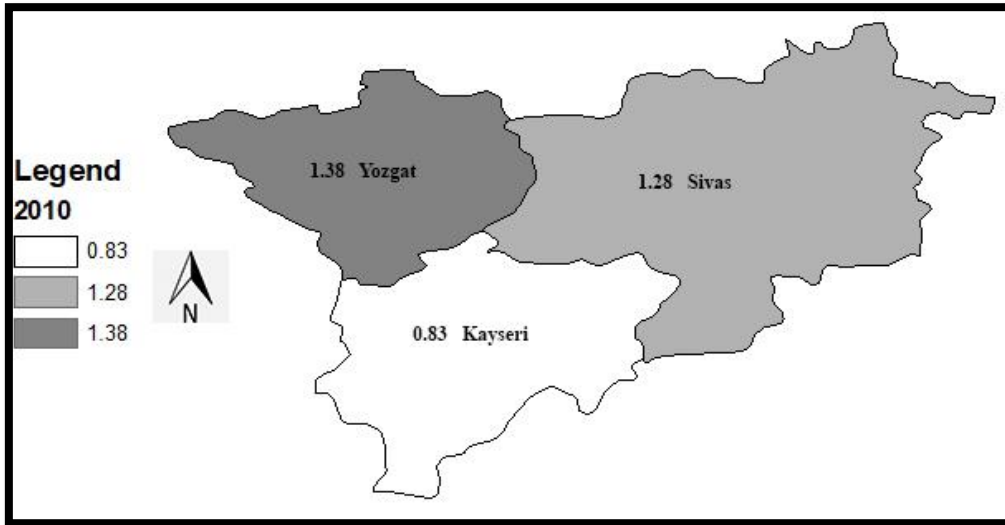
İller	İnşaat Sektörü İstihdamı (İl)	İnşaat Sektörü İstihdamı (Tr72)	Toplam İstihdam (İl)	Toplam İstihdam (Tr72)
Kayseri	24.625		161.004	
Sivas	13.102		55.649	
Yozgat	8.187		32.181	
Tr72 Bölgesi		45.914		248.834

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Tablo 2 verilerine göre hazırlanan şekil 1’de TR72 Bölgesi illerinde inşaat sektöründe yoğunlaşma düzeyi görülmektedir. Şekil 1’e göre inşaat sektöründe lokasyon katsayısının Yozgat ilinde 1,38, Sivas ilinde 1,28 ve Kayseri ilinde 0,83 olduğu görülmektedir. 2010 yılında TR72 Bölgesinde Yozgat ve Sivas illerinde inşaat sektöründe yığılma olduğu görülmektedir.

Şekil 1

TR72 Bölgesi İnşaat Sektöründe Yığılma (2010)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3 incelendiğinde, 2015 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı toplam istihdam 342.574 kişi olduğu ve 2010 yılına göre 93.740 kişi artış gösterdiği görülmektedir. 2015 yılında ise yılı inşaat sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri’de 32.130, Sivas’ta 17.735 ve Yozgat’ta 9756 çalışan olduğu görülmektedir. Üç ilde de inşaat sektöründe çalışan sayısının 2010 yılına göre yükseldiği görülmektedir. İl toplam istihdamından inşaat sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri’de %14,50, Sivas’ta %22,29 ve Yozgat’ta %23,53 olduğu görülmektedir. 2015 yılında üç ilde inşaat sektöründe sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinde toplam istihdamdan aldığı pay incelendiğinde %17,40 olduğu görülmektedir.

Baş, M.B. & Ergen, B., (2021). TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması.

Tablo 3

TR72 Bölgesindeki İnşaat Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2015)

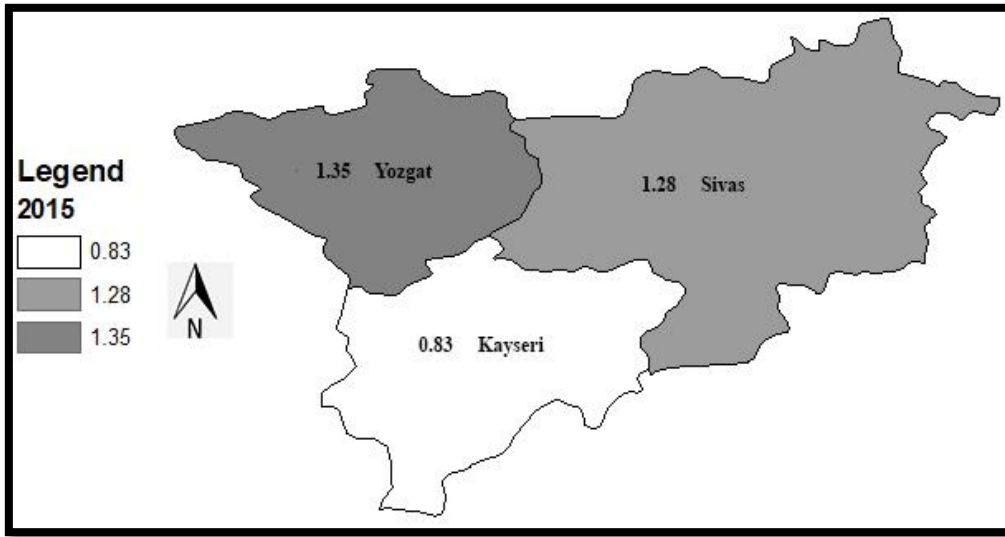
İller	İnşaat Sektörü İstihdamı (İL)	İnşaat Sektörü İstihdam (TR72)	Toplam İstihdam (İL)	Toplam İstihdam (TR72)
Kayseri	32.130		221.581	
Sivas	17.735		79.542	
Yozgat	9.756		41.451	
TR72 Bölgesi		59.621		342.574

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

TR72 Bölgesinde 2015 yılı sigortalı çalışan sayılarına göre Kayseri, Sivas ve Yozgat illerinde inşaat sektörü lokasyon katsayısı hesaplandığında Kayseri’de 0,83, Sivas’ta 1,28 ve Yozgat’ta 1,35 olduğu görülmektedir. Şekil 2’de TR72 Bölgesinde inşaat sektöründe yığılma durumu gösterilmiştir. Yozgat ve Sivas illerinde inşaat sektöründe yığılma olduğu görülmektedir.

Şekil 2

TR72 Bölgesi İnşaat Sektöründe Yığılma (2015)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 4 incelendiğinde, 2019 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı toplam istihdam 333.065 kişi olduğu ve 2015 yılına göre 9509 kişi azaldığı görülmektedir. 2019 yılında ise yılı inşaat sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri’de 18.505, Sivas’ta 8.385 ve Yozgat’ta 5.722 çalışan olduğu görülmektedir. Üç ilde de inşaat sektöründe çalışan sayısının azaldığı görülmektedir. İl toplam istihdamından inşaat sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri’de %8,40, Sivas’ta %11,55 ve Yozgat’ta %14,23 olduğu görülmektedir. 2019 yılında üç ilde inşaat sektöründe sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinin toplam istihdamından aldığı pay incelendiğinde %9,79 olduğu görülmektedir.

Tablo 4

TR72 Bölgesindeki İnşaat Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2019)

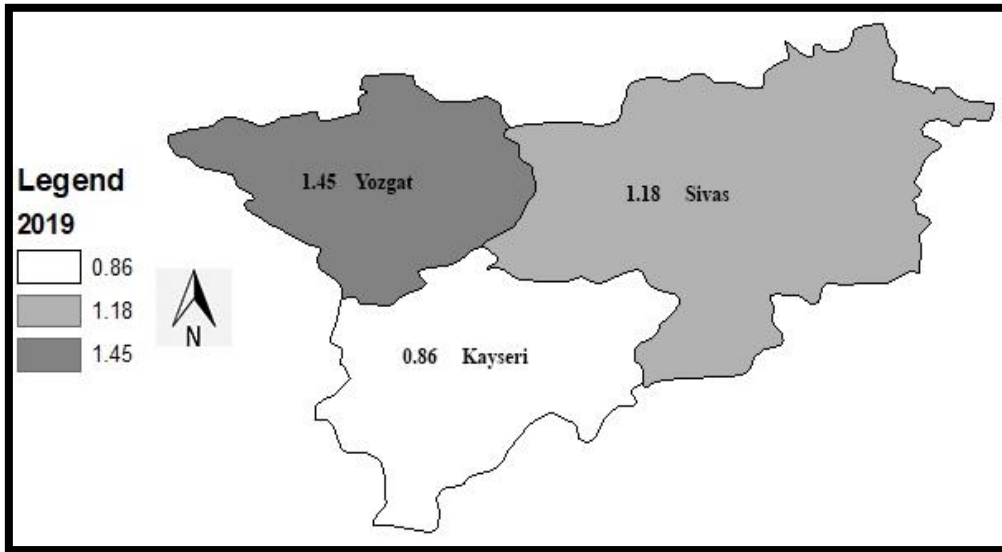
İller	İnşaat Sektörü İstihdamı (İL)	İnşaat Sektörü İstihdamı (TR72)	Toplam İstihdam (İL)	Toplam İstihdam (TR72)
Kayseri	18.505		220.267	
Sivas	8.385		72.591	
Yozgat	5.722		40.207	
Tr72 Bölgesi		32.612		333.065

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Şekil 3 incelendiğinde TR72 Bölgesinin 2019 yılında inşaat sektöründe yığılma düzeyi görülmektedir. Tablo 4 verilerine göre inşaat sektöründe sigortalı çalışan sayıları esas alındığında lokasyon katsayısının Kayseri’de 0,86, Sivas’ta 1,18 ve Yozgat’ta 1,45 olduğu ve Yozgat ve Sivas illerinde inşaat sektöründe yığılma olduğu dikkati çekmektedir.

Şekil 3

TR72 Bölgesi İnşaat Sektöründe Yığılma (2019)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sanayi sektöründe yığılma (2010-2015-2019):

Tablo 5 TR72 Bölgesinde sanayi sektörü, toplam istihdam, il bazında sanayi sektörü ve illerde toplam istihdam verilerini göstermektedir. Tablo 5 verilerine göre, 2010 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı çalışan sayısı 248.834 kişidir. 2010 yılı sanayi sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri’de 55.029, Sivas’ta 11.151 ve Yozgat’ta 6.940 kişinin sanayi sektöründe çalıştığı görülmektedir. İl toplam istihdamından sanayi sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri’de %34,17, Sivas’ta %20,03, Yozgat’ta %21,56 olduğu görülmektedir. 2010 yılında üç ilde sanayi

Baş, M.B. & Ergen, B., (2021). TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması.

sektöründe sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinde toplam istihdamdan aldığı pay incelendiğinde %29,38 olduğu görülmektedir.

Tablo 5

TR72 Bölgesindeki Sanayi Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2010)

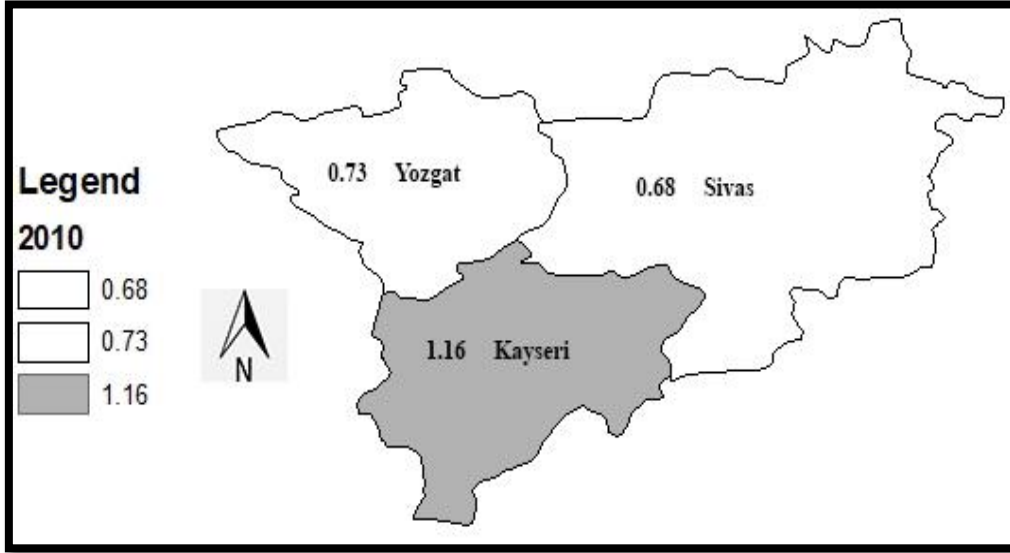
İller	Sanayi Sektörü İstihdamı (İl)	Sanayi Sektörü İstihdamı (Tr72)	Toplam İstihdam (İl)	Toplam İstihdam (TR72)
Kayseri	55.029		161.004	
Sivas	11.151		55.649	
Yozgat	6.940		32.181	
TR72 Bölgesi		73.120		248.834

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Tablo 5 verileri esas alınarak hesaplanan lokasyon katsayısı sonuçları şekil 4'te görülmektedir. 2010 yılı sanayi sektöründe yığılma hesaplandığında Kayseri'de 1,16, Yozgat'ta 0,73 ve Sivas'ta 0,68 olduğu görülmektedir. Sadece Kayseri'de lokasyon katsayısının 1 değerinin üzerinde olması nedeniyle sanayi sektöründe yığılma olduğu görülmektedir.

Şekil 4

TR72 Bölgesi Sanayi Sektöründe Yığılma (2010)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6 incelendiğinde, 2015 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı toplam istihdam 342.574 kişi olduğu ve 2010 yılına göre 93.740 kişi artış gösterdiği görülmektedir. 2015 yılında ise yılı sanayi sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri'de 72.790, Sivas'ta 14.256 ve Yozgat'ta 6.891 çalışan olduğu görülmektedir. Kayseri ve Sivas'ta sanayi sektöründe çalışan sayısının 2010 yılına göre artış gösterdiği; Yozgat'ta ise 2010 yılına göre sanayi sektöründe sigortalı çalışan sayısının azaldığı görülmektedir. İl toplam istihdamından sanayi sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri'de %32,85, Sivas'ta %17,92 ve Yozgat'ta %16,62 olduğu görülmektedir. 2015 yılında üç ilde inşaat sektöründe

sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinde toplam istihdamdan aldığı pay incelendiğinde %27,42 olduğu görülmektedir.

Tablo 6

TR72 Bölgesindeki Sanayi Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2015)

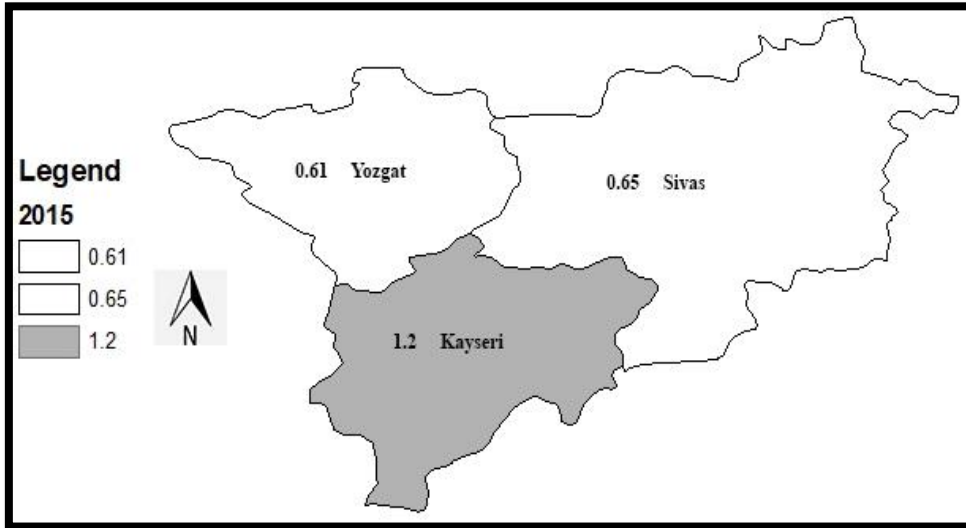
İller	Sanayi Sektörü İstihdam (İL)	Sanayi Sektörü İstihdam (TR72)	Toplam İstihdam (İL)	Toplam İstihdam (TR72)
Kayseri	72.790		221.581	
Sivas	14.256		79.542	
Yozgat	6.891		41.451	
TR72 Bölgesi		93.937		342.574

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Tablo 6 verileri esas alınarak lokasyon katsayısı hesaplandığında 2015 yılında sanayi sektöründe yığılma düzeyi Kayseri’de 1,2, Sivas’ta 0,65 ve Yozgat’ta 0,61 olduğu görülmektedir. Şekil 5 sanayi sektöründe sigortalı çalışanlara göre 2015 yılına ait lokasyon katsayısı hesabını göstermektedir. Lokasyon katsayısının 1 değeri üzerinde olan tek ile Kayseri’dir ve Kayseri’de sanayi sektöründe yığılma olduğu görülmektedir.

Şekil 5

TR72 Bölgesi Sanayi Sektöründe Yığılma (2015)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 7 incelendiğinde, 2019 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı toplam istihdamın 333.065 kişi olduğu ve 2015 yılına göre 9.509 kişi azaldığı görülmektedir. 2019 yılı sanayi sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri’de 74.638, Sivas’ta 12.429 ve Yozgat’ta 6.671 çalışan olduğu görülmektedir. 2015 yılı verilerine göre, Kayseri’de sanayi sektöründe sigortalı çalışan sayısının arttığı, Yozgat ve Sivas’ta sanayi sektöründe sigortalı çalışan sayısının azaldığı görülmektedir. İl toplam istihdamından sanayi sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri’de %33,88, Sivas’ta %17,12 ve

Baş, M.B. & Ergen, B., (2021). TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması.

Yozgat'ta %16,59 olduğu görülmektedir. 2015 yılında üç ilde inşaat sektöründe sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinde toplam istihdamdan aldığı pay incelendiğinde %28,14 olduğu görülmektedir.

Tablo 7

TR72 Bölgesindeki Sanayi Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2019)

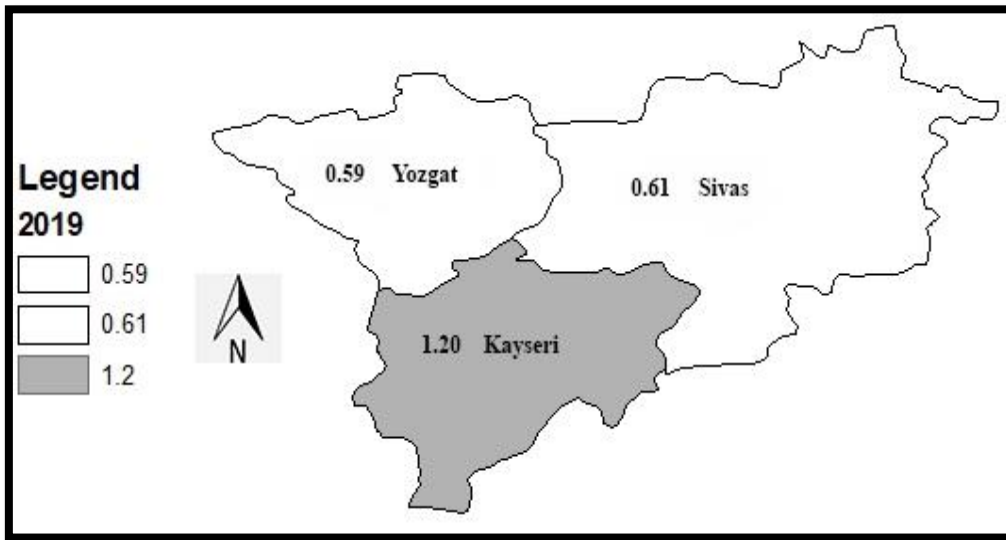
İLLER	Sanayi Sektörü İstihdam (İL)	Sanayi Sektörü İstihdam (TR72)	Toplam İstihdam (İL)	Toplam İstihdam (TR72)
Kayseri	74.638		220.267	
Sivas	12.429		72.591	
Yozgat	6.671		40.207	
TR72 Bölgesi		93.738		333.065

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Tablo 7 verileri esas alınarak 2019 yılı sanayi sektörü lokasyon katsayısı Kayseri'de 1,20, Sivas'ta 0,61 ve Yozgat'ta 0,59 olarak hesaplanmaktadır. Şekil 6, sanayi sektöründe sigortalı çalışanlara göre 2019 yılına ait lokasyon katsayısı hesabını göstermektedir. Lokasyon katsayısının 1 değeri üzerinde olduğu Kayseri'de sanayi sektöründe yığılma olduğu görülmektedir.

Şekil 6

TR72 Bölgesi Sanayi Sektöründe Yığılma (2019)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hizmetler sektöründe yığılma (2010-2015-2019):

Tablo 8 TR72 Bölgesinde hizmet sektörü ve toplam istihdam ile il bazında hizmetler sektörü ve illerde toplam istihdam verilerini göstermektedir. Tablo 8 verilerine göre, 2010 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı çalışan sayısı 248.834 kişidir. 2010 yılı hizmetler sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri'de 39.691, Sivas'ta 14.288 ve Yozgat'ta 8.294 kişi çalıştığı görülmektedir. İl toplam istihdamından inşaat sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri'de %24,65, Sivas'ta %25,67,

Yozgat'ta %25,77 olduğu görülmektedir. 2010 yılında üç ilde hizmetler sektöründe sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinde toplam istihdamdan aldığı pay incelendiğinde %25,02 olduğu görülmektedir.

Tablo 8

TR72 Bölgesindeki Hizmetler Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2010)

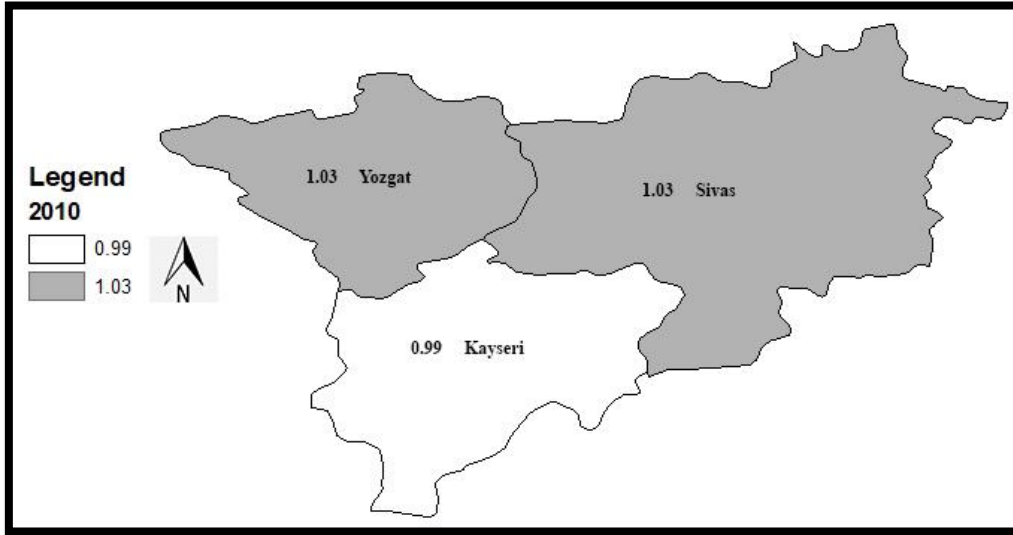
İller	Hizmetler Sektörü İstihdam (İL)	Toplam Hizmetler Sektörü İstihdam (TR72)	Toplam İstihdam (İL)	Toplam İstihdam (TR72)
Kayseri	39.691		161.004	
Sivas	14.288		55.649	
Yozgat	8.294		32.181	
TR72 Bölgesi		62.273		248.834

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Tablo 8 verileri esas alınarak lokasyon katsayısı 2010 yılında Kayseri'de 0,99, Sivas'ta 1,03 ve Yozgat'ta 1,03 olarak hesaplanmaktadır. Şekil 7 hizmetler sektöründe sigortalı çalışanlara göre 2010 yılı lokasyon katsayısı hesabını göstermektedir. Lokasyon katsayısının 1 değeri üzerinde Sivas ve Yozgat illerinde olduğu ve hizmetler sektöründe yığılma olduğu görülmektedir.

Şekil 7

TR72 Bölgesi Hizmetler Sektöründe Yığılma (2010)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 9 incelendiğinde, 2015 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı toplam istihdam 342.574 kişi olduğu ve 2010 yılına göre 93.740 kişi artış gösterdiği görülmektedir. 2015 yılında ise hizmetler sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri'de 63.680, Sivas'ta 25.282 ve Yozgat'ta 14.016 çalışan olduğu görülmektedir. Üç ilde de hizmetler sektöründe çalışan sayısının 2010 yılına göre arttığı görülmektedir. İl toplam istihdamından hizmetler sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri'de

Baş, M.B. & Ergen, B., (2021). TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması.

%28,73, Sivas'ta %31,78 ve Yozgat'ta %33,81 olduğu görülmektedir. 2015 yılında üç ilde inşaat sektöründe sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinde toplam istihdamdan aldığı pay incelendiğinde %30,06 olduğu görülmektedir.

Tablo 9

TR72 Bölgesindeki Hizmetler Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2015)

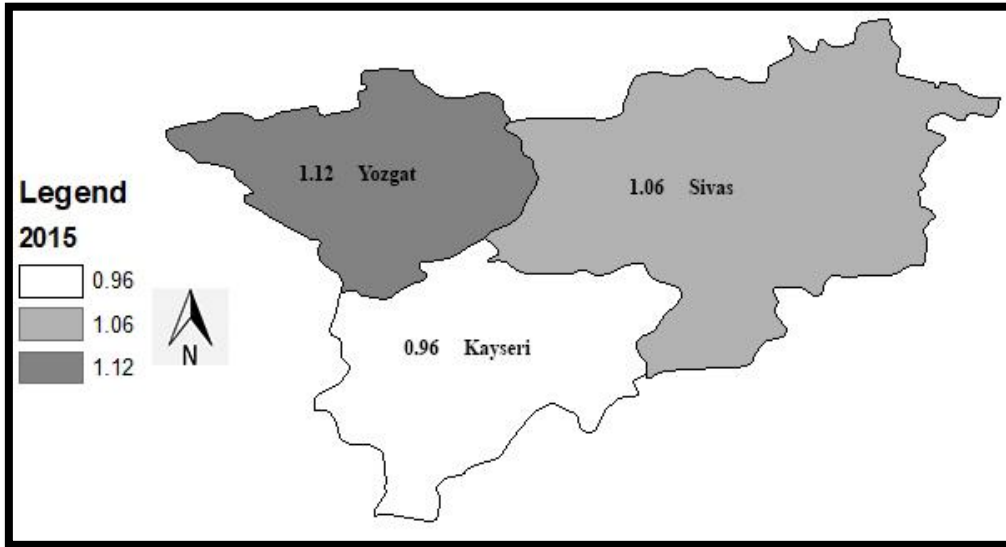
İller	Hizmetler Sektörü İstihdam (İL)	Toplam Hizmetler Sektörü İstihdam (TR72)	Toplam Sektörel İstihdam (İL)	Toplam Sektörel İstihdam (TR72)
Kayseri	63.680		221.581	
Sivas	25.282		79.542	
Yozgat	14.016		41.451	
TR72 Bölgesi		102.978		342.574

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Tablo 9 verileri esas alınarak lokasyon katsayısı 2015 yılında Kayseri'de 0,96, Sivas'ta 1,06 ve Yozgat'ta 1,12 olarak hesaplanmaktadır. Şekil 8, hizmetler sektöründe sigortalı çalışanlara göre 2015 yılı lokasyon katsayısı hesabını göstermektedir. Lokasyon katsayısının 1 değeri üzerinde Sivas ve Yozgat illerinde olduğu ve hizmetler sektöründe yığılma olduğu görülmektedir.

Şekil 8

TR72 Bölgesi Hizmetler Sektöründe Yığılma (2015)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 10 incelendiğinde, 2019 yılında TR72 Bölgesinde sigortalı toplam istihdam 333.065 kişi olduğu ve 2015 yılına göre 9.509 kişi azaldığı görülmektedir. 2019 yılında ise hizmetler sektörü sigortalı çalışan sayıları verisi incelendiğinde Kayseri'de 73.305, Sivas'ta 29.666 ve Yozgat'ta 17.659 çalışan olduğu görülmektedir. Üç ilde de hizmetler sektöründe çalışan sayısının 2015 yılına göre arttığı

görülmektedir. İl toplam istihdamından hizmetler sektörünün aldığı pay incelendiğinde Kayseri’de %33,28, Sivas’ta %40,86 ve Yozgat’ta %43,92 olduğu görülmektedir. 2019 yılında üç ilde inşaat sektöründe sigortalı çalışanların TR72 Bölgesinde toplam istihdamdan aldığı pay incelendiğinde %36,21 olduğu görülmektedir.

Tablo 10

TR72 Bölgesindeki Hizmetler Sektörünün Sigortalı Çalışan Sayıları (2019)

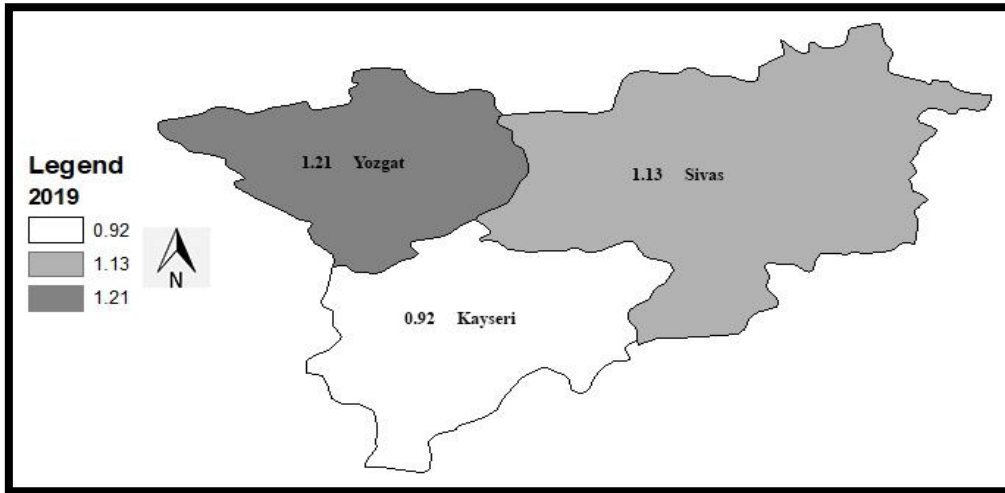
İller	Hizmetler Sektörü İstihdam (İL)	Toplam Hizmetler Sektörü İstihdam (TR72)	Toplam Sektörel İstihdam (İL)	Toplam Sektörel İstihdam (TR72)
Kayseri	73.305		220.267	
Sivas	29.666		72.591	
Yozgat	17.659		40.207	
TR72 Bölgesi		120.630		333.065

Kaynak: SGK yıllık iş faaliyet gruplarına göre zorunlu sigortalı çalışan sayısı verileri

Tablo 10 verileri esas alınarak lokasyon katsayısı hesaplandığında, 2019 yılında lokasyon katsayısı sonuçlarının Kayseri’de 0,92, Sivas’ta 1,13 ve Yozgat’ta 1,21 olduğu görülmektedir. Şekil 9, hizmetler sektöründe sigortalı çalışanlara göre 2019 yılı lokasyon katsayısı hesabını göstermektedir. Lokasyon katsayısının 1 değeri üzerinde Sivas ve Yozgat illerinde olduğu ve hizmetler sektöründe yığılmanın bu illerde olduğu görülmektedir.

Şekil 9

TR72 Bölgesi Hizmetler Sektöründe Yığılma (2019)

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

5. Tartışma ve sonuç

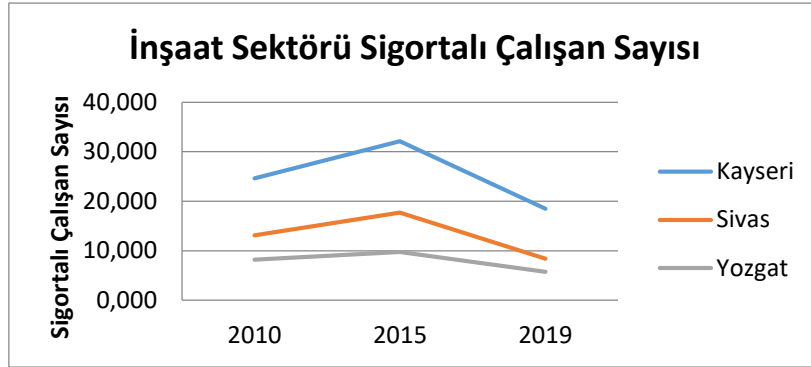
TR72 Bölgesinde sigortalı çalışan sayısı açısından inşaat sektörü incelendiğinde 2010 yılından 2015 yılına kadar üç ilde de artış olduğu, fakat 2015-2019 döneminde üç ilde de inşaat sektöründe

Baş, M.B. & Ergen, B., (2021). TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması.

çalışan sayılarının azaldığı görülmektedir. Şekil 10 inşaat sektöründe sigortalı çalışan sayılarının 2010-2015-2019 yıllarındaki artış ve azalışını göstermektedir. İnşaat sektöründe olan bu azalma eğilimi gelecekte yapılacak planlarda TR72 Bölgesi için inşaat sektörüne hassas yaklaşılması gerektiğini göstermektedir.

Şekil 10

Kayseri-Sivas-Yozgat İnşaat Sektörü Sigortalı Çalışan Sayıları

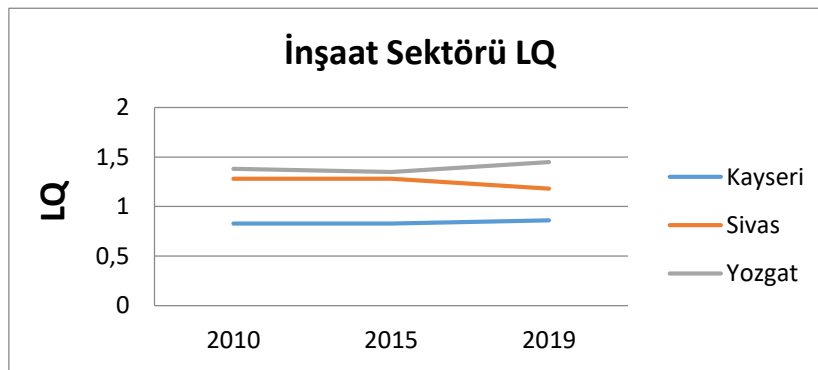

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 11 Kayseri, Sivas ve Yozgat'ta 2010-2015-2019 yıllarında inşaat sektörü lokasyon katsayısı değerlerini göstermektedir. İnşaat sektöründe yığılma durumu incelendiğinde Yozgat ve Sivas illerinde yığılma özelliği gösterdiği, Kayseri'de yığılma özelliği göstermediği görülmektedir. Yozgat'ın inşaat sektöründe yoğunlaşma başladığı ve baskın hale geldiği söylenebilir. Sivas'ın ise yoğunlaşma durumunda düşüş eğilimi olduğu görülmektedir.

Şekil 11

Kayseri-Sivas-Yozgat İnşaat Sektörü LQ

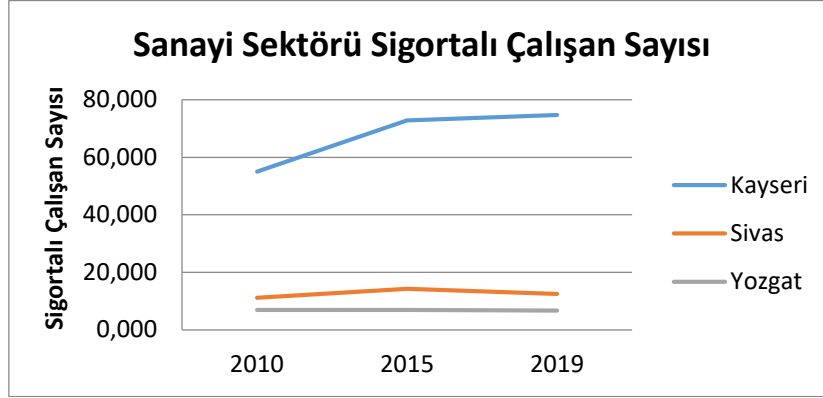
Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 12 Kayseri, Sivas ve Yozgat'ta 2010-2015-2019 yıllarında sanayi sektöründe sigortalı çalışan sayılarını göstermektedir. Sanayi sektörü sigortalı çalışan sayıları incelendiğinde Kayseri'de 2015 yılına kadar artış olduğu, 2019 yılında da artışın devam ettiği fakat artış eğiliminde azalma olduğu dikkati çekmektedir. Sanayi sektörü açısından Kayseri'nin yavaş yavaş doyumluk seviyesine doğru geldiği söylenebilir. Bu noktada gelecek dönemlerde yapılacak planlarda eğer sanayi sektörü ağırlıklı

bir yaklaşım benimsenecekse yeni sanayi yatırımlarını teşvik edecek plan kararlarına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Şekil 12

Kayseri-Sivas-Yozgat Sanayi Sektörü Sigortalı Çalışan Sayıları

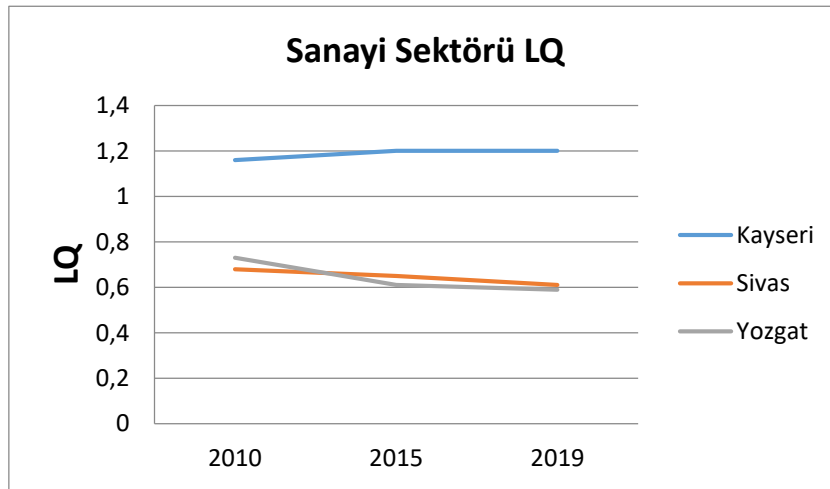

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 13 Kayseri, Sivas ve Yozgat'ta 2010-2015-2019 yıllarında sanayi sektöründe lokasyon katsayısı verilerini göstermektedir. Sanayi sektöründe yığılma özelliğinin belirlenmesi için 2010-2015-2019 yıllarında lokasyon katsayısı hesaplandığında yığılma özelliğinin sadece Kayseri'de olduğu görülmektedir. Kayseri iş gücü açısından sanayi yatırımı yapılabilecek potansiyele sahiptir. Yozgat ve Sivas ise iş gücü açısından yığılma özelliği göstermediği gibi, sanayi sektöründe yığılma oranının düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Yozgat ve Sivas'a yeni sanayi yatırımı planlamanın risk içerdiği gözden kaçırılmamalıdır.

Şekil 13

Kayseri-Sivas-Yozgat Sanayi Sektörü LQ

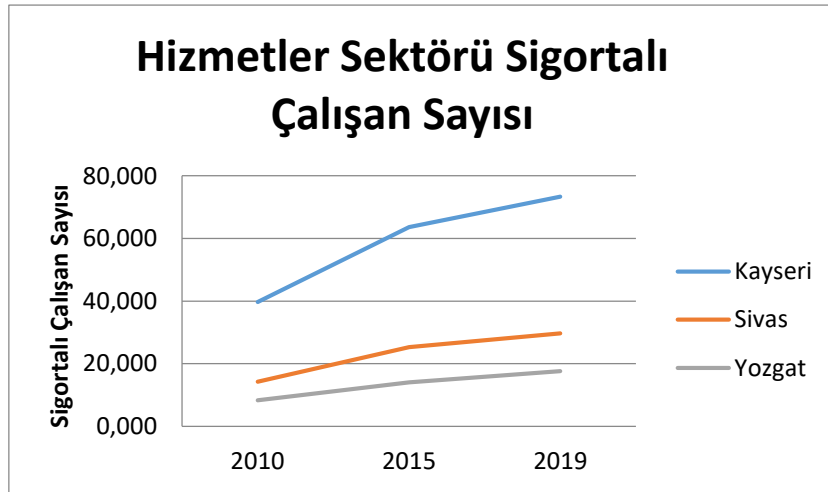
Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Baş, M.B. & Ergen, B., (2021). TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması.

Şekil 14'te Hizmetler sektöründe Kayseri, Sivas ve Yozgat'ta 2010-2015-2019 yıllarında sigortalı çalışan sayısının sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Artış hızı 2015 yılından sonra azalsa da hizmetler sektöründe artışın devam ettiği görülmektedir. Hizmetler sektörü TR72 Bölgesinde gelecekte planlama kararlarında başat rol oynayacaktır.

Şekil 14

Kayseri-Sivas-Yozgat Sanayi Sektörü Sigortalı Çalışan Sayıları

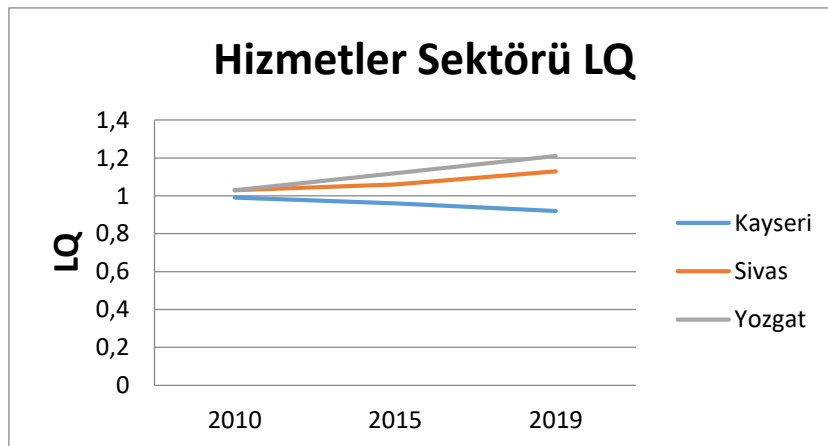

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 15 Kayseri, Sivas ve Yozgat'ta 2010-2015-2019 yıllarında hizmetler sektörü lokasyon katsayısı hesaplarını göstermektedir. Hizmetler sektöründe yığılma durumu incelendiğinde Yozgat ve Sivas illerinde yığılma özelliği görüldüğü ve artış eğiliminde olduğu dikkati çekmektedir. Kayseri'de ise çalışan sayısında artış olmasına rağmen yığılma oranının düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.

Şekil 15

Kayseri-Sivas-Yozgat Hizmetler Sektörü LQ

Kaynak: Bu çalışmadan esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

TR72 Bölgesinde inşaat, sanayi ve hizmetler sektöründe sektörel yığılma araştırması sonucunda 2010-2019 yılları arasında Kayseri, Sivas ve Yozgat'ta mevcut eğilimlerin devam ettiği Kayseri'de sanayi yığılmasının, Yozgat ve Sivas'ta ise inşaat ve hizmetler sektöründe yığılma özelliği olduğu görülmektedir. Kent ekonomisi kentlerin büyümesinde önemli bir faktördür. Kentlerdeki başat sektörün, iş gücü piyasasının belirlenmesinin gelecekte yapılacak yatırımların planlanmasında ve yatırım kararlarının verilmesinde önemli rolü bulunmaktadır. Bu veriler bağlamında Yozgat'ta hizmetler ve inşaat sektörü geliştirilebilir sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayseri'de sanayi sektörü yığılmasının rekabet edebilir seviyede olduğu görülmektedir. Sivas'ın ise inşaat sektöründe yığılması bulunmasına rağmen son dönemde düşüş göstermesi rekabetçilik açısından üzerinde durulması gereken bir noktadır. Sivas'ta hizmetler sektörü gelişen bir sektör olarak rekabet edebilir seviyeye doğru ilerlediği görülmektedir.

6. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

7. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

8. Katkı oranı

Çalışmanın yazarları olarak makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğumuzu beyan ederiz.

KAYNAKÇA

- Akgüngör, S. (2006). Geographic concentrations in Turkey's manufacturing industry: Identifying regional highpoint clusters. *European Planning Studies*, 14(2), 169-197. <https://doi.org/10.1080/09654310500418002>
- Bottazzi, G., & Gragnolati, U. (2015). Cities and clusters: economy- wide and sector-specific effects in corporate location. *Regional Studies*, 49(1), 113-129. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.739281>
- Crawley, A., Beynon, M. & Munday, M. (2013). Making location quotients more relevant as a policy aid in regional spatial analysis. *Urban Studies*, 50(9), 1854-1869.
- Cromley, R.G., & Hanink, D.M. (2012). Focal location quotients: Specification and applications. *Geographical Analysis*, 44(4), 398-410.
- Çiftçi, M. (2018). Türkiye' de bölgelerarası sektörel verimliliğim analizi. *İşletme Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 551 – 580. <https://doi.org/10.20491/isarder.2018.407>

Baş, M.B. & Ergen, B., (2021). TR72 bölgesinde il düzeyinde inşaat-sanayi ve hizmetler sektörü yığılmasının lokasyon katsayısı yöntemiyle araştırılması.

Demirdöğen, S. (2018). Kümelenme potansiyeli gösteren sektörlerin belirlenmesi: TRA 1 Düzey 2 Bölgesi üzerine bir uygulama. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (4) , 85-113 . <https://doi.org/10.11616/asbed.v18i41997.505856>

Dırzu, M. (2012). A conceptual approach to economic agglomerations. *Center for European Studies*, 4 (3), 316-322.

DPT. (2002). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı yerel yönetimler özel ihtisas komisyonu raporu*, DPT Yayınları.

Gibson, J., Miller, M., & Wright, G. (1991). Location quotient: a basic tool for economic development analysis. *Economic Development Review*, 9(2), 65–68.

Glaeser, E.L., Kallal, H.D., Scheinkman, J.A., & Shleifer, A. (1992). Growth in cities. *Journal of Political Economy*, 100(6), 1126–1152.

Henderson, J.V. (2003). Marshall's scale economies. *Journal of Urban Economics*, 53(1), 1–28.

Isserman, A.M. (1977). The location quotient approach to estimating regional economic impacts. *Journal of the American Institute of Planners*, 43(1), 33-41.

Karakayacı, Ö. (2010). Ekonomik büyüme ve girişimcilik aktivitelerinde kümeleşmenin rolü: Bursa ve Konya sanayi kümeleri örneğinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Megaron*, 5(3), 149-159.

Leigh, L. (1970). The use of location quotients in urban economic base studies. *Land Economics*, 46(2), 202-205.

Meyer, J.R. (1963). Regional economics: A survey. *American Economic Review*, 53, 1–54.

Moineddin, R., Beyene, J., & Boyle, E. (2003). On the location quotient confidence interval. *Geographical Analysis*, 35(3), 249-256.

Munandar, T.B., Azhari, Musdholifah A., & Arsyad, L. (2017). Modified agglomerative clustering with location quotient for identification of regional potential sector. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 95(5), 1191-1199.

Nayyar, G. (2011). The quality of employment in India's services sector: exploring the heterogeneity. *Applied Economics*, 44(36), 4701-4719. <https://doi.org/10.1080/00036846.2011.589816>

Pan, F., Hall, S., & Zhang, H. (2020). The spatial dynamics of financial activities in Beijing: agglomeration economies and urban planning. *Urban Geography*, 41(6), 849-864. <https://doi.org/10.1080/02723638.2019.1700071>

Parr, J.B. (2014). The regional economy, spatial structure and regional urban systems. *Regional Studies*, 48(12), 1926-1938. <https://doi.org/10.1080/00343404.2013.799759>

Porter, M. (1998). Clusters and new economics of competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77-90.

- Porter, M.E. (2000). Location, competition, and economic development: Local clusters in a global economy. *Economic Development Quarterly*, 14(1), 15-34.
- Potter, A., & Watts, H.D. (2014). Revisiting Marshall's agglomeration economies: Technological relatedness and the evolution of the sheffield metals cluster. *Regional Studies*, 48(4), 603-623. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.667560>
- Şahin, T.M, & Türkoğlu, T. (2017). Türkiye' de mobilya imalat sanayinin mekânsal kümelenme örüntüsü: 2003-2014 yılı karşılaştırmalı lokasyon katsayısı analizi. B. Ayhan, M. Ay, S. Avşaroğlu & Ş. Akpınar (Ed.) içinde, *Sosyal Bilimler ve Beşeri Bilimler Araştırmaları* (ss. 428-436), Çizgi Kitapevi.
- Seçkin, E. (2015). Perakende sektöründeki yapısal dönüşümün Bursa'daki üretim piyasası ile tüketim piyasasına yansımaları. *Megaron*, 10(1), 70-79.
- Taştekin, A. (2018). Türkiye'de bölgesel kalkınma stratejileri ve bölge idareleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(1), 69-83.
- Tian, Z. (2013). Measuring agglomeration using the standardized location quotient with a Bootstrap Method. *The Journal of Regional Analysis and Policy*, 43(2), 186-197.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma makalesi	Yıl	2021	ss.	60-73
Gönderi Tarihi	27.05.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusoder.943660
Kabul Tarihi	24.06.2021	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2021	Ay	Haziran		

Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri*^Δ

A local anecdote type in Erzincan Üzümlü: Çöçem Fikri

Muhammed Sami ÜNAL¹

Yunus AKTEPE²

Öz

Türk sözlü geleneği içerisinde kendine has içerik ve yapısı ile diğer türlerden ayrılan fıkra türü, bir tip etrafında şekillenen ve gülme/güldürme esasına dayalı bir sözlü üründür. Toplumdaki çarpık durumlara eleştirel bir yaklaşım göstermek gibi sosyal bir görev yüklenen bu tür, insan davranışlarında çok karmaşık bir yapı ürünü olan gülme davranışının yanında düşündürmeyi de hedeflemektedir. Bu sözlü ürünler daima bir tip etrafında geliştirilerek aktarılır. Fıkraları meydana getiren sözü edilen tipler, yerel olabildiği gibi ulusal boyutta da tanınabilirler. Bu tipler arasında özellikle mahallî olanlar, kimi özellikleri bakımından farklı fiziksel yapıya da sahip olabilirler. Bu tiplerin, toplumda kendi özellikleriyle kabul görmesinde yine hazırcı cevaplık, gülünçlük, detaylı bir bakış gibi özellikleri önemli rol oynamaktadır. Çoğu zaman eksiklerini tamamlayacak ölçüde zekâlarını ön plana aldıkları görülür. Eldeki çalışma, Erzincan'ın Üzümlü ilçesinde engelli olmasının yanında kıvrak zekâsı ile meşhur olan ve Çöçem Fikri olarak tanınan mahallî bir fıkra tipini tanıtmaktadır. Kaynak kişilerden elde edilen 13 fıkrası ile hayatı aktarılmış, fıkra tipleri içerisindeki yeri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, Yerel Fıkra Tipi, Mizah, Erzincan Fıkraları, Çöçem Fikri

Abstract

Anecdotes that differ from other genres with their unique content and structure in the Turkish oral tradition are an oral product that is shaped around a certain person and based on the principle of making laugh. Anecdotes that can assume a social task, such as showing a critical approach to distorted situations in society; aim to make people think, as well as laughter, which is a very complex structural product of human behavior. These verbal products are always developed around an anecdote type. The aforementioned anecdote types can be locally as well as nationally recognized. Among these types, especially local ones, may have different physical structures in terms of some features. Their repartee, funniness, and detailed perspective an important role in the acceptance of these types in the society with their own characteristics. It is often seen that they put their intelligence to the forefront to complete their disability. The present study introduces a local joke type known as Çöçem Fikri, which is famous for being disabled in Erzincan's Üzümlü town. His life was conveyed with 13 anecdotes obtained from the source people, and his place in the anecdotes types was emphasized.

Keywords: Anecdote, Local Anecdote Type, Humor, Erzincan Anecdotes, Çöçem Fikri

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, sami.unal@erzincan.edu.tr

²Öğr., Doktora öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, yunusaktepe24@gmail.com

1. Giriş

Türk edebiyatında sözlü anlatım geleneği içerisinde yer alan fıkralar, toplumsal olaylara farklı bir yaklaşım tarzı sunarken insanları güldürmesi, eğlendirmesi, kimi zaman düşündürmesi ve kendine özgü yoğun şekli bakımından diğer sözlü anlatılardan ayrılırlar. Türk sözlü geleneği ürünlerinden efsane, masal ve destandan farklı olarak fıkroda temel hedef eğlenmek, güldürmek ve mizah yapmaktır. Fıkralar genellikle “bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış” (Yıldırım, 1999, s. 3) ürünlerdir. Türk edebiyatının birçok ürününe kaynaklık eden ve ürünler hakkında geçmiş dönemler için yorum şansı veren Divânu Lûgati't-Türk'te fıkraya işaret eden maddeler bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un “köğ” ve “külüt” olarak madde başı yaptığı bu iki kavram, gülmece kavramını ve gülünen herhangi nesneyi karşılması bakımından fıkra türüne bir temel teşkil eder. Eserde “Köğ”, “Bir şehir halkı arasında meydana çıkarak bir sene içerisinde gülünen şey, gülmece” (Atalay, 1941, C.3, s. 131) olarak ifade edilir; “Külüt” ise “Halk arasında gülünç olan nesne” (Atalay, 1941, C.1, s. 357) şeklinde izah edilir. Fıkra kelimesi için “fıkranın yanı sıra, geçmiş dönemlerde “latife”, “nükte”, “hikâye”, “mizah”, “destan”, “kıssa”, “masal”, “şaka” gibi isimler de verilmiştir. Diğer Türk topluluklarında ise fıkra türünü adlandırmak için “latife”, “erteği”, “añız”, “nükte”, “yomak”, “değişme”, “şorta söz”, “küldürge”, “anekdot”, “mezek” gibi terimler kullanılmaktadır” (Oğuz, 2015, s. 200). Ayrıca burada sayılmayan ve Tatar Türkçesine ait “kızıklı (kökili), hâl” (Ercilasun, 1991, s. 245) ifadeleri ile Başkurt Türkçesine ait “mărăkâ, kölämäş” (Ercilasun, 1991, s. 244) ifadeleri de fıkranın karşılığında Türk coğrafyalarında kullanılmaktadır.

“Çok geniş bir coğrafi alan içinde oluşan, binlerce yıldan beri sözlü gelenekte yaşayan” (Artun, 2011, s. 9) fıkralar, belirli bir kişinin etrafında şekillenmesinden ötürü “fıkra tipleriyle” var olmuş; bu tipler ise fıkralar sayesinde günümüze değin ulaşabilmiştir. Fıkralar araştırmacılar tarafından tiplere ve muhtevaya göre tasnif edilmiştir. Araştırmacılarından Pertev Naili Boratav, Dursun Yıldırım, Saim Sakaoğlu tiplere göre tasnif yapmış, Nevzat Gözaydın muhtevayı esas almıştır (Kara, 2002, s. 60). Bu tasnifler arasında modern şekli ve kapsayıcı tanımıyla Dursun Yıldırım gösterilebilir. Yıldırım (1999, ss. 25-32), 7 farklı fıkra tipi ortaya koymuştur.¹ Araştırmamıza konu olan Çöçem Fikri, Yıldırım'ın (1999) fıkra tipi başlıklarından “ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler” başlığı altındaki “mahallî tipler” sınıfına dâhil edilebilir.

Sözlü geleneğin en kısa ürünü olan ve “gülme-güldürme” temelinde gelişen bu tür, topluma faydalı birçok işleve sahiptir. Özellikle bireysel özellikleri beğenilmeyen veya herhangi bir engelinden ötürü toplumsal kabulü zor olan kişilerin mahallî birer fıkra tipi olarak ortaya çıkmaları, onları bir birey olarak topluma kazandırmada önemli bir rol oynar. Şöyle ki fıkralar, toplumdan dışlanabilecek yahut kimi toplumlarda asabiyet, hazırcıevaplık, mükemmeliyetçilik vb. gibi bireysel özellikleri tartışma yaratan, kimi zaman da kolunun-bacağının olmayışı, pelteklik, göz yahut kulaktan eksik olunması gibi bir engelleme ünlü kimselerin topluma uyum sürecini hızlandırdığı gibi, keskin zekâları da onları herkesçe tanınan bir tip olarak saygın bir konuma oturtabilmektedir. Bu yönü ile fıkralar, sosyal bir görev üstlenirler. Çalışmamıza konu olan Çöçem Fikri olarak ünlenmiş mahallî fıkra tipinde olduğu gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde herhangi engeli bulunmasına rağmen hayattan kopmayan ve keskin zekâsı ile ünlenen kişiler, yaşadıkları toplumun aslında felsefi kimliğini oluşturan birer değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tiplerin çoğu hareketi veya sözü belki yaşadıkları toplum tarafından hiç dikkate alınmayacakken fıkraları ile ünlenmeleri, onların ciddiyetle eğildiği noktalara daha felsefi bir özellik katarak toplumun dikkat ve önem göstermesine vesile olmaktadır. Toplumdaki herhangi çarpıklığın veya gerginliğin yok edilmesinde insanlar çoğu zaman üstün bir gayretle günlerini harcarken bu gibi noktalara insanı güldürerek yaklaşmak toplumun kültür seviyesini yukarı taşıdığı gibi birey-birey, birey-toplum ilişkilerinde çoğu gecikmenin de önüne geçmektedir. Mevcut problemlere yaklaşım tarzı olarak gülme-güldürme yöntemi, sosyal normlar gereği zor; ancak erbabı için oldukça kolay bir yöntem olarak karşımıza çıkar.

Mizahın ve dolayısıyla fıkraların temelinde olan gülme davranışı, insan temelli hemen her bilim dalına konu olabilecek karmaşık bir davranıştır. Ancak “...gülmeyi teorik olarak incelemek ve yorumlamak, gülmeye ilişkin olumlu ya da olumsuz yargıda bulunmak kolay değildir.” (Erkek, 2017, s. 2). “Gülme” davranışı üzerine yorum yapılmak istenirse tıp, fizik gibi bilimlerin yanında psikoloji, felsefe, sosyoloji gibi sosyal ve beşerî bilimlerin birçok noktasına temas etmek gerekir ki bu durum, bu

davranışın tarihten beri insanla var olmasından kaynaklanmaktadır. Gülmek, herhangi durum karşısında ortaya çıkan ve çoğu zaman kendiliğinden gelişen bir davranış iken bu davranışı kasten ortaya çıkarmak yani güldürmek, oldukça karmaşık ilişkileri içinde barındırabilmektedir. Bergson, insanı “gülen hayvan” olarak tanımlayanlara yönelik olarak “...insanı güldüren hayvan olarak da tanımlayabilirlerdi...” (Bergson, 2014, s. 5) der ve gülmenin ve güldürmenin ancak insana has bir özellik olduğunu vurgular. Toplumda çeşitli formlarla bir araya gelme becerisini kazanmış bir varlık olarak insanlar, birliktelikleri esnasında gülme-güldürme davranışını ortaya koymak istediğinde toplumsal statü, ikili ilişki, mekân, kaygı durumu, samimiyet vb. gibi onlarca farklı boyutu bir araya getirmek ve uygun tepki oluşturmak durumundadır. Çünkü “Mizah, malzemesini bellek, dil ve kültür bağlamlarında işleyerek muhatabına sunar.” (Baş ve Ulu Aslan, 2020, s. 145) Bunun gibi birçok etkenin olduğu bir durumda saniyeler içerisinde kendi isteği ile ve biri tarafından öğretilmeyen bir tepkiyi ortaya koyarak gülmek, insanın kabiliyetleri arasında belki de en ilginç olanıdır. Bu sebeple insanla var olan bu konu yine insanın dikkatini, felsefenin doğuşundan itibaren çekmiş ve gülme-güldürme davranışı üzerine birçok görüş dile getirilmiş, araştırılmıştır. Örneğin Bergson, eserinde “Gülmenin toplumsal bir anlama ve kapsama sahip olduğuna, gülücün her şeyden önce şahsın topluma uyum sağlayamayışının özel bir türünü yansıttığına, sadece insani olanın gülünç olduğuna kanaat getirdiğimiz için öncelikle insanı, karakteri ele aldık.” (Bergson, 2014, s. 87) diyerek gülme ile güldürmenin temelini insanı koyar ve bu davranışları açıklar. Her açıdan insanla var olan ve onu anlamada önemli bir noktada bulunan mizah, toplumun hayatında belirli kalıplara sokulamayacak ölçüde engin ve hızına çoğu zaman yetişilemeyecek ölçüde canlı hâldedir.

Fıkraların toplum hayatına etkisine bakıldığında onların “sosyal sistemi kontrol ederek aksayan ve bozulan yönlerini eleştirerek düzeltici bir görev” (Yıldırım, 1999, s. 30) yaptıkları bilinmektedir. Bu eleştirel yönün, katı bir sistem yerine gülmeyi temele alması belki de toplumda fıkraların çok fazla yer bulması sonucunu doğurmuştur. Nitekim mizahın, işlevsel bakımdan eleştiriye yaslanması (Sarpkaya ve Solmaz, 2021, s. 663) da onun toplumda çok önemli bir noktaya taşınmasına sebeptir.

İnsanın sosyalleşmesinde, sağlıklı bir birey olarak iletişim kurmasında ve hemen hemen tüm ilişkilerin içerisinde bir köşe taşı olarak güldürü sanatı görülebilmektedir. Bu noktada mizah için Türk edebiyatı oldukça geniş bir literatür sunabilmektedir. Öyle ki sözlü ürünlerle başladığı düşünülen edebiyatımızda fıkralar bugün çok geniş bir yer tutmaktadır. Günümüzde topluma mal olmuş Nasrettin Hoca, Bektaşî, Bekri Mustafa, İncili Çavuş, Temel, Aldar Köse vb. fıkra tipleri, hemen her durumda olaylara yaklaşımları sebebi ile onlara farklı bir bakış kazandırabilecek ve insanı güldürerek rahatlatabilecek noktada kendine yer bulabilmektedir. Bugün herkesçe bilinen bu gibi kişilerin yaşadıkları coğrafyalarda ilk olarak mahallî tipler oldukları ve zamanla ulusal hatta uluslararası bir noktaya taşındıkları açıktır. Her bir tipin, toplumda kültürlenmeye etkisi dikkate alındığında günümüzde yerel fıkra tipleri üzerine yapılan çalışmalar, yeni tiplerin tanınırlığında ve edebiyatımıza kazandırılmasında toplumsal olarak da büyük önem arz eder.

Yerel fıkra tipleri üzerine son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında, Erzincan’da Hanım Osman’ı (Kara, 2002), Karadeniz Bölgesi’nde Meletli’yi (Öztürk, 1995), Güneydoğu’nun çoğu yerinde tanınan Gercüşlü’yü (Kardaş, 2018), Keşap ilçesinde İsiyin ve Sümes’i (Aça, 2010), Elazığ çevresinde bilinen Yolyemez Nazmi (Çoban, 2014), Baskilli (Şimşek, 2006), Yolçatılı (Doğan, 2017) ve Ağınlı İbik Dayı (Sakaoğlu, 1989) ile Harput’ta Daldiklinin Osman Ağa’yı (Alptekin, 1996), Konya’da Tayyip Ağa’yı (Sakaoğlu, 1982), Antalya civarında Bilhoslu’yu (Küçükünter, 2020), Çukurova yöresinde Karakülâh Hoca’yı (Artun, 2011), Mersin yöresinde Erdemlili Mudahhar’ı (Çıblak Coşkun ve Kırmızı, 2016), Mutlu Çivit Emmi’yi (Sakaoğlu, 1988), Bulgaristan Türkleri arasında Çarıklı Filozof’u (Özkan, 2020) saymak mümkündür. Tüm bu ferdi fıkra tipi çalışmalarının yanında yerel fıkra tiplerinin tasnif ve tahlili üzerine başta Saim Sakaoğlu olmak üzere birçok bilim insanının çalışmaları mevcuttur. Bilhassa konu ile ilgili olarak Saim Sakaoğlu danışmanlığında İbrahim Altunel (1990), çok kapsamlı bir doktora çalışmasıyla dönemin 71 vilayeti bazında 515 mahallî fıkra tipine ait 811 fıkra işlemiştir.

Görüldüğü üzere Anadolu, edebiyatımızın her noktasında olduğu gibi fıkralarda da özellikle mahallî tipleri ile keskin zekâsını ortaya koymuş, araştırmacılara oldukça zengin bir konu alanı daha sunmuştur.

Eldeki araştırma, daha önce Özdemir'in (2009) yalnızca bir fikrasını çalışmasına dâhil ettiği Çöçem Fikri'nin kaynakçada belirtilen kaynak kişilerden yönlendirilmemiş görüşme yöntemi ile derlenen 13 fikrası ile yerel bir tip olarak kendisini tanıtmayı ve yapılan görüşmelerde hayatı ve fıkralarından elde edilen bilgilerin yorumlanarak tip özelliklerinin ortaya konmasıyla halk bilimine yeni bir fikra tipi olarak Çöçem Fikri'yi kazandırmayı amaçlanmaktadır. Kaynak kişiler, Çöçem Fikri'nin en yakınında olan ve çocukluğundan beri onu tanıyan aile bireyleri, arkadaşları ve yöre halkı arasından seçilmiştir.

2. Çöçem Fikri'nin hayatı

Fikri Ünal, o tarihte bir nahiye olan Üzümlü'de 1953 yılında dünyaya gelmiştir. Doğumu, yöredeki imkânlar neticesinde oldukça zor olmuş ve bu durum engelli olmasına sebep olmuştur. İlk olarak koltuk değnekleri ile yaşlılarından çok zaman sonra yürümeyi öğrenen Çöçem Fikri, yine sağlık imkânlarının yörede yetersizliği nedeniyle tedavi göremediğinden çömelerek yürür vaziyete kadar vücudu gerilemiştir. Bu çömelerek yürüme şekli nedeni ile yörede kendisine “çömelmek” ifadesinden doğduğu hissedilen “Çöçem” lakabını vermişlerdir. Çöçem Fikri, kendisine verilen bu lakaptan küçüklüğünden beri hiç hoşlanmaz ancak yöre halkı onu bu şekilde tanımaktadır. Nitekim Üzümlü'de Fikri Ünal denildiğinde yakınları hariç kimse tanımaz ancak Çöçem Fikri denildiğinde herkes tanır.

Babası sobacılıkla uğraşan Çöçem Fikri, engelli olması nedeniyle okula gidemez ancak okula giden yaşlılarını, köy odalarında seyrederek okuma yazma öğrenir. Arkadaşlarının “kasıtlı olarak yanlış öğretmeleri” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Şubat 2019) sonucu çoğu harf ve rakamı kendine özgü şekillerle yapsa da okuma ve yazma konusunda kendisini oldukça geliştirmiş, anılarını kendi defterlerine yazacak kadar kendince ustalaşmıştır. Anne adı Sallı olan Çöçem Fikri'nin, bir de üvey annesi Ayşe vardır. Kendisini diğer çocuklardan ayrı ve özel olarak Ayşe Hatun sahiplenmiş ve Çöçem Fikri'yi evlat edinerek tüm ihtiyaçlarını son gününe kadar Ayşe Hatun, Çöçem Fikri'nin tabiri ile “cıcığ” (cici/güzel) annesi, bizzat görmüştür. Bu vesile ile Çöçem Fikri öz annesi yerine üvey annesini “anne” bilmiş, ona “cıcığ” diyerek hitap etmiş; kendisini doğuran annesine ise kardeşinin adıyla hitap ederek “Ednan'ın annesi” demiştir.

Babasının hem zanaatkâr hem iyi bir tüccar olması, Çöçem Fikri'nin küçük yaşta ticaretle uğraşmasını sağlamış, henüz 10 yaşlarında Üzümlü sokaklarında ve alınmadığı okul önünde kendi yaptığı küçük “işporta arabasında” o zaman nahiyede bulunması güç olan şeyleri Erzincan'dan getirterek satmıştır. Kendi isteği ile başladığı ticari hayatı, onu sosyal hayata dâhil ederken tüm ilçe tarafından küçük yaşta tanınmasını ve birçok insanla iletişim kurmasını sağlamıştır. 15 yaşlarında işporta arabasıyla yaptığı satışlardan ve çimento kâğıdı toplayıp satmaktan elde ettiği kazanç ile bir dönem hayvancılık yapmış, yaşı ilerledikçe ticaretini ilerletip İran terlikleri getirterek Erzincan sokaklarında satmıştır. Demir, hayvan kemiği gibi geri dönüşüme kazandırılabilen birçok eşyayı yıllarca toplayarak İzmir, Ankara, Kayseri gibi illere nakliyesini de gerçekleştiren Çöçem Fikri, kendisini görenleri, engelli hâline rağmen ulusal boyutta ticaret yapmasıyla şaşırtmayı başarmıştır. Bu ticari zekâsını gören dönemin Üzümlü Belediye Başkanı Lütfü Kafkas belediye aracılığı ile kendisine bir dükkân yaptırıp ticaretini mekân sahibi olarak sürdürmesine olanak tanımıştır. 25 yıl kardeşlerinin de desteği ile işlettiği dükkânında kendisini emekli etmeyi başaran Çöçem Fikri, emekli olduktan sonra ticari hayatta tanıştığı arkadaşlarıyla bağımlı koparmamış; İzmir, Adana, Isparta, Manisa, Nevşehir gibi illere sık sık ziyaretler yaparak sosyal etki alanını birçok ile yaymayı başarmıştır. Hiç evlenmeyen Çöçem Fikri, sadece hayalinde kendisinin görebildiği ve rüyasında nişanlandığını söylediği “Reyhan adındaki sevdası” ile ahirette kavuşacağını iddia etmekte, bu işin sırrını ise kimseye dememektedir (N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Ocak 2019).

1992 Erzincan Depremi'nde hasar alan babadan kalma evinin yanına devlet desteği alarak kardeşi ile beraber kendine bir oda yaptıran Çöçem Fikri, misafirlerini odasının bahçesinde ağırlamaya ve ticaretini yeğenleri aracılığı ile sürdürmeye devam etmektedir. İnce zekâsı, kendine has tabirleri, Erzincan sevdası ile girdiği ortamlarda sevilmeyi başaran Çöçem Fikri'nin tespit edebildiğimiz fıkralarında girişkenliğini, kıvrak zekâsını, yaşama sevincini görmek mümkündür.

3. Çöçem Fikri'nin Fıkraları

3.1. *Hiç de Bismillah değil*

Fikri'nin küçük yaşlarından itibaren arkadaşlarından farklı olması ve “el ağacı” sayesinde çömelir vaziyette yürüyebilmesi, beden gücünün etkili olduğu oyunlarda geri kalmasına sebep olur ancak o, yaşlılarından geri kalmadan onların yaptığı her hareketi yapmak için özel çaba harcar.

Arkadaşları ne yaparsa biraz geriden de olsa yapmaya gayret eden Çöçem Fikri, günlerden bir gün arkadaşları, dereden atlama oyunu oynarken onları seyre dalar. Herkes bu işte çok beceriklidir. Kendisi de derenin karşısına atlamaya karar verir, bir atlar, olmaz; iki atlar, olmaz... Tabii her birinde doğrudan suya düşer, arkadaşları her seferinde onu boğulmaktan zor kurtarırlar. Bu atlama oyununu yapamayacağına tam karar vereceksen, annesinden öğrendiği “Besmele insanı suda yürütür, oğul!” sözünü hatırlar. “Bismillah, bismillah, bismillah...” diyerek tekrar hızlanır ve sudan tam atlayacakken bu sefer suya daha da sert düşer. Kendisini kurtarmaya gelenlere ne elini uzatır ne dönüp bakar, avazı çıktığı kadar bağırır: “Hiç de ‘bismillah’ değil, vula! Hiç de ‘bismillah’ değil!” (H. Işık, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.2. *Ednan'ın annesi*

Çöçem Fikri'nin babası Kemal Efendi'nin ilk hanımı Ayşe Hatun'dan çocuğu olmamıştır. Çöçem Fikri ve tüm kardeşleri, ikinci eşten yani Sallı Hatun'dan dünyaya gelirler. Çocuğu olmayan Ayşe Hatun ise Çöçem Fikri dünyaya geldiğinde engelli olan Fikri'nin bakımını üstleneceğine söz vererek onu evlat edinir. İki annesi olan Fikri için dünya bir yana, üvey annesi, kendi tabiri ile “cıcığ” annesi bir yanadır. Çünkü babası, Fikri henüz küçük yaştaiken ölünce Ayşe Hatun sadece Fikri'nin değil tüm kardeşlerin bakımında büyük rol üstlenmiştir.

Öz annesi Sallı Hatun, Fikri'ye “Sen de benim evladımın!” dese de Fikri hiçbir zaman ona anne demez. Arkadaşları, iki annesi olduğu için Çöçem Fikri'yi alay konusu ederler ancak Fikri, her zaman “Benim annem, bir tane; o da cıcığ annem!” diye karşılık verir. Bu, artık tüm çevresinde bir inat hâline gelir. Ne yapıp edip Fikri'ye iki annesi olduğunu kabul ettirme yarışına büyük küçük herkes dâhil olur. Sürekli sıkıştırılmalara rağmen Çöçem Fikri; Nuh der, peygamber demez! Bütün çevresi bu yarışa girişse de sonuç alamazlar. Fikri için tek anne, “cıcığ” annesi Ayşe Hatun'dur.

Gün gelir, öz annesi Sallı Hatun ölür. Taziye evinde herkes toplanır, Fikri başköşededir. Yakın arkadaşları gelmeye başlar. İçeriden en uyanık olanı uzaktan Çöçem Fikri'yi zora sokmak adına seslenir: “Fikri annen mi öldü, oğul! Başım sağ ola!”

Fikri, dostlar sağ olsun dese iddiayı kaybedecek, sussa kendine yakışmayacak... Anında cevabını verir: “Yok, anam babam benim annem içeride! Ölen Ednan'ın annesi! (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Ocak 2019), (N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Ocak 2019) ve (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.3. *Şükür Müslüman'ına denk geldik*

Çöçem Fikri'nin, evlerinin ilçe merkezinden uzak olması ve arkadaşlarının yanına gidememesi nedeniyle çok sıkıldığını gören babası ona bir bisiklet yapar. Üç tekerlekli ve elle pedal çevirmeli olan bu araç ilk zamanlar, çok işe yarasa da Çöçem Fikri'nin bisikleti hor kullanmasından iyice eskimiştir. Fren sistemi ile güç sistemi zincirle tekerlere bağlanan bu aracının sık sık zinciri atmakta ve kaza yapmaktadır. Karanlıkta eve geç dönerken önünü pek göremeyince bir de zincir attığında muhakkak birkaç kişiyi hastanelik eder. Bu kazaların sonunda Çöçem Fikri'yi kazadan ve vücudunda oluşan yaralardan ziyade, işittiği küfürlere cevap verememek üzmedir. Çünkü hem suçlu hem güçlü olmak istemez ve birçok hakaret işitmesine rağmen sesini de çıkarmaz. İşitilmedik beddua, hakaret kalmasa da Fikri, karanlıkta bisikletini sürmekten vazgeçmez.

Yine bir gece vakti eve dönüş yolunda bisikletin zinciri atar. Etraf karanlıktır, fren de olmayınca durduramaz. Yolda birileri varsa çekilsin diye “Çekilin, fren koptu, kaçın!” gibi uyarılar yapmaktadır. Bisiklet iyice hızlanır, Çöçem Fikri korkmaya başlar, İnsanları uyardığı sesler artık “Allah, Allah, Allah...” nidalarına dönüşmüş, bisiklet de olanca hızını almıştır.

Eve iyice yaklaşınca kıyamet kopar. Çöçem Fikri “Allah, Allah” nidaları ile komşusu Nafiz’in eşek üzerinde tarladan gelen annesine çarpar, kadıncağız korkudan “Bismillah, Bismillah, Bismillah...” diye bağırırken Fikri suçunu bastırmak adına iyice bağırır: “Allah, Allah, Allah...”

Kadıncağız bir yandan “Bismillah, Bismillah...”, Fikri bir yandan “Allah, Allah, Allah...”

Sesleri duyan komşular yardıma çıkarlar. Kadını iyice korkutmamak adına Çöçem Fikri nidalarını keser, çarpmayla duran bisikletinin zincirini düzeltir ve tekrar biner. Her kaza sonrası hakaret işiten Çöçem Fikri, bu sefer “Bismillah, Bismillah” karşılığını görünce meşhur sözünü söyler:

“Şükür, Müslüman’ına denk geldik!” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Şubat 2019) ve (A. Civan, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019).

3.4. Şimdi gitsem de yetişemem

Çöçem Fikri’nin küçüklükten beri camiyle arası pek yoktur. Bektaşi meşrep geçinir. Üvey annesi yani “cıcığ” annesinin ısrarlarıyla arada sırada cumalara gider. Yine bir cuma vakti eli kulağa atmış uzun havasını okurken “cıcığ” annesi seslenir: “Oğul, Fikri sala okunuyor! Acele et ki yetişesin!” Fikri derhal susar, annesini üzmemek adına ağırdan ağırdan camiye gidecekmiş gibi abdestini alır. O kadar yavaş davranmaktadır ki annesi çileden çıkmıştır. Abdest bitip de topal eşeğini ahırdan çıkarmaya giderken yarım saat geçmiş, ezan başlamıştır. Tabii annesinin kaşlar çatık... Fikri sahte bir üzüntüyle annesine döner: “Ana! Eşek topal, ben sakat; şimdi gitsem de yetişemem! Eşeği de kendisi de sağlam olanlarınkini Allah kabul ede...” (A. Civan, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019).

3.5. Kemik ticareti

Çöçem Fikri, hayvan kemiklerini ve demirleri ilçeden ve köylerden toplayarak geri dönüşüme kazandırmakta, bu yolla ticaretini sürdürmektedir. Üzümlü’nün koyun yetiştiriciliği ile meşhur bir köyünde tezgâhını kurar. Hayvan çoksa kemik de çoktur, hesabıyla ticaretine başlar. Köy imamı: “Fikri, burada sana para kazandırmazlar. Akşamları satın aldığın kemikleri muhakkak yükletip götür.” dese de maliyet yüksek olacak diye Fikri imamı dinlemez. Köylülerin toplayarak getirip kendisine sattığı kemikleri çuvalayarak köy meydanında yığar. Kimden aldı ise çuvalın üzerine ismini ve kilosunu yazmayı da ihmal etmez. Kendince tedbirini almıştır.

Çöçem Fikri’nin gözlerinin pek görmediğinden cesaret bulan birkaç kişi her gün sattıkları kemikleri, Fikri köyden ayrılınca çalıp sabah tekrar Çöçem Fikri’ye satarlar. Bu iki üç gün devam edince Fikri durumu anlar. Gençlere, “Dört gündür alışveriş var; çuval sayısı hiç değişmiyor, gençler! Nedir bunun hikmeti?” deyince onlar hep bir ağızdan “İtler götürüyordur, emmi!” derler. Çöçem Fikri dayanamaz. “Onlarca çuvalı üç beş köpek nasıl götürecektir?” demesiyle hemen caminin minaresine çıkması bir olur ve köylüye hitaben bağırır: “Ey köy halkı, ya siz koyun yerine it besliyorsunuz, ahırlarınız hep köpek dolu ya da köyde hiç it yok, gençleri kullanıyorsunuz!” (N. Yeniçeri, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019), (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.6. Altı ay

Çöçem Fikri’nin “cıcığ” annesi bir gün çok rahatsızlanır. Yaşı da iyice geçkin olan Ayşe Hatun’a komşular “ölüm döşeğinde” gözüyle bakarak başında Kur’an okumaya gelirler. Çöçem Fikri haberi alır. Eve geldiğinde herkesin başına toplandığı annesinin yanına kıvrılır. Komşuların Kuran okumaya başladığını da duyunca iyice korkar. Öyle ağlamaya başlar ki insanlar telaş ederler. Birden Fikri susar, içinden şöyle der: “Allah’ım, annem 96 yaşında, yaşını aldı farkındayım ama sen gel, şu “cıcığ” anneme bir 6 ay daha ömür ver; altı ay bittiği gün canını al! Rüyamda gösterdiğin, beni bekleyen güzel Reyhan’ım adına...”

Beş on dakika sonra ölmesi beklenen kadıncağızın nefesi düzelir, gözlerini açar: “Fikri, oğul, yemeğini yedin mi?” deyince konu komşu hayretler içinde kalır. Geçmiş olsun dilekleriyle ayrılırlar. Çöçem Fikri de hayretler içindedir. Ayşe Hatun o günden sonra o kadar diri hâle gelmiştir ki sürekli şikâyet ettiği karın ağrısı bile çekmez olmuştur.

Günler su gibi geçer; bir ay, beş ay derken Fikri'nin duada istediği tarih olan altıncı ay gelir çatar. Evde herkes neşeli, sadece Fikri düşüncelidir. Annesi sapasağlam kalkmış, tarlaya bile gitmiştir. Fikri, annesinin tarlaya gittiğini görünce biraz rahatlasa da içten içe “Yok canım, Yüce Allah beni ciddiye almamıştır, herhalde!” diyerek korkmaktadır. İkinci vakti kıvrana kıvrana eve gelen annesini görünce Çöçem Fikri durumu anlamıştır. Annesi akşam ezanı okunmadan ruhunu teslim eder. Fikri, ellerini semaya açar: “Kurban olduğum Rabb'im, ben nereden bileyim, sen Türk'sün ve Türkçe biliyorsun; hem beni duyup, anlayıp hem de ciddiye alacaksın... Bilsen senden 6 ay değil, 6 sene daha koparmaz mıydım...” (A. Civan, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019).

3.7. *Siz gidiyorsunuz ben de binip geliyorum*

Çöçem Fikri, yaz günlerinde çarşıya eşeği ile gidip gelir, kışları ise kardeşinin arabası ile yolculuk yapar. Annesinin ölümü ile iyice sarsılmıştır. Eş dostla eğlenmek şöyle dursun iki kelam sohbeti bile kesmiştir. Daima hüznüldür; pek yemek yemez, çok sevdiği mertliğini bile ailesine, eş dostuna yapamaz olmuştur. Hayatında dönüm noktası olan annesizlik, yaşı da geçmiş olmasına rağmen onu derinden etkilemiştir. Her zamanki neşesi olmayınca kardeşi duruma el atar. Onun hazırcevaplığını geri getirmek için sinirlendirmeye niyetlenir. Bir akşam arabayla eve giderlerken kardeşi: “Ağabey, senelerdir her kış arabamla gidip geliyoruz. Üç beş liralık benzin de sen al, şu arabaya!” deyince Fikri hafiften doğrulur ve suskunluğunun pasını sökercesine öksürerek “Kardeş, benim için mi gidiyor bu araba? Siz gidiyorsunuz, ben de şuraya sıkışıp geliyorum!” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Ocak 2019).

3.8. *Bizde ikisi de yok*

Çöçem Fikri, geri dönüşüme kazandıracığı kemikleri iyice toplatmış, dayısının oğlu Parmaksız Celal'in “Ford” kamyonunu tutmuştur. Kemikleri yükletir ve yola düşerler. Yozgat'a götürüp kemikleri sattıktan sonra İzmir'e yine ticaret için geçerler. İzmir'e varırlar ancak arabanın eski olması, yol masrafı derken tüm paraları biter. Aklına baba dostu Refik Bey gelir. İzmir'e yıllar evvel gitmiştir ve çok zengin olduğu haberleri çıkmıştır. Sorup soruşturup adamı bulurlar. Gerçekten de Çöçem Fikri'nin baba dostu Refik, çok zengin olmuş, fabrikalar kurdu muştur. Varırlar yanına, kendilerini tanıtır. Zengin adam yılların memleket hasretini dindiren Çöçem Fikri ve arkadaşını günlerce misafir eder. Tabii beş parasız kaldıklarını bir türlü diyemeyen Fikri'yi, arkadaşı Parmaksız Celal sıkıştırır: “Fikri, bir hafta oldu, iste borcu da alıp gidelim, çoluk çocuk mahvolacak!”

Fikri, söz arasında beş parasız kaldıklarını, utancını kırarak anlatmaya karar verir: “Refik Amca, senin için çok zenginleşti dediler!” deyince Refik hiç cevap vermeden ikisini de alır ve iş yerlerini, fabrikasını gezdirmeye başlar. Akşama kadar malı, variyeti gezmekle bitmeyen Refik, en son: “Olduk oğul, olduk ama para geldikçe din gitti bizden...” der. Bunu duyan Fikri'ye fırsat doğmuştur: “O da bir şey mi emmi, bizde ikisi de yok...” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019).

3.9. *İşine gelmiyorsa²*

Üzümlü, 1987 yılında belde belediyeliğinden ilçeliğe yükseltildikten sonra belediye seçimleri daha da önemli hâle gelmiş, başkan adayları ve tarafları arasında daha sert mücadeleler başlamıştır. Her konuda olduğu gibi bu konuda da söyleyecek sözü olan Çöçem Fikri, bu siyasi tartışmalarda her zaman açıkça tavrını ortaya koymuş ve sözünü hiçbir zaman esirgememiştir.

Seçim zamanı yaklaştıkça çay ocakları, köy odaları hatta camiler bile ikiye, üçe bölünür hâle gelir. Çöçem Fikri oturduğu çay evinden ilçe meydanının ortasındaki köprüye dikilir, korkulukların üzerine çıkar, karşı grubun çay ocağında seçim için bir türlü ikna edemediği amcasının oğlu Yaşar da vardır. Ne yapmışsa onu bu tarafa geçirememiştir. Amcasının oğluna karşı dolu olan Çöçem Fikri bağırma, sayıp sövmeye başlar: “Köprü'nün o tarafında kim varsa...”

Amcasının oğlu Yaşar, dayanamayıp “Emioğlu, bana da mı diyorsun? Ben de bu taraftayım!” deyince Fikri cevabını verir: “İşine gelmiyorsa geç köprüden bu tarafa!”^{3 ve 4} (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.10. Kardeşimden değerli mi

1992 Erzincan Depremi sonrasında, mülk sahipleri Erzincan'ı terk etmeye başlamış; bir araba anahtarına, bir ev değişerek çok cüzi miktarlar karşılığında yerlerini, yurtlarını bırakıp göç etmiştir. Çöçem Fikri, o dönem ticaretinin en iyi zamanlarındadır. Cebinde mark olmadan dolaşmayan Fikri, Erzincan'da yine bir iş için bulunduğu sırada cebindeki 3000 mark karşılığında, depremden korkup göçü kafasına koymuş bir vatandaşın yerlerini satın alır. Bu yer bugün Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Rektörlüğünün eskiden bulunduğu bölgeye yakın bir muhitte, o gün için şehre uzak ancak bugün için şehrin ortası sayılabilecek yaklaşık 20 dönüm bir yerdir. İki ev ile farklı farklı dört parsel bahçeden oluşan ve o gün için 3000 marktan belki on kat daha pahalı olan yeri, Fikri yalnızca cebindeki parasını vererek satın almış ancak tapu işlemleri ertesi güne kalmıştır. Durumu, heyecanla gelip üniversite tahsilli olduğu için kardeşi Adnan'a anlatır. Kardeşi, Çöçem Fikri'nin yüzüne karşı hiçbir şey demez ancak eş dostun yanında küçümseyip "Fikri ağabeyim de deprem bölgelerine binlerce mark yatırıyor!" diyerek kızgınlığını belirtir. Bu söz, Çöçem Fikri'nin kulağına gidince Fikri, sabahı beklemeden bir taksi tutarak Erzincan'a gider; ev ve bahçelerini aldığı adamla olan ahdini bozup parasını geri alır.

Soranlara da "Kardeşimden değerli mi? Adnan istemedi, ben de almadım!" diyerek çıkışır ve konuyu kapatır. Aradan aylar geçer, alamadığı arazilerin değerlerini duydukça iç geçiren Çöçem Fikri, tıpkı zamanında kardeşinin yaptığı gibi eş dost meclisinde bu konu açıldığında "Benim kardeşlerimden hiçbir şey değerli değil ama her mektep okuyanın akli ticarete yatar zannettik, trilyonlara efelendik." der ve ettiği zararın intikamını, zamanında arkasından konuşan kardeşinden alır. (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019), (H. Işık, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) ve (N. Yeniçeri, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.11. Şişelerim çalışıyor

Çöçem Fikri, ağaçların çiçek açtığı nisan ayının ilk haftasında elinde siyah poşetlerle Erzincan'dan gelmeyi adet edinmiştir. Görenler ve poşetin içindeki şişelerin sesinden yorum yapanlar, Fikri'nin içki içtiğini düşünür ve ayıplarlar. Aslen işin görüldüğü gibi olmadığı yıllar sonra anlaşılır. Herkes bahar gelip de bağlara inmeye başladığında kardeşleri okuyan Fikri'nin herkesten önce toprağı kazılır, düzenlenir ve bağı, bahçesi hazır hâlde görülür. Kimse bu duruma anlam veremez. "Sen bu bağı, bahçeyi bu hâlde nasıl herkesten önce hazırlıyorsun?" diyenlere ise "Şişelerim çalışıyor!" diyerek Erzincan'dan getirdiği içkileri ve insanların kendisini kınamasını hatırlatır. Durum tüm ilçede yayılmaya başlayınca diğer sene, nisan ayının ilk haftası Fikri'yi arkadaşları takibe alırlar. Çöçem Fikri'nin Erzincan'dan getirdiği içki şişelerini, bağın çeşitli yerlerine gömdüğünü, öğleden sonra da civardan içkiye düşkün kimseleri toplayıp bağa, yemeğe getirdiğini görürler. Misafirlere güzelce yemeklerini yedirdikten sonra her birinin aklına içkiyi düşürüp bağda şişelerin gömülü olduğunu söyleyen Fikri, yalnızca arkasına yaslanır ve seyrederek. Eline kazmayı, küreği alan gençler üzüm çubuklarının arasına koşar ve bir saat içinde bağın çapalanıp kazılması, temizlenmesi tamamen hallolmuş olur. İki taraf da memnundur ve gerçekten Çöçem Fikri'nin "şişeleri" çalışıyordu. (N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019), (H. Işık, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) ve (N. Yeniçeri, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.12. Beş dakika sükût

Çay ocağında toplanan Fikri'nin arkadaşları, kendi aralarında bir plan yaparlar. Çöçem Fikri'nin hazırcavapları ile süreklili herkesi susturması ve alt etmesi gibi kendileri de el birlik olup onu alt edeceklerdir. Düzen kurulur ve masa kalabalıklaşır. Çünkü Fikri'nin sözleri ile ezmediği kişi sayısı, çay ocağında pek azdır. Heyecanla Fikri'nin gelmesini beklerler. Fikri, eşeği ile gelir ve her zamanki gibi komik bir sıçrayış ile eşekten atlar. Herkesin bu durumu seyretmesi ve katıla katıla gülmesinden Çöçem Fikri bir komplo içerisinde olduğunu sezmiştir. İçeri girdiğinde herkesin, hiç olmadık kadar kalabalık şekilde kendisini beklediğini görür. Kıkırdamalar yaklaştıkça azalmış ve Çöçem Fikri durumun iyice farkında olmuştur. Herkes sırası ile bir şeylerden konuşur ve yeri geldiğinde Fikri'den cevabını alarak susar. İçlerinden biri: "Fikri, hep biz konuştuk; biraz da sen konuş, dinleyelim! Sıra sende." deyince heveslerini kursaklarında koyacak söz gelir:

“Sıra bende mi? Öyleyse... Hele beş dakika sükût!” (N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Ocak 2019), (H. Işık, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) ve (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.13. *Sen bir de beni kavak budarken görseydin*

Çöçem Fikri, arkadaşı Nurettin’le Ekşisu Mesire Alanı yolundan Erzincan’a gitmektedir. Eski yoldaki kum yığınlarını, gerek karanlıktan gerekse Nurettin’in acemi şoförlüğünden göremez ve kum yığınına çarparlar. İkisi de aracın içinde kalmıştır. Sicim gibi yağın yağmurdan ötürü Çöçem Fikri araçtan inmez, Nurettin ise araçta sıkışmıştır. Bir iki saat sonra olay yerine gelen Jandarma ekipleri, Nurettin’i çıkarırlar. Fikri’ye ise bağırlar: “Amca, sıkıştın mı?”

Çöçem Fikri tuvaletinin gelip gelmediğini sorduklarını sanarak “Oğul, sıkıştım, ne oldu ki?” der. Jandarma: “Dur, amca çıkaralım!” deyince Çöçem Fikri, iyice yanlış anlayarak endişeyle karışık sinirlenir ve kilitli kapı açılmayınca kırık camdan bir sıçrayışta aşağı atlar. Jandarma komutanı, Çöçem Fikri’yi tanımadığından kazada bu şekilde sakatlandığını sanarak oracıkta bayılır. Çöçem Fikri, bayılan komutanın başına gelir ve şöyle der:

“Komutan, şimdi arabadan bir sıçrayışta indiğimi gördün bayıldın; sen bir de benim gençken kavağa çıkıp da kavak budadığımı görseydin demek, ruhunu teslim ederdin!” (N. Yeniçeri, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

4. Sonuç

13 fıkrası derlenen Çöçem Fikri, Erzincan’ın Üzümlü ilçesinde herkesçe tanınan ve engelli olmasına karşın yaşama sevinciyle dolu bir yerel fıkracıdır. Kurduğu ticari ilişkilerin il dışına çıkmış olması ve Türkiye’nin çoğu yerinde kurduğu dostluklar, zor hayat şartlarına rağmen kendisini bugün rahat bir konuma taşıyacak kadar maddi zenginliği, fıkralarında da görülen keskin zekâsı ile yakından ilgilidir. Fıkralarında, gülünçlüğü yanında inatçılığı da açıkça görülen Çöçem Fikri, fıkracı tipleri içerisinde “ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler” başlığı altındaki “mahallî tipler” sınıfına dâhil edilebilir. Engelini geri planda tutarak zekâsını ön plana çıkarması, onun hayata küsmemesini sağladığı ve kendisini bir birey olarak topluma kabul ettirmesinde fıkralarının büyük etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle ilçesine ve iline olan bağlılığı, ticaretteki cesur kararları, kısa zamanda tanınmasına sebep olmuştur.

Fıkraları içerisinde kendi engeli de dâhil olmak üzere çoğu noktaya alaycı bir bakış sergilediği ve Bektaşî yaklaşımıyla insanlara baskı boyutunda bir gelenek hâline dönüştürülen kimi bilgileri, örneğin Altı Ay adlı fıkrasında Arapça olmayan duaların kıymetsiz olduğu vb. anlayışları, alaya aldığı; insanların görmeden hüküm vermesi (Şişelerim Çalışıyor), engelliye karşı duyarsız davranışlar (Şükür Müslüman’ına Denk Geldik), siyasi ayrışmalar (İşine Gelmiyorsa) gibi toplumsal aksaklıklara fıkraları ile yön çizdiği açıkça görülmektedir. Herkesçe tanınan tiplerle kıyas edildiğinde kimi özelliklerin benzeştiği de görülür ki bunlardan biri Çöçem Fikri’nin eşiğidir. Yıllarca ona refakat eden eşiği teknoloji ile beraber yerini elektrikli motosiklete bırakmış, günümüz imkânları ve bu imkânların bir parçası olan, kimi zaman insana zarar verebilen trafik kazası vb. hadiseler Çöçem Fikri için bir malzeme hâline dönüşebilmiştir. Yine genel olarak fıkralarda mekân olarak tercih edilen yerler, kalabalıkları içinde barındıran yerlerin yanında göl, dağ, mezra gibi seyrek nüfuslu yerlerken Çöçem Fikri’nin fıkralarında dere, köprü, yas evi ve kiraathaneler; kalabalığı içinde barındıran önemli mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meslek olarak bakıldığında bir hoca veya din görevlisi olmayan ve Erzincanlı bir diğer mahallî fıkracı tipi Hanım Osman gibi ticari faaliyetlerle geçimini sağlayan Çöçem Fikri; Kayserili, Karadenizli gibi doğrudan yöre ismi ile anılmaz, onu tanıtacak esas nokta herhangi bir mekân değil, engelinden ötürü verilen “Çöçem” lakabıdır. Fıkralarının çoğunda yaşanan hadiseler yöre halkı, ailesi ve arkadaşları etrafında gelişirken Kemik Ticareti, Bizde İkisi de Yok adlı fıkralarında mesleği gereği ortaya çıkan olaylar onun mizahına temel teşkil eder. Özellikle Bektaşî tarzda olaylara yaklaşım sergilediği fıkralarında toplumun bir gelenek hâlinde sıkıca bağlı olduğu ve dinî kural zannettiği çoğu duruma ince bir gönderme söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında Altı Ay adlı fıkrasında yaratıcıya hitabındaki samimiyeti ve insanlara yaklaşım tarzına benzer tutumu Çöçem Fikri’nin Bektaşî meşrep tavrının içi

Ünal, M. S. & Aktepe, Y. (2021). Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri.

boş bir söylemden ziyade Tanrı'ya duyduğu yakınlıkla ilgili olduğunu göstermektedir. “Kardeşimden Değerli Mi” adlı fıkrasında ise eğitimden mahrum bir hayatta kendi başına okuma yazma öğrenen bir tip olarak bilhassa ticarete zekânın önemine ve tecrübenin değerine yaptığı vurgu açıkça ortadadır. Yine “Şişelerim Çalışıyor” adlı fıkrasında bir fıkra tipi için hazırcıevaplık, gülünçlük veya ince alayın herhangi bir motifle ortaya konabildiği, tıpkı Nasrettin Hoca'da “ip”ten fıkra ortaya konmasına benzer bir şekilde görülebilmektedir. Tüm bunların etrafında fıkraları ve kendine özgü yaklaşımları ile yöre halkına kendisini tanıtır bir konumda kabul ettiren Çöçem Fikri, engeline aldırılmadan giriştiği ticari faaliyetler ve dostluk ilişkileri ile toplumda saygın bir birey olmayı başarmış, halk bilimimize Erzincan'ın Üzümlü ilçesine ait mahallî fıkra tipi olarak girmeyi hak eden bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederiz.

6. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

7. Katkı oranı

Çalışmanın yazarları olarak makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğumuzu beyan ederiz.

NOTLAR

1- Geniş bilgi için: Dursun Yıldırım, Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Ankara: Akçağ Yay., 1999. ss. 25-32.

2- Bu fıkranın bir diğer şeklini Halil İbrahim Özdemir, şöyle kayda geçer: Fikri zil zurna sarhoştı. Köprünün üzerine çıktı ve sövmeye başladı: “Köprünün bu tarafında kim varsa...” diye başladı. Sövdüğü taraftan ona doğru gelen dayısı sitemkâr bir tavırla: “Yahu bana da mı sövüyorsun?” dedi. Fikri umursamaz bir edayla başını salladı: “İşine gelmiyorsa geç bu tarafa.” (Fıkırada anlatılan olaya şahit N. Y. Ünal tarafından fıkranın anlatımı biraz farklıdır. (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) Ayrıca Çöçem Fikri'nin sarhoş olduğunun birçok yerde geçmesi, onun hem korkusuz hem umursamaz tavırlarından kaynaklanmaktadır. Kendisinin hayatının hiçbir döneminde içki kullanmadığı, kaynak kişilerce belirtilmektedir. (Y. Ünal ve N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) Yine bahsi geçen fıkra, Sarpkaya ve Solmaz'ın (2021) belirttiği “...mizah, aslına bakılırsa bütün unsur ve bileşenleriyle bağlamsal açıdan mekâna, işlevsel bakımdan da eleştiriye yaslanır.” (Sarpkaya ve Solmaz, 2021, s. 663) mizah tanımına doğrudan uymaktadır.

3- O dönemki seçimleri, Çöçem Fikri'nin taraf olduğu kesim, çok az bir farkla kazanmıştır. İlçe siyasetine cevabı ile yön verdiği söylenir. (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019)

4- Çöçem Fikri'ye Belediye Başkanı Lütfü Kafkas, ticaretini sürdürmesi için dükkân yapıp verdiği dükkânı köprünün karşı tarafına yaparak şöyle dediği söylenir: “Ey köylüler, Fikri'nin elinden karşı tarafı da kurtardık!” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Şubat 2019).

5- İki yazar tarafından da yapılan yönlendirilmemiş görüşmeler, derginin kaynakça gösterim formatı gereği ve APA'nın son sürümünde belirtilen “kişisel görüşme verilerinin kurtarılabilir kaynak olmamasından” hareketle “Kaynakça” listesinde sıralanmamıştır. Geniş bilgi için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/citations/personal-communications> [23.06.2021] adresine bakılabilir. Derlenen fıkraların kaynak kişisi hemen verinin yanına parantez içinde yazılmıştır. Kaynak kişilere erişmek için birinci yazarla irtibat kurulabilir.

Ünal, M. S. & Aktepe, Y. (2021). *Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri*.

Ekler

Çöçem Fikri'nin 2019 yılında ikinci yazar tarafından çekilmiş fotoğrafları (ikinci yazarın arşivinden):

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2010). Türk mahallî fıkra tiplerine Giresun'dan bir örnek: İssiyyin ve Sümes. İçinde *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu: Bildiriler* (Cilt 2, ss. 636-646). Giresun Belediyesi.
- Alptekin, A. B. (1996). Harput'lu fıkra tipi; Daldiklinin Osman Ağa. *Erciyes, 19*(218), 29-32.
- Altunel, İ. (1990). *Anadolu mahallî fıkra tipleri üzerine bir araştırma (inceleme-metinler)* (Tez No. 12254) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Artun, E. (2011). Çukurova fıkra anlatma geleneğinde yerel fıkra tipi: Karakülâh Hoca fıkraları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, (9)*, 9-24.
- Atalay, B. (1985). *Divan-ı lügati't Türk tercümesi I, II, III, IV*. TTK Yayınları.
- Baş, B. & Ulu Aslan, E. (2020). Mizahın sınırları: "Gülme"nin memleketi olur mu? *Millî Folklor, 16*(127), 143-155.
- Bergson, H. (2014). *Gülme* (Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, 2. baskı) (Çev. Devrim Çetinkasap). İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal çalışma 1924'te yayımlandı).
- Çıblak Coşkun, N. & Kırmızı, Ö. (2016). Mersin yöresinden mahallî bir fıkra tipi örneği: Erdemlili Mudahhar. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 31*(31), 27-42.
- Çoban, V. (2014). Mahallî fıkra tiplerimizden Yolyemez Nazmi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 4*(4), 96-107.
- Doğan, O. (2017). Yolçatılı fıkra tipi üzerine bir araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 5*(11), 258-272.
- Ercilasun, A. B. (Ed.). (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü* (Cilt I). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erkek, F. (2017). Kahkaha toplumdan yana: Henri Bergson'un gülme yorumu. *Dört Öge, 5*(11), 1-16.
- Kara, R. (2002). Tercanlı fıkra tipi Hanım Osman (hayatı-fıkra tipleri içindeki yeri- fıkraları). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(2), 59-68.
- Kardaş, C. (2018). Gercüslü fıkra tipi üzerine bir değerlendirme. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 17*(17), 87-106.
- Küçüktuncer, M. (2020). Gazipaşa'da Bilhoslu fıkra tipi ve Bilhos fıkraları. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(1), 1-8.
- Oğuz, Ö. (Ed.). (2015). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Grafiker Yayınları.

Ünal, M. S. & Aktepe, Y. (2021). *Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri*.

Özdemir, H. İ. (2009). *Erzincan fıkraları* (2. baskı). Doğu Kitabevi.

Özkan, İ. (2020). Bulgaristan Türklerinde bir fıkra tipi: Çanklı Filozof/Gerenli. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 2(2), 1-16.

Öztürk, A. O. (1995). Karadeniz bölgesinden bir fıkra tipi: Meletli. *Milli Folklor*, 27, 64-65.

Sakaoğlu S. (1982). Konyalı nüktedan Tayyip Ağa'nın fıkra tipleri içindeki yeri. *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şerif Baştav'a Armağan*, 105-112.

Sakaoğlu, S. (1988, 2-4 Aralık). Mut'lu bir fıkra tipi: Çivit Emmi. İçinde 2. *Mersin Milli Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri* (ss. 138-145), Mersin. Yay. Haz. Hilmi Dulkadir, Mersin Halk Eğitimi Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü Yayınları.

Sakaoğlu, S. (1989). Ağınlı fıkra tipi İbik Dayı (hayatı- fıkra tipleri içindeki yeri- fıkraları). *Türk Kültür Araştırmaları*, XXVI(2), 57-68.

Sarpkaya, S. & Solmaz, E. (2021). Mizah ve mekân ilişkisinde Tebriz: latifeler, eşekler kahvesi ve dübbeler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2), 661-680.

Şimşek, E. (2006). Türk fıkra tipleri arasında "Baskilli" fıkra tipinin yeri. İçinde *Mitten Meddaha Türk Halk anlatıları Uluslararası Bildirileri* (ss. 256-279). Gazi Üniversitesi, THBMER.

Yıldırım, D. (1999). *Türk edebiyatında Bektaşî fıkraları*. Akçağ Yayınları.

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi
KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL
SCIENCES

Makale Türü	Araştırma makalesi	Yıl	2021	ss.	74-91
Gönderi Tarihi	28.05.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusosder.944219
Kabul Tarihi	26.06.2021	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2021	Ay	Haziran		

Hedonik tüketimle yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişki: Ampirik bir araştırma*^Δ

The relationship between hedonic consumption and new media literacy: An empiric study

Fikret IŞIK¹
 Yeşim AYTOP²

Öz

Hazcılık pazarlama, ekonomi ve sosyoloji gibi birçok sosyal disiplinin odağındaki araştırma konularından biridir. Gelişen her teknolojiyle birlikte hazcı tüketimin etki ve tartışma alanı da genişlemektedir. Bu çalışmada, hedonik tüketim ile yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişkiyi yapısal eşitlik modeli yardımıyla ortaya koymak amaçlanmıştır. Veriler çevrimiçi olarak Türkiye genelinde uygulanan anket ile toplanmıştır. Hazırlanan ankette Yeni Medya Okuryazarlığı Ölçeği ile Hedonik Tüketim Ölçeği kullanılmıştır. Hazırlanan çevrimiçi anket farklı şehirlerden 896 kişi tarafından doldurulmuştur. Elde edilen birincil veriler betimsel ve keşifsel istatistik yöntemlerle analiz edilerek literatürdeki bulgularla karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda yeni medya okuryazarlığı ile hedonik tüketim arasında pozitif yönde fakat düşük düzeyli bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hedonik Tüketim, Yeni Medya Okuryazarlığı, Prosumer, Hazcı Tüketim, Yapısal Eşitlik Modeli.

Abstract

Hedonism is one of the research topics at the center of many social disciplines such as marketing, economics and sociology. With each developing technology, the domain of influence and discussion of hedonic consumption is expanding. In this study, it is aimed to reveal the relationship between hedonic consumption and new media literacy with the help of structural equation model. The data were collected online with a questionnaire applied throughout Turkey. New Media Literacy Scale and Hedonic Consumption Scale were used in the prepared questionnaire. 896 people from different cities filled out the online questionnaire. The primary data obtained were analyzed with descriptive and exploratory statistical methods and compared with the findings in the literature. As a result of the research, a positive but low level relationship was found between new media literacy and hedonic consumption.

Keywords: Hedonic Consumption, New Media Literacy, Prosumer, Hedonic Consumption, Structural Equation Model.

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Makale, 2020 yılı öncesi uygulanan (2019 yılı) anket çalışmasında toplanan verilerden üretilmiş olması nedeniyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa MRB MYO, Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, fikret@alanya.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Pazarcık MYO, Dış Ticaret Bölümü, yesimmeral@ksu.edu.tr

1. Giriş

Bazen kutsanan bazen lanetlenen tüketme eyleminin, vasıflarıyla ilgili tartışmalar hiç bitmese de varlığı asla yadsınmamıştır. Pazarlama ise tüketme eyleminin nedeni ve sonucu olarak tartışılmaktadır. Tartışmaların büyük çoğunluğunun hedonik tüketim etrafında yoğunlaştığı söylenebilir. Hedonik tüketimin daha çok tartışmaya konu olması, yalnızca etik kaygılardan değil, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin de büyük oranda hedonik tüketim etrafında şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Fizyolojik ihtiyaçların üretim ve tüketimi, tartışmaların göreceli olarak dışında kalsa da zaten toplam ekonomik faaliyetlerin içindeki hacmi de oldukça kısıtlıdır. Öte yandan, üretim ve tüketimin tartışmalara konu olan bölümü, birey ve toplumların yaşadığı olumsuzluklar kadar, medeniyetin nimetlerinin de kaynağıdır.

Pazarlamadaki çağdaş yaklaşımlar, tüketicilere odaklanmakta ve onların davranışlarını çözümlenmeye (Odabaşı & Barış, 2012, s. 20), gerektiğinde bu davranışları yönlendirmeye ve stratejilerini bu doğrultuda belirlemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda hedonik tüketim de literatürde çok sayıda değişkenle ilişkili olması nedeniyle araştırmaya konu olmuştur (Huber vd., 2018; Alba & Williams, 2013; Hirschman & Holbrook, 1982). Bu ve benzeri birçok araştırmada yeni medya ile hedonik tüketim arasındaki ilişki incelenmiş (Liv d., 2020; Martín-Consuegra vd., 2019; Jang vd., 2019; Mucundorfeanu & Lupuş, 2018), fakat yeni medya okuryazarlığı ile hedonik tüketim arasındaki ilişkiye değinilmemiştir. Öte yandan sürekli yenilenen özellikleri nedeniyle yeni medyanın etkileri yeni araştırmalara ihtiyaç yaratmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yeni medya okuryazarlığının hedonik tüketim üzerindeki etkisini ortaya çıkararak literatüre katkıda bulunmaktır.

2. Literatür taraması

Tüketime ilişkin sınıflandırmalardan biri de faydacı ve hazcı tüketim ayrımıdır. Çağımızda tüketimin büyük oranda hazcı olduğu genel kabul görmektedir. Geçmişte tüketimin faydacı olduğunu düşünenler varsa da, bu konuda fikir birliği yoktur (Levy, 1959, s. 117). Faydacı tüketim ürünün işlevine ve nesnel özelliklerine yöneliktir. Burada tüketen rasyonel, modern tüketicidir (Odabaşı, 2006, s. 116), tüketilen ise nesnel varlıklar, somut ürünlerdir. Hedonik tüketimde ise duygulara dayanan tepkiler ve hazlar (Çelik, 2017, s. 49) ön plandadır. Burada tüketen hedonik tüketicidir, tüketilen ise öznel semboller (Odabaşı, 2006, s. 116) ve sembolik ürünler (Holbrook & Hirschman, 1982, s. 93; Ünal & Ceylan, 2008, s. 282) ve psikolojik tatmin aracıdır (Aytekin & Ay, 2015, s. 153). Hedonik tüketimde tüketilen şey bazen işlevsel yararlarla birlikte öznel semboller, çoğu zaman da yalnızca sembolik ürünlerdir. Faydacı tüketicinin çoğunlukla ürünleri (mal ve / veya hizmetleri) yaşamlarını devam ettirmek üzere (Papatya & Özdemir, 2012, s. 161) temel fonksiyonları nedeniyle, hedonik tüketicinin ise keyif, mutluluk gibi duygusal nedenlerle veya sahip oldukları anlamlar nedeniyle satın alırlar (Akgül & Varinli, 2017, s. 3; Solomon, 2003). Bu anlamlar ürünlere yüklenen ve tüketildiğinde tüketene aktarıldığı düşünülen anlamlardır. Khan, bir tüketimin hazcı mı yoksa faydacı mı olduğuyla ilgili tartışmaları, tüketicinin için o şeyin ihtiyaç mı yoksa lüks mü olduğuyla ilişkilendirmiş ve bunun göreceli olduğunu savunmuştur (Khan & Dhar, 2006, s. 259). Bir ürün veya hizmetin hangi özelliğinden dolayı satın alındığını gösteren sıfatlar, faydacı ve hedonik tüketiciler arasında belirgin farklılıklar göstermektedir. Faydacı tüketiciler ürün veya hizmetleri “etkililik, işlevsellik, gereklilik, kullanışlılık, fayda, sorun çözücülük gibi sıfatlarla nitelerken; hedonik tüketiciler ise eğlence, heyecan, zevk, hislere hitap etme, hoş, komik, mutluluk, keyif, neşe (Spangenberg vd., 1997, s. 312) vb. sıfatları kullanarak nitelenmektedir. Arnold ve Reynolds, yaptıkları ölçek geliştirme çalışmasında hedonik alışveriş nedenlerini macera arayışı ve rahatlamak, fikir edinmek, yarış heyecanı, sosyal amaçlı ve başkaları için alışveriş yapmak şeklinde belirtmişlerdir (Arnold & Reynolds, 2003, ss. 87-93).

Tablo 1

Faydacı ve Hedonik Tüketimle İlgili Nitelemeler

Faydacı Tüketim	Hedonik Tüketim	
Mikro ekonomi ve klasik karar teorisi, rasyonel	Motivasyon irrasyonel	araştırmaları, (Holbrook & Hirschman, 1982, s. 132) (Babin, Darden & Griffin, 1994, ss. 644-656)
Nesnel varlıklar	Öznel semboller	(Hirschman & Holbrook, 1982, s. 93)(Grubb & Grathwohl, 1967; Levy, 1959; Odabaşı, 2006, s. 116)
Planlı	Plansız	(Rook & Fisher, 1995, s. 305)
İşlevsel	Sembolik	(Grubb & Grathwohl, 1967; Levy, 1959)
Duyular	Duygular	(Odabaşı, 2006, s. 113)
Sorunlara çözüm arayan Mantıklı	Haz Heyecan, hayal (empoze edilen) Fanteziler Çoklu duyusal	(Babin vd., 1994, ss. 644-656; Hirschman & Holbrook, 1982, s. 139; Rook & Fisher, 1995, s. 305)
Modern	Post modern	(Bocock, 1997, s. 84; Brown, 1995, ss. 19-25)
Alışveriş tamamlanması gereken bir görevdir	Alışveriş eğlenceli boş zaman etkinliğidir (deneyimsel bakış)	(Holbrook & Hirschman, 1982, s. 132)(To, Liao & Lin, 2007, s. 776)(Chang, Eckman & Yan, 2011, s. 234); (Solomon, 2003, s. 183)
Sorunlara çözüm aranır Mantıklı ve etkin hareket etmenin peşindedir	Yaratılmış ihtiyaçlar Reklamlar Sosyal statü ve kimlik kazanma	(Babin vd., 1994, ss. 644-656; O'Shaughnessy & O'Shaughnessy, 2002, ss. 530-531)
Ürünün teknik ve fonksiyonel özellikleri önemlidir	Statü ve prestije sahip olma Sınıf atlama	(Odabaşı, 2006, s. 150)
İhtiyaçlar İhtiyaç istek ayrımı vardır.	Lüksler Yükseltilmiş uyarma Genişletilmiş ilgilenim Gerçeklerden kaçma	(Babin vd., 1994, s. 646; Ratneshwar & Mick, 2005, s. 146)
	Sınırsız ve doyumsuz	(Featherstone, 1993, ss. 28-29)
	Lüks mallar	(Tıgılı & Akyazgan, 2003, s. 23)
	Dayatılan sahte gereksinimler ve istekler	(Debord, 1996, s. 39)
	Markalar daha önemli	(Grubb & Grathwohl, 1967, s. 25)

Hazcı tüketim söz konusu olduğunda akla ilk önce yüksek gelirli sınıflar gelse de, “hangi sosyal tabakadan gelirse gelsin, herkes gösterişçi tüketimin anlamını kendince farklı nesnelere bulacaktır” (Açıkalın & Erdoğan, 2004, s. 6). Hedonik tüketimin pazarlamayı etkilemesinin temelinde, “müşterinin,

Işık, F. & Aytop, Y., (2021). Hedonik tüketimle yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişki: Ampirik bir araştırma.

özellikle de hizmet sektöründe, kişisel beklentilerine özgü taleplerini yine tüketicinin kendi istediği zaman ve şekilde sunulmasını beklemesi vardır” (Güven, 2009, s. 68). Tüketimin bir yaşam felsefesine, toplumların tüketim toplumuna dönüşmesinde pazarlama işletmelerinin etkisi oldukça fazladır (Çınar & Çubukcu, 2009, s. 297). Günümüzün pazarlama uygulamalarının hedonik tüketimi körüklediği iddiaları öncelikle hedonik mesaj içerikli reklamlardan kaynaklanmaktadır (Joy, Sherry Jr, Venkatesh, Wang & Chan, 2012, s. 276; O’Shaughnessy & O’Shaughnessy, 2002, ss. 530-532). Bireyler, dışsal uyaranlardan gelen çoklu algısal etkilere tepki vermekle kalmaz; aynı zamanda kendileri bu çoklu algısal uyaranlara yönelik imajlar yaratırlar (Lageat, Czellar & Laurent, 2003, s. 100).

Hedonik tüketim bazı araştırmacılar tarafından plansız yapılan (Rook & Fisher, 1995, s. 305) anlık satın almalarla (Aygün, 2018, s. 49; De Witt Huberts, Evers & Ridder, 2012, s. 490; Yu & Bastin, 2010, s. 112) ilişkilendirilmiştir. Boş zaman hizmetlerinin öncelikle eğlence, memnuniyet ve keyif gibi hedonik amaçlar için tüketildiği söylenmektedir (Hirschman & Holbrook, 1982).

Araştırmalar kadınların erkeklere, gençlerin yaşlılara (Çakmak & Çakır, 2012, s. 172; Johnson & Attmann, 2009, s. 270; Özdemir & Yaman, 2007) göre daha hedonik tüketim eğiliminde olduklarını göstermektedir. Gençlerin daha hedonik olması, kendileri çalışmayıp ailelerinden maddi destek sağlamaları ve daha çok boş vakitleri olmasına dayandırılmıştır (Aytekin & Ay, 2015, s. 154). Yalnız ve mutsuz insanlar hedonik tüketime daha eğilimlidir (Aygün, 2018, s. 4; Faber vd., 1987, s. 134). İnsanların kişilik yapılarının bireyci veya kolektivist olması da tüketim davranışının hedonik veya faydacı olması üzerinde etkilidir. Bireyci tüketiciler yalnızlıklarını telafi etmek için; kolektivist bireyler ise sevdikleriyle paylaşmak için hedonist tüketim eğiliminde bulunabilmektedir (Lee, Pant & Ali, 2010, s. 570).

Tüm ürün gruplarının hedonik tüketime konu olabilese de, tüketicilerin hedonik tüketim davranışı sergilediği ürünlerin başında filmler, konserler, oyunlar, romanlar (Hirschman & Holbrook, 1982, s. 99), giyim, gıda, elektronik eşyalar (Çakmak & Çakır, 2012, s. 187), ve hediye ürünler (Kumar & Reinartz, 2018, s. 190) gelmektedir. Günlük kullanılan deterjan, şampuan gibi ürünlerin satın alınmasında bile hedonik faktörlerin etkisi olabilmektedir (Deli-Gray, Gillpatrick, Marusic, Pantelic & Kuruvilla, 2010, s. 68).

Literatürde, okuryazarlığın tarihsel olarak klasik okuryazarlıktan (okuma-anlama) görsel-işitsel okuryazarlığa, dijital okuryazarlık veya bilgi okuryazarlığına ve son zamanlarda yeni medya okuryazarlığına kadar evrim geçirdiği belirtilmiştir (Chen vd., 2011, s. 84). Bu değişimi pazarlama bakış açısıyla ele aldığımızda, consumer kavramından prosumer (üreten tüketicisi) kavramına dönüşümle karşılaşmaktayız. Bu çağın tüketicisini ifade etmek için kullanılan, "üretici-producer" ve "tüketicisi-consumer" kelimelerinden oluşturulan prosumer, hem üretici hem de tüketicidir (Toffler, 1980, s. 288). Yalnızca tüketen pasif tüketiciden, ürünlerin tasarım ve üretim sürecine katılan proaktif tüketicisi, yani prosumer (Cambridge, 2020), yeni teknolojilerin getirdiği tüm avantajları kullanarak, özelleştirilmiş medya ürünlerini kendileri üretebilir (Chen vd., 2011, s. 85).

Yeni medya kavramı günümüzde herkesin dijital içerik paylaşabilecekleri internet teknolojileri ile oluşturulan ortamları (web siteleri, sohbet, forum, sosyal medya, video paylaşım siteleri, sanal dünyalar vb.) ifade etmektedir (Koç & Barut, 2016, s. 835). Yeni medya okuryazarlığı, medya içeriğini tüketebilmenin yanı sıra, mesajları yeniden üretebilme becerisini kapsamaktadır.

Yeni medya okuryazarlığı kavramı okuryazarlığın tarihsel gelişimini ile yeni medyanın teknik ve sosyo-kültürel özelliklerinin analizlerine dayanarak Chen vd. tarafından kavramsallaştırılmış ve Lin vd. tarafından geliştirilmiştir (Chen vd., 2011; Lin vd., 2013) . Yeni medya okuryazarlığında yeni olan şey öncelikle web 2.0 denen yeni medya araçlarıdır. Web 2.0 araçları yeni iki süreci beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki tüketicisiye üretim sürecine katılma şansı vermesi, diğeri ise işlevsel yeteneklere eleştirel yeteneklerin eklenmesidir. Söz konusu kavramsal model dört bileşen ve on göstergeden oluşmaktadır:

A. Fonksiyonel tüketim becerisi: İşlevsel yeni medya tüketicisi, medya içeriğine erişebilen ve neyin iletildiğini anlayan kişidir.

1. Tüketim: Çeşitli medya içeriğine erişmek için farklı donanım ve yazılımları çalıştırma becerisi

2. Anlama: Medya mesajlarının gerçek anlamını kavrama yeteneği

B. Eleştirel tüketim: Eleştirel tüketiciler toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel açılarıyla medya içeriklerini analiz edebilirler. Analiz, bireylerin medya mesajlarını yazarları, biçimleri, hedef kitleleri ve amaçları açısından çözümlene yeteneğini; Sentez, farklı kaynaklardan gelen medya içeriğini örnekleme ve karşılaştırma yetkinliğini; Değerlendirme, medya içeriğinin güvenilirliğini inceleme yeteneğini içerir (Koç & Barut, 2016, s. 836).

C. Fonksiyonel Üretim: İşlevsel bir prosumer, yeni medya içeriği oluşturmayı (ör. Blog girişi yazma) ve çeşitli yeni medya alanlarına nasıl katılacağını bilen kişidir.

1. Üreterek tüketme (prosume) becerisi, dijital eserler oluşturmak için çeşitli teknolojileri kullanmak için bir dizi teknik beceriyi ifade eder (Lin vd., 2013, s. 165).

2. Dağıtım göstergesi, bireylerin kendi duygularını, fikirlerini ve dijital eserlerini yeni medya platformlarındaki diğerleriyle paylaşma etkinliklerini içerir. Bu nedenle, bilginin yayılması süreciyle ilgilidir ve yalnızca Web 2.0 teknolojilerine aittir (Lin vd., 2013, s. 165).

3. Prodüksiyon göstergesi, metin, ses ve video parçalarını dijital ortam formatlarında çoğaltma, yeniden düzenleme veya birleştirme yetkinliğini gösterir. Örneğin, işlevsel bir üretici yeni bir Facebook profili veya Twitter hesabı açabilir, resimlerini karıştırarak bir slayt gösterisi veya video klip oluşturabilir ve bunu arkadaşlarıyla paylaşabilir (Lin vd., 2013, s. 165).

D. Eleştirel medya okuryazarlığı: 1. Katılım: Bireylerin yeni medya platformlarına interaktif ve eleştirel katılımlarını ifade eder (Lin vd., 2013, s. 165).

2. Yaratım: Bireylerin kendi değerlerinin ve ideolojilerinin katıldığı orijinal medya içerikleri oluşturma veya yeni anlamları oluşturmak için önceden var olan medya içeriğini birleştirme girişimlerini içerir (Lin vd., 2013, s. 166)

Eğitimin temellerini ve dünyayı öğrenme şeklimizi değiştiren yeni medya (Thoman & Jolls, 2004, s. 18) ile hedonik tüketim arasındaki ilişkinin araştırılmasının bir ihtiyaç olarak görülmesi (Sagala & Sumiyana, 2020; Meydan & Tunca, 2018) bu çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı yeni medya okuryazarlığının hedonik tüketim üzerindeki etkisini belirlemektir.

3. Araştırmanın amacı ve yöntemi

Bu araştırmanın birincil verileri 2019 yılında uygulanan anket ile toplandığı için etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar grubuna girmektedir.

Araştırmanın amacı yeni medya okuryazarlığının hedonik tüketim üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu amaçla aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Yeni medya okuryazarlığı hedonik tüketim üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.

H2: Fonksiyonel tüketim yeni medya kullanımı üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.

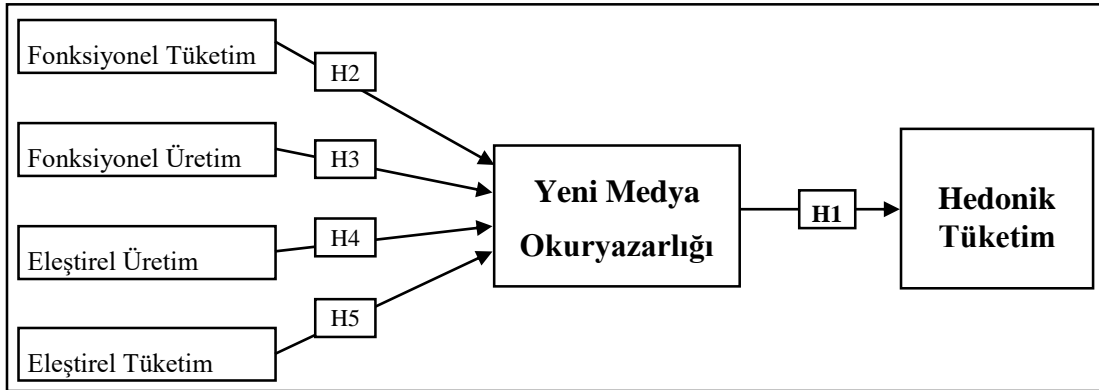
H3: Fonksiyonel üretim yeni medya kullanımı üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.

H4: Eleştirel üretim yeni medya kullanımı üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.

H5: Eleştirel tüketim yeni medya kullanımı üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.

Tablo 2

Araştırma Modeli

3.1. Araştırmanın ana kütlesi ve örneklem

Araştırmanın ana kütlesini 2019 yılı itibariyle Türkiye’de yaşayan 15 ve üzeri yaşlardaki tüm tüketiciler oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2019 nüfus sayımı verilerine göre Türkiye’nin toplam nüfusu 83.154.997’dir. Bunlardan 63.942.652’si 15 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır (TÜİK, 2020). Ana kütlenin bir milyondan büyük olduğu durumlarda, n=384 birim yeterli sayılmaktadır (Altunışık vd., 2005, s. 127). Türkiye’de yaşayan 15 yaşını doldurmuş 896 tüketiciye, 5-30 Aralık 2019 tarihlerinde çevrimiçi anket uygulanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi, tesadüfi olmayan örnekleme türleri içerisinde en yaygın kullanılan yöntemlerden birisidir. Bu yöntemde, örnek kapsamına bilgi ve verilerin en kolay toplanabileceği bireylerin alınması amaçlanmaktadır (Kurtuluş, 2006, s. 188).

3.2. Ölçme araçları

Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tüketicilerin hedonik tüketim eğilimlerini ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İkinci bölümde tüketicilerin yeni medya okuryazarlığını ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise tüketicilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla cinsiyet, yaş, eğitim, meslek ve gelire ilişkin sorulara yer verilmiştir. Tüketicilerin ifadelerine katılım derecelerini ölçmek için 5’li Likert ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır.

3.2.1. Hedonik Tüketim Ölçeği

Anket formu hazırlanırken; hedonik tüketimle ilgili ifadeler (yedi ifade) Aytekin ve Ay’ın (Aytekin & Ay, 2015, s. 148) çalışmasından alınmıştır. Aytekin ve Ay (2015) bu ifadeleri (Babin vd., 1994, s. 649) ile Yu ve Bastin (Yu & Bastin, 2010) tarafından geliştirilen ölçeklerden yararlanarak oluşturmuştur.

3.2.2. Yeni Medya Okuryazarlığı Ölçeği

Tüketicilerin yeni medya okuryazarlık bilgi ve becerisini ölçmek için, Lin vd.’nin teorik çerçevesine dayanarak geliştirilen (Koç & Barut, 2016, ss. 841-842) Yeni Medya Okuryazarlığı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 4 faktör ve 35 ifadeden oluşmaktadır. Yeni Medya Okuryazarlığı Ölçeğinin faktörleri; Fonksiyonel Tüketim (FT: 7 ifade), Eleştirel Tüketim (ET: 11 ifade), Fonksiyonel Üretim (FÜ: 7 ifade), Eleştirel Üretim (EÜ: 10 ifade) şeklindedir.

4. Bulgular

Araştırmaya ait verilerin bulguları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3

Anket Yapılan Bireylerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Demografik özellikler	Kişi sayısı	Oran (%)	Ortalama	Std sapma
Cinsiyet	Erkek	483	53,9	
	Kadın	413	46,1	
Medeni durum	Bekar	411	45,9	
	Evli	485	54,1	
Eğitim durumu				
İlkokul mezunu ve altı (okula hiç gitmeyen)	11	1,2		
Ortaokul mezunu	26	2,9		
Lise mezunu	78	8,7		
Önlisans mezunu	153	17,1		
Lisans mezunu	419	46,8		
Lisansüstü mezun	209	23,3		
Yaş (yıl)			33,96	10,896
15-29	378	42,2		
30-45	395	44,1		
>45	123	13,7		
Meslek				
Kamu personeli	352	39,3		
Özel sektörde işgören	177	19,7		
Öğrenci	176	19,6		
Serbest meslek	60	6,7		
İşsiz	44	4,9		
Ev hanımı	35	3,9		
Diğer	52	5,9		
Hane halkı Gelir (TL/AY)			6501,41	4317,351
<5000	348	38,8		
5000-9999	365	40,7		
≥10000	183	20,4		
Ailede yaşayan birey sayısı			3,83	1,585
Ailede gelir getiren kişi sayısı			1,55	0,695
İkamet yeri				
Kent	805	89,8		
Kırsal	91	10,2		
Toplam	896	100,0		

Anket yapılan tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerine ait veriler Tablo 3'te gösterilmiştir. Tüketicilerin %53,9'u erkeklerden, %54,1'i evlilerden oluşmaktadır. Anket yapılan tüketicilerin %46,8'i üniversite mezunu iken ilkokul mezunlarının oranı (%1,2) oldukça düşüktür. Beklenen bu sonuç anketlerin çevrim içi yapılmasından ve sosyal ağları kullanan kişilerin genellikle eğitim seviyelerinin yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Anket yapılan tüketicilerin %44,1'i 30-45 yaş aralığında yer alırken, %42,2'si 15-29 yaş aralığındadır (ortalama yaş 34 yıl). Tüketicilerin meslekleri incelendiğinde %39,3'ünün kamu sektöründe, %19,7'sinin özel sektörde çalıştığı görülmektedir. Anket yapılan tüketicilerin aylık hane halkı geliri ortalama 6501,4 TL'dir. Aylık hane halkı geliri 5000-9999 TL arasında olanların oranı %40,7'dir. Ailede yaşayan birey sayısı ortalama 3,8, çalışan birey sayısı ise ortalama 1.6 kişidir. Anket yapılan bireylerin %89,8'i kentte, %10,2'si kırsal alanda ikamet etmektedir.

Anket yapılan bireylerin en çok kullandıkları sosyal ağların sırasıyla Whatsapp (%92,4), Youtube (%75,8), Instagram (%71,1) ve Facebook (%52,4) olduğu görülmektedir. Tüketicilerin büyük çoğunluğu Facebook (%36,7), Twitter (%25,2), Youtube (38,3) ve bloglarda (%12,6) günde bir saatten az vakit geçirirlerken, tüketicilerin yine önemli bir kısmı Instagram (%30,7) ve Whatsapp'ta (%35,5) günde 1-3 saat arasında vakit geçirmektedirler.

Hedonik tüketim üzerinde etkili olduğu düşünülen gizil değişkenlere ait gözlenen değişkenlerin analizinde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Gözlenen 38 değişkenin güvenilirlik analizi sonucuna göre ölçeğin güvenilir olduğu ($\alpha=0.963$) ve soruların ortalamalarının birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir (Hotelling's $t^2=4071.701$; $p<0.01$). Bu sonuçlara göre ölçek araştırmalarda güvenle kullanılabilir.

Hedonik tüketim üzerinde etkili olan faktörleri belirlemek amacıyla öncelikle verilere AMOS programında doğrulayıcı faktör analizi (ikinci düzey çok faktörlü model) yapılmıştır. Analiz sonucunda 38 değişkenden 28 değişkenin path analizinde kullanılmasına karar verilmiştir. Path analizinde kullanılmasına karar verilen 28 değişkene ait bilgiler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Path Analizinde Kullanılan Gözlenen ve Gizil Değişkenlere Ait Bilgiler

Kod	Değişken açıklaması	Ort.	S.S.
Fonksiyonel tüketim			
ft5	Medyada şiddet ve baskı unsuru içeren mesajları tespit edebilirim.	3,88	1,065
ft6	Medya içeriklerinin politik, ekonomik ve sosyal boyutlarını anlayabilirim.	3,97	0,996
ft7	Medya üzerinde farklı fikir ve düşünceleri tespit edebilirim.	4,01	0,940
Eleştirel tüketim			
et4	Bilgi veya haberleri farklı medya ortamlarından araştırarak karşılaştırabilirim.	4,08	0,967
et5	Medyadan elde ettiğim bilgiler ile kendi görüşlerimi ilişkilendirebilirim.	4,14	0,905
et6	Medya içeriklerini kullanıp kullanmayacağıma akıllı işaretleri dikkate alarak karar verebilirim.	3,82	1,035
et7	Medyadaki mesajların doğruluk ve yanlışlıkları hakkında karar vermek benim için kolaydır.	3,83	1,016
et8	Medyanın bireyler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini belirleyebilirim.	4,02	,976
et9	Medya içeriklerini yasal ve etiksel açılarından (lisanssız programlar, yasak siteler, kişisel haklara saygı vb.) değerlendirebilirim.	3,86	1,049
et10	Medya içeriklerini güvenilirlik, geçerlik, tarafsızlık ve güncellik gibi bakımından değerlendirebilirim.	3,91	1,002

et11	Medya içeriklerinin doğuracağı sonuç ve risklere karşı kendimi koruyabilirim.	3,81	1,061
Fonksiyonel üretim			
fü1	Medya ortamlarında kullanıcı hesap veya profilleri oluşturabilirim.	3,93	1,198
fü2	Medya içerikleri (resim, video klibi, metin vb.) oluşturmak için gerekli donanım araçlarını kullanabilirim.	3,73	1,201
fü3	Medya içeriklerini (resim, video klibi, metin vb.) oluşturmak için gerekli yazılım programlarını kullanabilirim.	3,34	1,277
fü4	Medya ortamlarındaki temel kullanma araçlarını (butonlar, linkler, dosya aktarımı vb.) kullanabilirim.	3,82	1,152
fü5	Dijital medya içeriklerini internette paylaşabilirim.	3,77	1,190
Eleştirel üretim			
eü1	Sosyal medya ortamlarına katılarak başkalarının fikir ve düşüncelerini etkileyebilirim.	3,40	1,255
eü2	Gündemdeki olayları farklı bakış açılarıyla (sosyal, kültürel, ideolojik vb.) değerlendirip medya ortamlarına katkıda bulunabilirim.	3,47	1,229
eü3	Medyada farklı kullanıcılarla ortak bir amaç doğrultusunda etkileşim ve işbirliği kurabilirim.	3,44	1,225
eü5	Medya ortamlarında insanları bilgilendirme veya yönlendirme amaçlı tartışma ve yorum yapabilirim.	3,34	1,316
eü6	Belli konular hakkında eleştirel düşünmeyi yansıtan medya içerikleri tasarlayabilmede yetenekliyim.	3,10	1,335
eü7	Medya içeriklerini eleştirerek karşıt veya alternatif içerikler geliştirebilmede iyiyim.	3,08	1,275
Hedonik tüketim			
h2	Alışveriş yapmak beni rahatlatır.	3,13	1,293
h3	Alışveriş yapmak eğlencelidir.	3,16	1,328
h4	Alışveriş yaparken yeni ürünler bulmak beni heyecanlandırır.	3,24	1,333
h5	Alışveriş yaparken yeni ürünlere dalıp gitmek hoşuma gider.	2,80	1,371
h6	Alışveriş yaparken sorunlarımı unutturum.	2,46	1,349
h7	Alışveriş yapmak harika bir deneyimdir.	2,63	1,350
YMOY	4 boyutlu Yeni Medya Okuryazarlığı Ölçeğindeki tüm değişkenlere verilen cevapların aritmetik ortalaması	3,78	0,799

4.1. Path analizi

Tablo 5'te Modelin geçerliliğine ilişkin uyum kriterleri değerlendirildikten sonra, değişkenlere ait standardize edilmemiş regresyon katsayılarına ait bilgiler verilmiştir. Üretim, eleştirel tüketim, fonksiyonel üretim, fonksiyonel tüketim, hedonik tüketim ve satın alma davranışı gizil değişkenleri ile gözlenen değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla gözlenen değişkenlerden bir tanesi 1 olarak tanımlanmış diğer değişkenler bu değişkene göre hesaplanmıştır. Tüm gözlenen değişkenlerin regresyon katsayılarına ait değerler istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$).

Tablo 5

Modelde Kullanılan Değişkenlerin Standardize Edilmemiş Regresyon Katsayıları

			Estimate	S.E.	C.R.	P
YMOY	<---	Fonksiyonel Tüketim	0,167	0,010	16,593	***
YMOY	<---	Eleştirel Tüketim	0,325	0,015	21,294	***
YMOY	<---	Eleştirel Üretim	0,252	0,009	29,504	***
YMOY	<---	Fonksiyonel Üretim	0,259	0,009	28,130	***
Hedonik Tüketim	<---	YMOY	0,278	0,045	6,211	***
ft5	<---	Fonksiyonel Tüketim	1,029	0,031	33,187	***
ft6	<---	Fonksiyonel Tüketim	1,045	0,027	39,393	***
ft7	<---	Fonksiyonel Tüketim	1,000			
et4	<---	Eleştirel Tüketim	0,965	0,038	25,722	***
et5	<---	Eleştirel Tüketim	0,934	0,035	26,819	***
et6	<---	Eleştirel Tüketim	1,000			
et7	<---	Eleştirel Tüketim	1,041	0,039	26,590	***
et8	<---	Eleştirel Tüketim	1,020	0,037	27,252	***
et9	<---	Eleştirel Tüketim	1,050	0,041	25,833	***
et10	<---	Eleştirel Tüketim	1,032	0,039	26,744	***
et11	<---	Eleştirel Tüketim	1,057	0,041	25,680	***
fü1	<---	Fonksiyonel Üretim	1,000			
fü2	<---	Fonksiyonel Üretim	1,041	0,032	32,935	***
fü3	<---	Fonksiyonel Üretim	1,005	0,039	25,502	***
fü4	<---	Fonksiyonel Üretim	1,004	0,030	33,242	***
fü5	<---	Fonksiyonel Üretim	1,006	0,032	31,621	***
eü1	<---	Eleştirel Üretim	1,000			
eü2	<---	Eleştirel Üretim	1,020	0,028	36,542	***
eü3	<---	Eleştirel Üretim	1,034	0,033	31,655	***
eü5	<---	Eleştirel Üretim	1,099	0,035	31,167	***
eü6	<---	Eleştirel Üretim	1,096	0,036	30,346	***
eü7	<---	Eleştirel Üretim	1,027	0,035	29,472	***
h2	<---	Hedonik Tüketim	1,000			
h3	<---	Hedonik Tüketim	1,056	0,027	39,634	***
h4	<---	Hedonik Tüketim	1,144	0,037	31,119	***
h5	<---	Hedonik Tüketim	1,168	0,038	30,824	***
h6	<---	Hedonik Tüketim	0,974	0,040	24,578	***
h7	<---	Hedonik Tüketim	1,073	0,038	28,008	***

Başlangıç uyum indeksi olarak kabul edilen ki-kare istatistiği, test sonucunda %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$). Yapısal eşitlik modelinde ki-kare değerinin anlamlı olmaması beklenmektedir. Serbestlik derecesinin büyük olduğu bazı durumlarda ki-kare değeri anlamlı çıkabilmektedir. Ki-kare değeri örnek büyüklüğüne çok duyarlı olduğundan bu durumda ki-karenin tek başına anlamlı olup olmamasından ziyade χ^2/sd değerine bakılır. Bu değer 5'ten küçük olması ($\chi^2/sd < 5$) modelin genel uyumunun yeterli olduğunu gösterir (Meydan & Şeşen, 2011). Modele ilişkin diğer uyum değerleri modelin yeterli uyum sağladığını göstermektedir (NNFI=0.96, RMSEA=0.06, RMR=0.05, IFI=0.96, CFI=0.96). Bu değerler kabul edilebilir aralıktadır (Schermele-Engel vd., 2003; İlhan & Çetin, 2014).

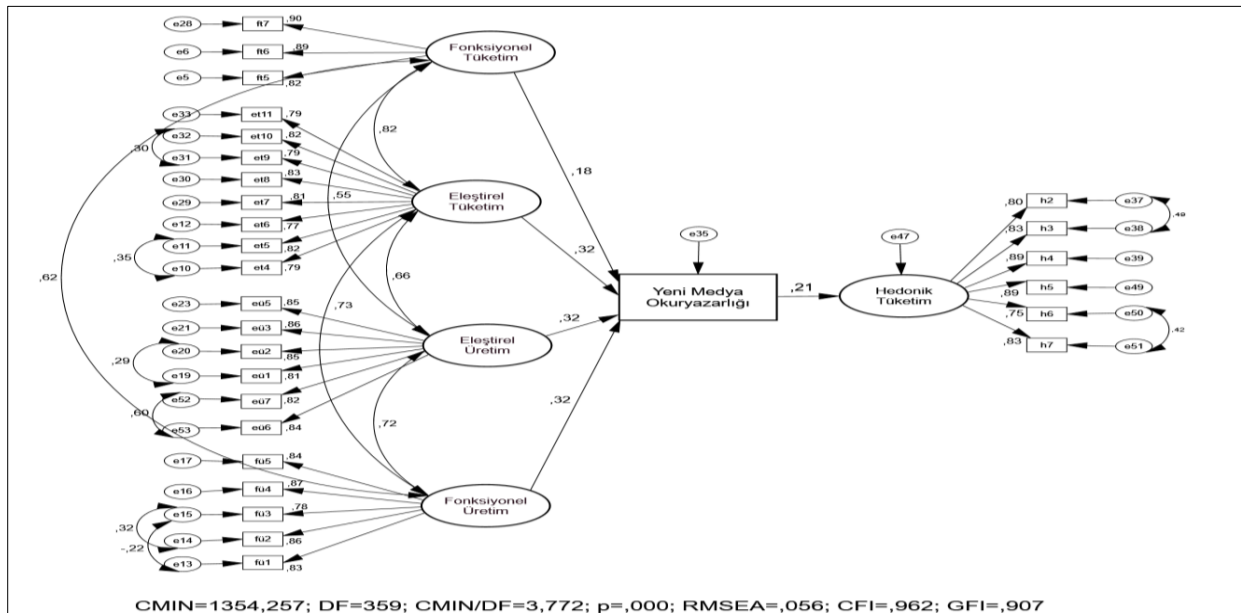
Tablo 6

Model Uyum Değerleri ve Uyum Kriteri

	Uyum değeri	Uyum kriteri
χ^2 değeri (CMIN)	1354,257	
sd	359	
p	0,00	
χ^2/sd	3,772	Kabul edilebilir uyum
NNFI (TLI)	0,957	İyi uyum
RMSEA	0,056	İyi uyum
RMR	0,047	İyi uyum
IFI	0,962	İyi uyum
CFI	0,962	İyi uyum

Tablo 7

Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Işık, F. & Aytıp, Y., (2021). Hedonik tüketimle yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişki: Ampirik bir araştırma.

Tablo 8

Modele Ait Hipotezlerin Kabul Durumu

Hipotezler	Kabul Durumu
H1: Yeni medya kullanımı hedonik tüketim üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.	Kabul
H2: Fonksiyonel tüketim yeni medya kullanımı üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.	Kabul
H3: Fonksiyonel üretim yeni medya kullanımı üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.	Kabul
H4: Eleştirel üretim yeni medya kullanımı üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.	Kabul
H5: Eleştirel tüketim yeni medya kullanımı üzerinde pozitif yönde doğrudan etkilidir.	Kabul

$$Y_1(\text{Medya})=0.18*\text{Fonk.tük}+0.32*\text{Fonk.üretim}+0.32*\text{Eleştirel түk}+0.32*\text{Eleştirel üretim}$$

(0.000) (0.000) (0.000) (0.000)

$$Y_2(\text{hedonik})= 0.21* \text{YMOY}$$

(0.000)

Medya kullanımı (0.21) hedonik tüketimi etkilemektedir. Bu sonuçlara göre H₁ hipotezinin de kabul edildiği görülmektedir.

Tablo 9

Değişkenler Arasındaki İlişkiler

			β0	β1	S.E.	Test İstatistiği	P
YMOY	<---	Fonksiyonel Tüketim	0,18	0,17	0,01	16,593	<0,001
YMOY	<---	Eleştirel Tüketim	0,32	0,33	0,02	21,294	<0,001
YMOY	<---	Eleştirel Üretim	0,32	0,25	0,01	29,504	<0,001
YMOY	<---	Fonksiyonel Üretim	0,32	0,26	0,01	28,13	<0,001
Hedonik Tüketim	<---	YMOY	0,21	0,28	0,05	6,211	<0,001

5. Sonuç ve öneriler

Araştırma sonuçlarına göre yeni medya okuryazarlığının alt boyutları olan fonksiyonel tüketim, fonksiyonel üretim, eleştirel tüketim ve eleştirel üretimin yeni medya okuryazarlığı üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi vardır. Elde edilen bulgular önceki çalışmaların bulgularıyla (Chen vd., 2011, ss. 86-87; Koc & Barut, 2016, ss. 840-841; Lin vd., 2013, s. 167) uyumluluk göstermektedir. Bu sonuçlar yeni medya okur yazarlığının dört boyutlu kavramsal modeli çerçevesinde ele alınması gerekliliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla tüketicileri medya içeriklerini salt tüketen bireyler olarak değil, eleştirme ve üretme yeteneğiyle sürecin üretim aşamasında da müdahil olan bir paydaş olarak değerlendirmek gerekmektedir. Tüketicilerin üretim sürecine aktif katılımını yalnızca

medya içerikleriyle sınırlandırmak yetersiz olacaktır. Ürün ve hizmetlerin üretim süreci de bu aktif katılımından bağımsız düşünülmemelidir.

Bu çalışmada yeni medya okuryazarlığının hedonik tüketim üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre yeni medya okuryazarlık düzeyi hedonik tüketimi pozitif yönde fakat düşük derecede etkilemektedir. Köroğlu ve Yıldız'ın tüketicilerin sosyal medya kullanım alışkanlıklarının hedonik tüketim davranışları üzerinde etkisini inceledikleri çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Köroğlu & Yıldız, 2021, s. 1119). Sosyal medyanın hedonik tüketim davranışlarını etkilediği yönünde literatürde bir çok çalışma bulunmaktadır (Balıkçioğlu & Volkan, 2016, s. 313; Şahin & Fırat, 2018, s. 140; Thoumrungroje, 2014, s. 13; Yiğit & Yiğit, 2019, s. 32).

Yeni medya okuryazarlık düzeyinin hedonik tüketim üzerinde etkili olması, kanaatimizce işletmeleri ürün tasarımından pazarlama iletişimine kadar bütün faaliyet alanlarında hedonik unsurları daha fazla dikkate almaları gerektiğine işaret etmektedir. Yeni medya kullanım miktarları, alanları ve okuryazarlık düzeyinin de artarak yaygınlaştığını hesaba kattığımızda bu gereklilik daha da önem kazanmaktadır. Tüketicilerin yeni medya içeriklerinin yanında ürün ve hizmetlerin üretim süreçlerine de aktif katılımı, özellikle de eleştirel üretim ve tüketim becerileri açısından ele alındığında işletmeler için önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Tüketici katılımı çeşitli risklerle birlikte bazı fırsatları da beraberinde getirmektedir.

Bu araştırmanın en önemli kısıtlarından biri, yetersiz zaman ve maddi kaynak nedeniyle anketin sadece çevrimiçi yöntemle uygulanmış olmasıdır. Araştırmacıların sosyal medya aracılığıyla kullanıcılara ulaştırmaya çalışması sonucunda, anket belli bir bölgeyle sınırlandırılmamış olsa da, belli şehirlerde yoğunlaşma oluşmuştur. Anketi her yanıtlayıcının yalnız bir kez doldurmasına izin verilmiş, elden geldiğince farklı demografik sınıflara ulaşmaya çalışılmıştır. Araştırmanın diğer bir kısıtı, araştırmaya katılan tüketicilerin anket ifadelerini tam olarak anladıkları ve doğru cevap verdiklerinin varsayılmasıdır.

6. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Makale, 2020 yılı öncesi uygulanan anket çalışmasında toplanan verilerden üretilmiş olması nedeniyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

7. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

8. Katkı oranı

Çalışmanın yazarları olarak eşit oranda katkı sağlamış olduğumuzu beyan ederiz.

Bu çalışmaya ait veriler Dr. Öğr. Üyesi Fikret IŞIK ve Dr. Öğr. Üyesi Yeşim AYTÖP tarafından toplanmıştır.

Işık, F. & Aytop, Y., (2021). *Hedonik tüketimle yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişki: Ampirik bir araştırma.*

9. KAYNAKÇA

- Açıkalm, S., & Erdoğan, L. (2004). Veblen’ci gösteriş amaçlı tüketim. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 1-18.
- Akgül, D., & Varinli, İ. (2017). Hedonik (Hazcı) tüketimin özel günlerdeki alışveriş kültürü üzerindeki etkisi ve ülkelerarası karşılaştırmalı bir araştırma. *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1-36.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya Kitabevi.
- Arnold, M. J., & Reynolds, K. E. (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing*, 79(2), 77-95.
- Aygün, H. (2018). *Hedonistik ve faydacı tüketici davranışlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisinde etişin aracı rolü* (Tez No. 526644) [Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir.
- Aytekin, P., & Ay, C. (2015). Hedonik tüketim ve anlık satın alma ilişkisi. *Academic Review of Economics & Administrative Sciences*, 8(1), 1414-156.
- Babin, B. J., Darden, W. R., & Griffin, M. (1994). Work and/or Fun: Measuring Hedonic and Utilitarian Shopping Value. *Journal of Consumer Research*, 20(4), 644-656. <https://doi.org/10.1086/209376>
- Balıkıoğlu, B., & Volkan, P. (2016). Sosyal medya, televizyon ve akran iletişiminin materyalizm ve gösteriş tüketimi üzerindeki etkisi: Tüketici sosyalleşmesi perspektifi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35).
- Bocock, R. (1997). *Tüketim* (Çev. İrem Kutluk). Dost Kitabevi.
- Brown, S. (1995). *Postmodern marketing*. Routledge.
- Cambridge Online Dictionary. (2020). *Cambridge online dictionary*. Cambridge University Press.
- Chang, H. J., Eckman, M., & Yan, R. N. (2011). Application of the Stimulus-Organism-Response model to the retail environment: The role of hedonic motivation in impulse buying behavior. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 21(3), 233-249.
- Chen, D. T., Wu, J., & Wang, Y. (2011). Unpacking new media literacy. *Journal of Systemics, Cybernetics and Informatics*, 9(2), 84-88.

- Çakmak, A. Ç., & Çakır, M. (2012). 12-18 yaş arası gençlerin hedonik tüketim davranışlarının incelenmesi: Kocaeli şehir merkezinde bir araştırma. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 171-189.
- Çelik, O. (2017). Mobil telefon satın alımlarında hedonik tüketim: Adana örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 21-27.
- Çinar, R., & Çubukçu, İ. (2009). Tüketim toplumunun şekillenmesi ve tüketici davranışları- Karşılaştırmalı bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 277-300.
- Debord, G. (1996). Gösteri Toplumu (Çev. Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent). *Ayrıntı Yayınları*.
- Deli-Gray, Z., Gillpatrick, T., Marusic, M., Pantelic, D., & Kuruvilla, S. J. (2010). Hedonic and Functional shopping values and everyday product purchases: Findings from the Indian study. *International Journal of Business Insights & Transformation*, 4(1), 65-70.
- Faber, R. J., O'Guinn, T. C. & Krych, R. (1987). Compulsive Consumption. In (Eds. Melanie Wallendorf & Paul Anderson) *NA- Advances in Consumer Research*, (14, pp. 132-135). Association for Consumer Research.
- Featherstone, M. (1990). *Consumer culture and postmodernism* (C. 6). Sage Publications.
- Grubb, E. L., & Grathwohl, H. L. (1967). Consumer self-concept, symbolism and market behavior: A theoretical approach. *Journal of Marketing*, 31(4), 22-27.
- Güven, E. Ö. (2009). Hedonik tüketim: Kavramsal bir inceleme. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (13), 65-72.
- Hirschman, E. C., & Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: Emerging concepts, methods and propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-101. <https://doi.org/10.1177/002224298204600314>
- Holbrook, M. B., & Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal of Consumer Research*, 9(2), 132-140. <https://doi.org/10.1086/208906>
- Huberts, J. C. de W., Evers, C., & Ridder, D. T. D. D. (2012). License to sin: Self-licensing as a mechanism underlying hedonic consumption. *European Journal of Social Psychology*, 42(4), 490-496. <https://doi.org/10.1002/ejsp.861>
- Johnson, T., & Attmann, J. (2009). Compulsive buying in a product specific context: Clothing. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*. 13(3), 394-405. <https://doi.org/10.1108/z13612020910974519>

Işık, F. & Aytop, Y., (2021). Hedonik tüketimle yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişki: Ampirik bir araştırma.

Joy, A., Sherry Jr, J. F., Venkatesh, A., Wang, J., & Chan, R. (2012). Fast fashion, sustainability, and the ethical appeal of luxury brands. *Fashion Theory*, 16(3), 273-295.

Khan, U., & Dhar, R. (2006). Licensing effect in consumer choice. *Journal of Marketing Research*, 43(2), 259-266.

Koc, M., & Barut, E. (2016). Development and validation of New Media Literacy Scale (NMLS) for university students. *Computers in Human Behavior*, 63, 834-843. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.06.035>

Köroğlu, A., & Yıldız, S. (2021). Sosyal Medya ve Hedonik Tüketimin Tüketici Tutumu ve Tatmin Üzerindeki Etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1106-1123. <https://doi.org/10.33206/mjss.794879>

Kumar, V., & Reinartz, W. (2018). *Customer relationship management*. Springer Texts in business and economics.

Kurtuluş, K. (2006). *Pazarlama araştırmaları* (Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 8. Basım.). Literatür Yayıncılık.

Lageat, T., Czellar, S., & Laurent, G. (2003). Engineering hedonic attributes to generate perceptions of luxury: Consumer perception of an everyday sound. *Marketing Letters*, 14(2), 97-109.

Lee, M., Pant, A., & Ali, A. (2010). Does the individualist consume more? The interplay of ethics and beliefs that governs consumerism across cultures. *Journal of Business Ethics*, 93(4), 567-581.

Levy, S. J. (1959). Symbols for sale. *Harvard business review*.

Lin, T.-B., Li, J.-Y., Deng, F., & Lee, L. (2013). Understanding new media literacy: An explorative theoretical framework. *Journal of Educational Technology & Society*, 16(4), 160-170.

Odabaşı, Y. (2006). *Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*. Sistem Yayıncılık.

Odabaşı, Y., & Barış, G. (2012). *Tüketici davranışı* (12. baskı). Kapital Medya Hizmetleri/MediaCat Kitapları.

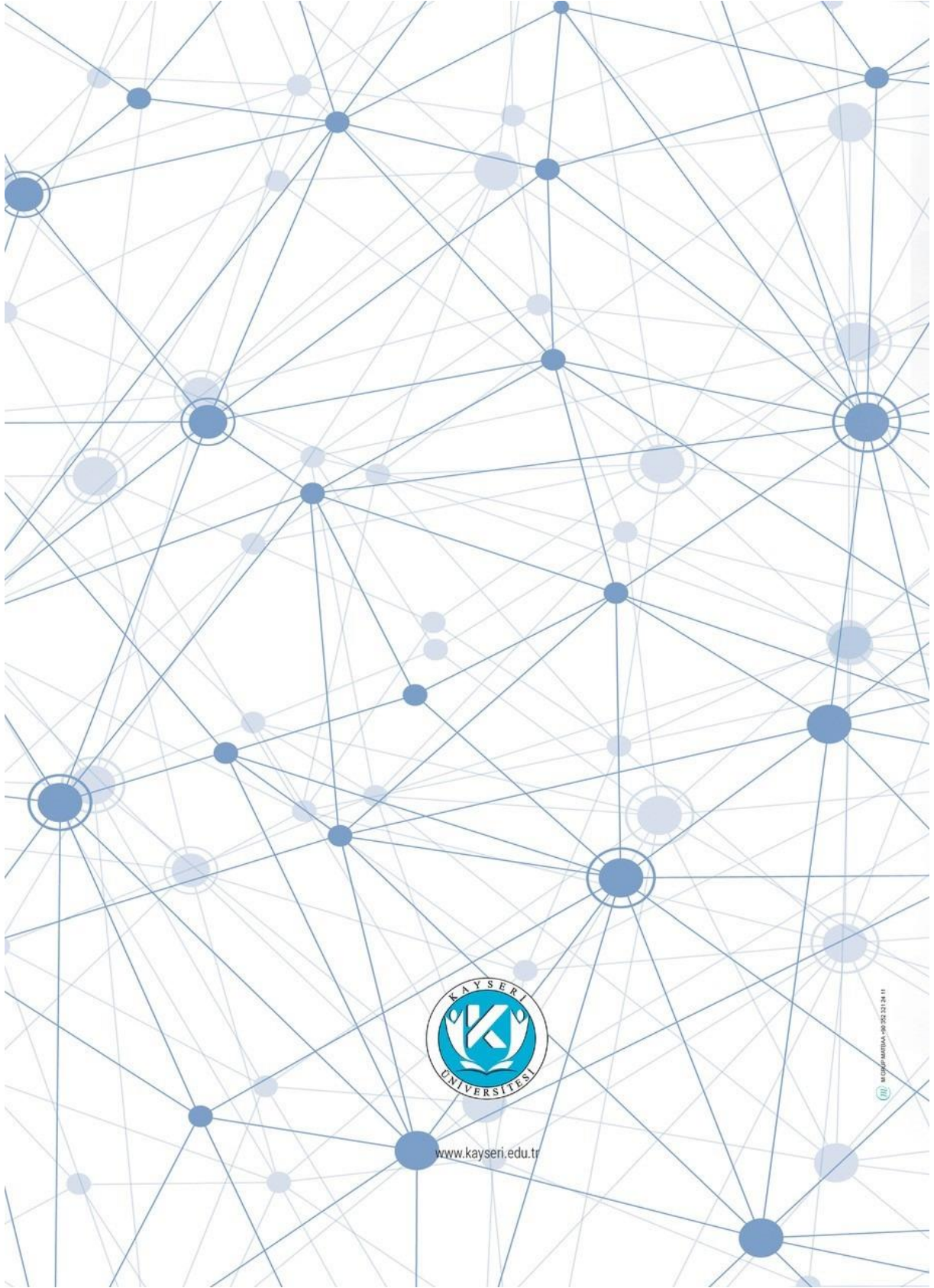
O'Shaughnessy, J., & O'Shaughnessy, N. J. (2002). Marketing, the consumer society and hedonism. *European Journal of Marketing*, 36(5/6), 524-547. <https://doi.org/10.1108/03090560210422871>

Özdemir, Ş., & Yaman, F. (2007). Hedonik alışverişin cinsiyete göre farklılaşması üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 81-91.

- Papatya, N., & Özdemir, Ş. (2012). Hızlı Tüketim davranışları ve televizyon programlarını izleme eğilimleri arasındaki ilişki: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 161-183.
- Ratneshwar, S., & Mick, D. G. (2005). *Inside consumption: Consumer Motives, Goals, and Desires*. Routledge.
- Rook, D. W., & Fisher, R. J. (1995). Normative influences on impulsive buying behavior. *Journal of Consumer Research*, 22(3), 305-313.
- Solomon, M. R. (2003). *Conquering consumerspace: Marketing strategies for a branded world*. The National Academies.
- Spangenberg, E. R., Voss, K.E. & Ayn E. Crowley, A. E. (1997). Measuring the hedonic and utilitarian dimensions of attitude: A Generally applicable scale. In (Eds. Merrie Brucks & Deborah J. MacInnis) *NA - Advances in Consumer Research* (24, pp. 235-241). Association for Consumer Research.
- Şahin, A., & Fırat, A. (2018). Bireylerin Hedonik Tüketim Davranışlarına Sosyal Medyanın Etkisi. *Turkish Journal of Marketing*, 3(2), 127-142.
- Thoman, E., & Jolls, T. (2004). Media literacy- A national priority for a changing world. *American Behavioral Scientist*, 48(1), 18-29.
- Thoumrungroje, A. (2014). The influence of social media intensity and EWOM on conspicuous consumption. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 148, 7-15.
- Tıgılı, M., & Akyazgan, M. A. (2003). Özellikli (lüks) tüketim ürünlerinde enderlik prensibi ve bir uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 21-37.
- To, P.-L., Liao, C., & Lin, T.-H. (2007). Shopping motivations on Internet: A study based on utilitarian and hedonic value. *Technovation*, 27(12), 774-787. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2007.01.001>
- Toffler, A. (1980). *The third wave* (1. edition.). Bantam Books.
- Ünal, S., & Ceylan, C. (2008). Tüketicileri hedonik alışverişe yönelten nedenler: İstanbul ve Erzurum illerinde karşılaştırmalı bir araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 265-283.
- Yiğit, M., & Yiğit, A. G. (2019). Hedonik tüketimin plansız satın alma davranışı üzerine etkisinde sosyal medyanın aracılık rolü. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 15-37.

Işık, F. & Aytop, Y., (2021). Hedonik tüketimle yeni medya okuryazarlığı arasındaki ilişki: Ampirik bir araştırma.

Yu, C., & Bastin, M. (2010). Hedonic shopping value and impulse buying behavior in transitional economies: A symbiosis in the Mainland China marketplace. *Journal of Brand Management*, 18(2), 105-114.

www.kayseri.edu.tr

0312 252 22 11